

T.C.
SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

**İBRAHİM B. HALİL EL-CA'BERÎ (Ö.732-1332)'NİN HAYATI VE
EL-MEDED FÎ MARİFETİ'L-ADED İSİMLİ ESERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yasin BEDİR

SIVAS
Eylül 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

**İBRAHİM B. HALİL EL-CA'BERÎ (Ö.732-1332)'NİN HAYATI VE
EL-MEDED FÎ MARİFETİ'L-ADED İSİMLİ ESERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yasin BEDİR

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Durmuş ARSLAN

SİVAS

Eylül 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Tezin Başlığı : İbrahim B. Halil El-Ca'beri (Ö.732-1332)'nin Hayatı ve El-Meded Fi Marifeti'l-Aded İsimli Eserinin Değerlendirilmesi
Savunma Tarihi : 06.09.2019
Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Durmuş ARSLAN

	Unvanı - Adı Soyadı	İmza
Jüri Başkanı	: Prof. Dr. Ömer ASLAN	
Üye	: Doç. Dr. Ali ÖGE	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Durmuş ARSLAN	

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Yasin BEDİR tarafından hazırlanan İbrahim B. Halil El-Ca'beri (Ö.732-1332)'nin Hayatı ve El-Meded Fi Marifeti'l-Aded İsimli Eserinin Değerlendirilmesi başlıklı tez, kabul edilmiştir./..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan, kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu,

2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi,

3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi,

4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim, yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi, beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

30.08/2019

Yasin BEDİR

ÖNSÖZ

İnsanlığa gönderilen son din İslam, son peygamber Hz Muhammed ve son kitap Kur'an-ı Kerim'dir. Bir Müslüman'ın en büyük amacı dinini, peygamberini, kitabını anlamak ve korumak olmalıdır. Bundan dolayıdır ki İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren âlimler, İslam dinini, peygamberini, icaz olan bu yüce kitabı, anlamak ve korumak için insanlığa büyük hizmet etmişler ve **Ulûmu'l-Kur'an** dediğimiz bir hazine oluşturmuşlardır.

Her dönem olduğu gibi son dönemlerde de Kur'an ayetlerinin yerlerinin tevkîfi olmayıp içtihadî olduğu, bir sûreye ait ayetlerin aslında başka bir sûrenin içerisinde yer alması gerektiği, sûrelerin veya ayetlerin sınırlarının bizzat Hz Peygamber tarafından yazdırılmayıp sahabe ve tabiun döneminde içtihadî olarak belirlendiği, Kur'an'ın Hz Ebubekir döneminde tamamının cem edilmesinin mümkün olmadığı iddia edilerek tartışılmaya başlanmıştır. Söz konusu tartışmalar bizi, Kur'an'ın ilk nazil olmaya başladığı andan itibaren var olan ve Kur'an ayetlerini harf harf, kelime kelime, ayet ayet, sûre sûre muhafaza etmeyi amaçlayarak kayıt altına alan aded ilmi sahasında araştırma yapmaya yönlendirmiştir.

Kur'an ilimlerinin en önemlilerinden olan **addü'l-ây** ve **fâsıla** ilmini **aded ilmi** ismiyle belirttik. Aded ilmi, hiçbir zamanda yüce kitabımız Kur'an'a ziyade ve noksanlığa imkan vermeyecek şekilde titizlikle kaideleri ve esasları tespit edilmiş, Hz Peygamber'e ve onun ashabına isnadı sabit bir ilimdir. Başta Kur'an-ı Kerim'in ayetleri olmak üzere, Kur'an harflerinin, kelimelerinin, ayetlerinin ve sûrelerinin adedini öğreten ve sınırlarını belirleyen bu ilmi, Kur'an'ı gerçek manada okumak, anlamak ve muhafaza etmek isteyen herkesin bilmesi gerekmektedir. İşte bizde bu durumu dikkate alarak ayetlerin başlarının ve sonlarının bilinmesi, tam bir ayet olarak kabul edilenler veya edilmeyenler, bu konudaki aded ilmi ile meşgul olan imamların ittifakları ve ihtilafları, harf, kelime ve ayet adedlerinin bilinmesi gibi aded ilminin sahasına giren hususları ele aldık.

Çalışmamızın hazırlanmasında her dönemde kıymetli eserler bırakarak bizlere ışık tutan âlimlerimizi rahmetle yâd ederken, hayatımın her alanında ve özellikle çalışmamızın başından sonuna kadar kıymetli vakitlerini şahsım için tahsis eden değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Durmuş ARSLAN Bey'e çalışmamız boyunca tecrübelerinden ve ilminden her daim istifade ettiğimiz Prof. Dr. Ömer Faruk YAVUZ Bey'e ve emeği geçen diğer bütün hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Yasin BEDİR

Sivas 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
İBRAHİM B. HALİL el-CA'BERÎ'NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ	5
1. HAYATI	5
1.1.Adı ve Nesebi	5
1.2.Doğduğu Çevre, Doğumu, Ailesi ve Eğitimi	6
1.3.Vefatı	8
2.İLMİ ŞAHSİYETİ	9
2.1.İlme Başlaması ve İlmî Yolculukları.....	9
2.2.İlmî Kişiliği	11
2.3.Hocaları	13
2.4.Talebeleri	15
2.5.Eserleri.....	17
İKİNCİ BÖLÜM	21
ULÛMU'L-KUR'AN İÇERİSİNDE ADED İLMİNİN YERİ VE ÖNEMİ	21
1.ULÛMU'L-KUR'AN'IN TANIMI VE MAHİYETİ	21
1.1.Tanımı.....	21
1.2.Konusu ve Amacı	22
1.3.Ulûmu'l-Kur'an Eserleri	24
1.3.1.Zerkeşî'den Önce Ulûmu'l-Kur'an Eserleri	24
1.3.2.Zerkeşî'den Sonra Ulûmu'l-Kur'an Eserleri	25
1.3.4.Ülkemizde Ulûmu'l-Kur'an Kavramının Kullanıldığı Bir Kısım Çalışmalar	27
2.ADED İLMİNİN TANIMI VE MAHİYETİ	30
2.1.Tanımı.....	30
2.2.Konusu ve Mahiyeti	30
2.2.1.Harf	30

2.2.1.1.Kur'an'daki Harf Adedi	32
2.2.1.2.Kur'an Harfleri Adedindeki İhtilaf Sebepleri	33
2.2.2.Kelime.....	34
2.2.2.1.Kur'an'daki Kelime Adedi.....	34
2.2.2.2.Kelimelerin Adedindeki İhtilaf Sebepleri	34
2.2.3.Fâsıla	35
2.2.4.Ayet.....	38
2.2.4.1.Ayetlerin Tertibi.....	40
2.2.4.2.Kur'an'daki Ayetlerin Adedi	43
2.2.4.3.Ayetlerin Adedindeki İhtilafın Sebepleri	44
2.2.5.Sûre	45
2.2.5.1.Sûrelerin İsimleri.....	46
2.2.5.2.Sûrelerin Tertibi	48
2.2.5.2.1.Sûrelerin Tertibinin Tevkifi Olması	48
2.2.5.2.2.Sûrelerin Tertibinin Sahabe İctihadı ile Olması	49
2.2.5.2.3.Sûrelerin Tertibinin Bir Kısımının Tevkifi Bir Kısımının İctihadı Olması.....	49
2.2.5.3.Sûrelerin Adedi ve Tasnifi	51
3.ADED İLMİNİN ÖNEMİ VE FAYDALARI	52
4. ADED İLMİNİN ÖNEMİNE İŞARET EDEN HADİSİ ŞERİFLER.....	53
5. ADED İLMİNİN HZ PEYGAMBER'E İSNADI.....	54
6.KIRAAT İMAMLARI ARASINDA KABUL GÖREN ADEDLER	54
6.1.Medeniyyü'l-Evvel Adedi	55
6.2.Medeniyyü'l-Ahîr Adedi	55
6.3.Mekkî Adedi	56
6.4.Basrî Adedi	56
6.5.Dimeşkî(Şâmî) Adedi	56
6.6.Hımsî Adedi.....	56
6.7.Kûfî Adedi	56
7.ADED İLMİNİ KONU ALAN ESERLER	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	61
HUSNÜ'L-MEDED Fİ MARİFETİ FENNİ'L-ADED ADLI ESERİN YÖNTEMİ	61

1.CA'BERÎ'NİN HARF, KELİME, AYET, FÂSILA, SÛRE VE KUR'AN TANIMLARI	62
2.ADED İLMİNE ÖNEM VERMEYE VE ÖĞRENMEYE TEŞVİK EDEN NAKİLLER	62
2.1.Aded İlmi ile İlgili Rivayetlerin Dayanağı	63
2.1.1.Namazda İken Ayetleri Sayan Sahâbîler	63
2.1.2.Ayetleri Sayan Tabîiler	64
3.ADED İLMİNDE BELDELERE GÖRE RİVAYETLERİN KENDİLERİNE DAYANDIRILDIĞI ADED İMAMLARI	65
4.CA'BERÎ'NİN ADED İLMİNİ DAYANDIRDIĞI SENED.....	66
5.ADED HUSUSUNDA İMAMLARIN İTTİFAK VE İHTİLAFI	66
5.1.Sûre Adedi	66
5.2.Ayet Adedi.....	67
5.3.Kelime Adedi.....	67
5.4.Harf Adedi	67
6.SÛRELERİN HARF, KELİME VE AYETLERİNDEKİ BENZERLİKLER	68
6.1.Ayetlerin Adedi Bakımından Benzerliklerinde İttifak Olanlar;	69
6.2.Kelime Adedi Bakımından Birbirine Benzerliğinde İttifak Olan Sûreler	71
6.3.Harf AdediBakımından Birbirine Benzerliğinde İttifak Olan Sûreler	71
7.FASILASINDA İHTİLAF OLAN AYETLER.....	71
7.1 Aded Kabul Edilmesinde İttifak Olan Ayetlerde Münferid kalanlar:	72
7.2.Aded Kabul Edilmemesinde İttifak Olan Ayetlerde Münferid Kalanlar:	72
7.3.Aded Kabul Etmede veya Etmemede Müttetik Olanlar:.....	73
8.FÂSILAYI (AYET BAŞLARINI VEYA SONUNU) TESPİT ETME YOLLARI	74
9.ADED İLMİ AÇISINDAN MEKKÎLİK VE MEDENÎLİK	74
9.1.Mekkî Sûreler	75
9.2.Medenî Sûreler	75
10.MUSHAF-I OSMÂNÎ.....	75
SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA	109
ÖZGEÇMİŞ.....	113

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
bk.	: bakınız
C	: cilt
ev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
haz.	: hazırlayan
h.	:hicî tarih
m.	: miladî tarih
ö.	: ölüm tarihi
S.	: Sayı
s.	: sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	:tarih yok
vb.	: ve benzer(ler)i
Yay.	: Yayınevi, Yayınları
yy.	: yüzyıl

ÖZET

Kur'an-ı Kerim'deki ayet sayısının 6666 aded olduğuna dair yaygın kanaat bulunmaktadır. Konuyla ilgili farklı nakiller mevcut olmakla birlikte bu sayı mevcut mushaftaki ayet sayısı ile çelişmektedir. Ayetlerin ve sûrelerin başlangıç ve bitiş yerlerini tespit etmeyi amaçlayarak ayet adedi hususunda kaynaklardaki rivayetler ışığında doğmuş olan ilim, aded ilmi (addü'l-ây) dir. Bu çalışma da aded ilmi çerçevesinde hazırlanmıştır.

Üç bölüm halinde hazırlanan çalışmanın birinci bölümünde aded ilmi sahasında çalışma yapan âlimlerimizden İbrahim b. Halil el-Ca'berî'nin hayatı, eğitimi, ilmi şahsiyeti ve eserleri günümüze tanıtılmıştır.

İkinci bölümde Ulûmu'l-Kur'an ve Aded İlmi tanımlanıp her iki kavramın konusu, amacı ve bu hususlarda yapılan çalışmalar zikredilmiştir.

Üçüncü bölümde ise çalışmanın ana konusuna ışık tutan, Ca'berî'nin *Hüsnü'l-Meded Fî Ma'rifeti Fenni'l-Aded* isimli eserinde ele aldığı konular başlıklandırılıp sonuca varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ca'berî, Ulûmu'l-Kur'an, Aded İlmi

ABSTRACT

The number the verses in the Holy Qur'an is widely accepted as 6666. Although there are different narrations on the subject, this number contradicts the number the verses in the Qur'an. The *ilma'l-adad* (aded ilmi) aims to determine the beginning and the end of the verses and surahs. This science was born in the light of the narrations in the sources regarding the number of verses. This study has been prepared on the subject of *ilma'l-adad*.

This study has three chapters. In the first chapter, the life, education, scientific personality and works of Ibrahim b. Halil al-Ca'berî are introduced.

In the second chapter, the concepts of *Ulûmu'l-Qur'an* and *ilma'l-adad* are defined and the subject, purpose and studies of these concepts are mentioned.

In the third part, the subjects that Ca'berî has worked on in his book *Husni'l-Meded Fî Ma'rifeti Fenni'l-Aded* which shed light on the main subject of the study, are discussed and the result is represented.

Keywords: Ca'berî, *Ulûmu'l-Qur'an*, *ilma'l-adad*

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Ulûmu'l-Kur'an, Kur'an ile ilgili bütün ilimleri kapsayan bir terkiptir. Kur'an'a hizmet eden bütün ilimleri kapsayıcı mahiyette olması sebebiyle de Ulûmu'l-Kur'an'ı belli bir çerçeveye içerisinde sınırlandırmak mümkün olmamaktadır.

Kur'an, Müslümanları her zaman öğrenmeye, öğretmeye yani ilme çağırmıştır. Ulûmu'l-Kur'an da Kur'an meselelerinin tek ele alınarak anlaşılmasına yardımcı olmayı amaçlamış, İslam'a ve insanlığa hizmet etmiştir. Âlimlerimiz, İslam'ın her döneminde kıymetli eserler telif ederek günümüze çok değerli bir hazine bırakmışlardır. Bu eserlerden Ulûmu'l-Kur'an'ı en kapsayıcı mahiyette olanı da Zerküşî'nin *el-Burhân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*'ıdır.

Bilindiği üzere Kur'an-ı Kerim'deki ayet sayısı denildiği zaman genellikle 6666 ayet ifadesinin kullanıldığına şahit olunmaktadır. Birçok kaynakta, dini yayınlarda ve din dersi kitaplarında genellikle bu rakam yer almaktadır. Oysaki bu sayı mevcut mushaftaki ayet sayısı ile çelişmektedir. Bu durum bizi Kur'an ayetlerinin sayısındaki rivayetlere yönlendirmiştir.

Kur'an-ı Kerim'deki ayet sayısı ile ilgili farklı nakiller mevcuttur. Rivayetlerin farklılığını fırsat bilen oryantalistlerin bu meseleyi istismar ettiği anlaşılmaktadır. Kur'an Tarihi konusunda araştırma yapan bazı araştırmacıların da oryantalizmin etkisinde kaldığı görülmektedir. Bu durum, bizi Kur'an ayetlerini ve sûrelerini konu alıp harf ve kelimelerine kadar inceleyen **aded ilmi (addü'l-ây)** üzerinde çalışma yapmaya yönlendirmiştir.

Ulûmu'l-Kur'an'a baktığımızda âlimlerimiz sayılması mümkün olmayan eserler telif etmişlerdir. Bu eserlerin telifinde son derece samimi ve titiz çalıştıkları görülmektedir. Ulûmu'l-Kur'an içerisinde çalışmamıza konu olan ve dikkate değer ilimlerden birisi de ayetlerin ve sûrelerin başlangıç ve bitiş yerlerini tespit etmeye, öğretmeye ve kayıt altına alıp muhafaza etmeye yarayan **aded ilmi (addü'l-ây)** dir.

Araştırmanın Yöntemi Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmamızda İslam'ın ilk yıllarından itibaren her dönemde âlimlerimizin Ulûmu'l-Kur'an'a ve çalışmamızın ana konusunu teşkil eden aded ilmine vermiş oldukları önem görülmektedir. Ülkemizde son zamanlarda bu alanda fazla bir çalışma yapılmamış olduğu göz önüne alındığında bizim bu çalışmaya neden ihtiyaç duyduğumuz daha iyi anlaşılabilir olur. Bizim bu çalışmamızda amacımız, bir şeyleri ispatlama gayreti içerisine girmeden, yapılan çalışmaları ve Ca'berî'nin bu alandaki eserini gün yüzüne çıkarmaktır. Ca'berî'nin ve birçok âlimin yaptıkları bu çalışmalarda, ayetlerin başlarının ve sonlarının bilinmesi, ayet adedi olarak kabul edilenler veya edilmeyenler gibi hususları ele aldıklarını gördük. Biz de çalışmamızda aded imamlarının ittifaklarına ve ihtilaflarına yer verdik. Sonra da Kur'an'ın harf, kelime ve ayet adedlerinin bilinmesi gibi aded ilminin sahasına giren hususları ele aldık.

Üç bölüm halinde hazırlamış olduğumuz çalışmamızın birinci bölümünde İbrahim b. Halil el-Ca'berî'nin hayatı başlığı altında ailesini, doğduğu çevreyi, doğumunu, eğitimini ve vefatını; ilmi şahsiyeti başlığı altında ise ilme başlamasını, ilmi yolculuklarını, ilmi kişiliğini, hocalarını, talebelerini ve eserlerinin bir kısmını zikrettik.

İkinci bölümde Ulûmu'l-Kur'an ve Aded İlmini tanımlayıp her iki terkinin konusunu, amacını ve bu hususlarda yapılan çalışmaları zikrederek Ulûmu'l-Kur'an içerisinde aded ilminin önemine dikkat çektik.

Üçüncü bölümde ise çalışmamızın ana konusuna ışık tutan, Ca'berî'nin *Hüsnu'l-Meded Fî Ma'rifeti Fenni'l-Aded* isimli eserinde ele aldığı konuları başlıklandırıp söz konusu eseri Ca'berî'nin izahatları çerçevesinde yöntem açısından ele aldık.

Çalışmamız esnasında Kur'an-ı Kerim'in harf, kelime ayet ve sûre adedini esas alan çalışmaların bir kısmında "aded ilmi" bir kısmında "addü'l-ây" başlığını gördük. Biz çalışmamıza harf, kelime, ayet ve sûre adedini konu aldığımızdan, addü'l-ây ifadesinin sadece ayet sayısı anlaşılabilir olduğu ve herhangi bir şeyi sayıp saymamakla onu aded kabul etmenin farklı ifadeler olacağından "sayı ilmi" yerine "aded ilmi" başlığını uygun gördük.

Çalışmamızın temelini teşkil eden İmam Ca'berî'nin *Husnü'l-Meded Fî Ma'rifeti Fenni'l-Aded* adlı eserin müfredatına bağlı kalarak aded ilmini onun ele aldığı yöntemle ele aldık. Ayet adedini günümüzde ki mevcut mushafla ve Ca'berî'den önce yazılmış olan Ebu Amr ed-Dânî'nin *Kitâbü'l-Beyân Fî Addi Âyi'l-Kur'an* adlı eseri ile de karşılaştırdık. Ayetlerin sûre içerisindeki sırasının tevkifi olduğunu, Kur'an'daki harf, kelime, ayet, sûre adedindeki farklı sayım biçimlerinin ve bu konudaki ihtilafların Kur'an metni açısından herhangi bir noksanlık veya fazlalık oluşturmadığını gördük.

Çalışmamızda Ca'berî'nin eseri için Süleymaniye Kütüphanesi Arapça Yazmalar Bölümü İbrahim Ef. 14 numara ile kayıtlı nüshayı esas aldık. Ebu Amr ed-Dânî'nin *Kitâbü'l-Beyân Fî Addi Âyi'l-Kur'an* isimli eserinin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Bölümü Hâlis Ef. 2085 numaralı nüshası ile karşılaştırdık.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBRAHİM B. HALİL el-CA'BERÎ'NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

1. HAYATI

1.1. Adı ve Nesebi

Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî (732/1332)'nin ismi, kaynakların hemen hepsinde aynıdır. Yaşadığı dönem ve bölgelerde Takıyyüddin, İbnü's-Sirâc, İbnü'l-Müezzîn, Şeyhu'l-Halîl, Burhânüddin gibi lakap ve künyelerle anılmıştır. Talebelerinden İlmüddin Berzalî ve Muhammed b. Câbir hocaları için Radiyyüddin lakabını kullanmış ancak bu diğerleri kadar kalıcı olmamıştır. O, kaynaklarda daha çok Burhanüddin lakabıyla ve doğduğu yere nisbetle de Ca'berî nisbesiyle karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca Ca'berî için, Selâsetü'r-Rub'i, el-Ca'beriyü'l-Halîlî, Ca'beriyü'l-Halîlî, eş-Şâfiî, eş-Şâfiu'r-Rubî'l-Ca'berî, er-Rubî'l-Ca'beriyü's-Selefi, el-Halîlü Ca'beriyü's-Selefi nisbeleride kullanılmıştır.

Kaynaklarımız genel olarak Ca'berî'nin nisbelerini Rub'î, Ca'berî, Halîlî, Selefi, Şâfiî olmak üzere beşe çıkarmışlardır. Ayrıca Ca'ber müezzininin oğlu olarak da bilinir.¹

Ca'berî'nin isim, künye ve lakaplarını incelediğimizde karşımıza âlim, güvenilir, takva sahibi bir şahsiyetin çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda Ca'berî'nin nisbelerini ele alacağız.

Rubî, arap kabilesine nisbeten söylenir. Her ne kadar Suriye'deki köylerden biri kastediliyormuş gibi görünse de biz bu köylerden birinin kastedilmediği kanaatindeyiz. Çünkü oradaki her köy "Rabîa" diye isimlendirilir.²

¹ Muhammed b. Şakir b. Ahmed el-Kutubî, *Fevâtü'l-Vefeyât, Thk.* İhsan Abbas, Beyrut 1973, I, /39-41

² Ebû İshak Burhanüddin b. İbrahim b. Halil Ca'berî, *Kenzü'l-Meâni Fî Şerhi Hirzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehâmî*, Ebu Muhammed Kasım b. Firruh b. Halef er-Ruaynî Şatubî, *Hirzü'l-Emanî ve Vechü't-Tehânî*, Rabat: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslamiyye 1998, I/41

Ca'berî, Ca'ber kalesine³ nisbeten söylenmiştir. Ca'berî burada doğduğu için daha çok bu isimle bilinir.⁴

Halîfî, Hz İbrahim'in yaşadığı ve vefat ettiği Beledü'l-Halîl⁵ şehrine nisbetle "Halîfî" denmiştir. Ca'berî hac vazifesini yerine getirdikten sonra hayatının kırk yılını aşkın bir süresini el-Halîl şehrinde talebe okutarak ve eser yazarak geçirmiştir.⁶

Şâfî, İmam Ca'berî, fıkhıta Şâfî mezhebini benimsemiştir. Şâfî mezhebinin önemli âlimlerinden biridir.⁷ Bu sebepten olsa gerek ki "Şâfî" nisbesiyle de bilinir.

Selefi, Ca'berî akaidde Selefîyye'yi benimsediği için "Selefi" olarak da bilinir.⁸

Ayrıca Ca'berî, Ebû İshak ve Ebû Muhammed künyesiyle de bilinir. Kaynakların çoğunluğunda Ebû İshak, az bir kısmında da Ebû Muhammed olarak yer alır. Bazıları da bu ikisini birleştirmiştir.⁹

Görüyoruz ki Ca'berî'nin ismi, künyesi, lakabı ve nesebi değişik şekillerde kullanılmıştır. Çoğu ismiyle kullanırken, bir kısmı Burhanüddin veya Radiyyüddin lakabını, bir kısmı Ca'berî nisbesini, bazıları da Ebû İshak veya Ebû Muhammed künyesini zikretmiştir.

1.2.Doğduğu Çevre, Doğumu, Ailesi ve Eğitimi

Ca'berî sülalesi seçkin âlimlerin bulunduğu büyük ve köklü bir sülaledir. Bunların çoğu birbirini takip eden ve babadan oğla geçen el-Halîl şehrinin şeyhlerindedir. Bu sebepten olsa gerekki genel olarak Ca'berîler şehrin yöneticilerine yakınlıkları ile bilinirler. Ca'berî nisbesini taşıyan âlim çoktur. Bu

³ Kuzey Suriye'de Fırat nehrinin orta mecrasının sol sahilinde ve Rakka'nın 50km. batısında volkanik bir tepede yer alır. Selçuklular döneminde kaleyi Ca'ber b. Sâdık el-Kuşeyrî ele geçirmiş ve kale daha sonra onun adıyla anılmıştır. *Bk.:* Aydın Taneri, "Ca'ber Kalesi", DİA, İstanbul 1992, C.6 , s.525-526

⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n- Nihâye*, Beyrut 1981, 14/167

⁵ Filistin'de Hz. İbrâhim ve ailesinin mezarlarının bulunduğu tarihî şehir. Batı Şeria'da, Kudüs'ün 32 km. güneybatısı ile Gazze'nin 55 km. doğusunda suyu bol, mûmbit bir arazi üzerinde yer alır. *Bk.:* Mustafa Bilge, "Halîl", DİA, İstanbul 1997, C.15, s. 305-307

⁶ Ca'berî, *Kenzü'l-Meânî*, I/42

⁷ Celalüddin Suyûtî, *Tabakatü'l-Huffâz*, (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1973, s. 153

⁸ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurra*, Kahire 1933, 1/21; Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *Miftâhü's-Saâde*, Beyrut 1978, 2/46

⁹ Ca'berî, *Kenzü'l-Meânî*, I/40

sebeple biz onlardan bazılarını zikretmek istiyoruz. Önde gelen bazı Ca'berî nisbesini taşıyan âlimler şunlardır:

1-Ca'ber b. Sâbık Kuşrî: Ca'ber kalesini elinde bulunduran Arap emirlerinden biridir. (479/1086)¹⁰

2-EbûBekir b. Ca'berî.(681/1282)¹¹

3-Eş-Şeyhu's-Salih Takıyyuddin Ebû İshak İbrahim b. Mu'dad b. Şidâd. Aslen Ca'berîlerdendir. Daha sonra Kahire'de yaşamış ve orada vefat etmiştir.(687/1288)¹²

4-Tacuddin Ebû Fazl Salih b. Tâmeru'l-Ca'berî. Aslen Ca'berî ailesindedir. Şâfiî âlimlerinden biridir. Ferâiz ilminde “kasidetün nâmiye” isimli eseri vardır.(706/1306)¹³

5- Muhammed b. Ali b. Askeri'l-Ca'berî. Şam'da mukri olarak bulunmuştur.(713/1313)¹⁴

6-Takıyyüddin Muhammed. Süleyman el-Ca'berî.(745/1344)¹⁵

7-Şemseddin Muhammed b. Ebî Bekr b. İbrahim el-Ca'berî. Hanbelî mezhebine mensuptur. Rüya tabirinde oldukça kabiliyetli olmasıyla bilinir.(808/1405)¹⁶

8-Halime binti Muhammed el-Ca'berî yine bilinen bir âlimdir. Fakat tarihi kaynaklarda onun vefatı ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır.

Görüldüğü üzere Ca'berî ailesinden ilim ehli oldukça fazladır. Ca'berîler genel itibariyle Şam'da yaşamışlar ve Şafii mezhebine mensupturlar.

Ca'berî'nin doğumu ile ilgili kesin bir tarihe rastlanmamaktadır. Ancak var olan bilgilerin tümü bize h.640 yılını işaret etmektedir. Bu tarihten biraz öncesinde

¹⁰İbn Kesîr, *age.*, 12/139-140

¹¹İbnu'l İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, (*thk.* Abdulkâdir Arnaut), Mahmûd Arnaut, Beyrut 1986, 5/390

¹²İbn Kesîr, *age.*, 13/331;İbnu'l-İmâd, *age.* 5/399

¹³ İbn Kesîr, *age.*, 13/356

¹⁴Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrai'l-Kibar ale't-Tabakat ve'l-A'sar*,(*thk.* Muhammed Seyyid Cadelhak), Kahire 1962, 2/693;İbnu'l Cezerî, *age.*, 2/206

¹⁵ İbn Kesîr, *age.*, 14/225

¹⁶ İbnu'l İmâd, *age.*, 7/78

veya sonrasında doğmuş olabileceği tahminleri üzerinde durulmaktadır. Çünkü Ca'berî'nin doğumu Ca'ber kalesinin inşası ile ilişkilendirilir.¹⁷

Ca'berî gözünü âlimler meclisinde açmıştır. Birçok âlim gibi oda küçük yaştan itibaren ilme büyük bir ilgi ve sevgi beslemiştir. Ca'berî'nin yetişmesinde, Ca'berin ileri gelen şahsiyetlerinden ve Ca'ber müezzini olarak tanınan babası Ömer b. İbrahim'in önemi ve gayreti büyüktür. Çok küçük yaştan itibaren oğulları İbrahim'le ondan iki yaş küçük olan kardeşi Muhammed'i devam ettiği ilim meclislerine ve ders halkalarına götürmüştür. İlme olan hırs ve isteklerini fark edince de oğullarının eğitim ve yetişmesine elinden gelen desteği sunmuştur. Eğitimine bir süre babasının desteği ve gözetimi altında devam ettiği içinde Ca'ber müezzininin oğlu olarak tanınmıştır.¹⁸

Kaynaklarda Ca'berî'nin Beledü'l-Halil ve Şam'da kaldığı süresinin dışında hayatı ile ilgili bilgiler azdır. Doğumu, sosyal çevresi ve yetişmesi ile ilgili birtakım bilgiler yer alsa da yaşamı ve evliliği ile ilgili bilgilere rastlanmamaktadır. Var olan bilgilerden Ca'berî'nin birçok ilimde bilgi sahibi olduğu, özellikle de yaşadığı dönemde kıraat ilminde oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır.

1.3.Vefatı

Ca'berî, kaynakların çoğuna göre Ramazan ayında (732/1332) 92 yaşındayken vefat etmiştir. Taşköprizâde ve İbnü'l-Cezerî Ramazan ayının on üçüncü gününde vefat ettiğini söylemektedir.¹⁹ İbn Kesir'e göre de Ramazan ayının on beşinci günü vefat etmiştir.²⁰ Tarihi kaynaklarda Ca'berî'nin vefatıyla ilgili tüm bilgiler Ramazan ayının on beşinci günü ile sınırlıdır.

Ca'berî'nin defnedilmesi ile ilgili detaylı bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak İbn Kesir, el-Halil'de zeytin ağacının altına defnedildiğini

¹⁷ İbn Kesîr, *age.*, 14/167; İbnü'l-Faradi, (*thk.* İzzet Attar Hüsayni), *Tarîhu'l-Ulema*, Kahire 1988, 1/12

¹⁸ İbnü'l Faradî, *age.*, 1/12

¹⁹ Taşköprizâde, *age.*, 1978, 2/46; İbnü'l Cezerî, *age.*, 1/21

²⁰ İbn Kesir, *age.*, 14/167

yazmıştır.²¹ Diğerleri ise “el-Halil’de defnedildiği âşikardır çünkü onun kabri orada bilinir ve meşhurdur” demişlerdir.²²

2.İLMİ ŞAHSİYETİ

2.1.İlme Başlaması ve İlmi Yolculukları

Ca’berî’nin ilme başlama tarihi h.649 olarak bilinir. Babası, Ca’berî henüz dokuz yaşında veya biraz daha küçük yaşta iken Halep’e gitmiştir. Burada tanınmış muhaddis Ebu’l-Haccâc Yusuf b. Halil’den “*Cüz’ü İbn Arafê*” yi okumaya başlamış ve oğlunu da bu derslere götürmüştür. Babası ile birlikte Caberi, Yusuf b. Halil’in ilim meclisine bir süre devam etmiştir. O, ilk defa meşhur muhaddis Hafız Yusuf b. Halil’den ders almış onun vefatı sonrasında da kardeşi İbrahim b. Halil b. Abdullah Dimeşkî(658/1259)’den ders almaya devam etmiştir.²³

Ca’berî dokuz yaşındayken buradan Musul’a geçerek bütün ilimlerin başı olan Kur’an-ı Kerim’i öğrenmiş ve hıfzetmiştir. Tacuddin Abdurrahim b. Yunus’tan Şafî fihhına dair “*et-Ta’cîz fî muhtasari’l Vecîz*” adlı eseri okumuştur. Peşinden Kur’an ilimleri ve Kıraat ilmi alanında kendini yetiştirmeye başlamıştır. Bunun yanında hadis, fıkıh ve dil bilimleri alanında da dersler almıştır.²⁴ Ezberlediği metinler arasında kıraat alanında Ebu Amr ed-Dânî (444/1052)’nin “*et Teysir*” i, fıkıhta Ebu Şucâ’ el-Isfahanî(500/1107)’nin “*Gayetü’l İhtisâr*”ı gibi eserler vardır. Daha sonrada üç yıl boyunca Şatibî’nin kasidesini okumuştur. Ulemâdan Abdullah b. İbrahim b. Muhammed b. el-Cezerî ona icazet vermiştir.²⁵

Ca’berî’nin ilme olan arzusu onun birçok ilim merkezlerine ziyaret ve yolculuk yapmasına sebep olmuştur. Tahsilini ilerletmek üzere 1262 yılında Bağdat’a gitmiştir. Bağdat o dönemde çeşitli kültürlerin kavşağı, meşhur âlimlerin buluşma ve toplanma merkezi haline gelmiştir. Bu şehir, medeniyet, uygarlık ve ilim yurdu olarak hafızalarda yer etmesi sebebiyle de ilim talebelerinin ilgi odağı haline gelmiştir. Ca’berî de bu akıntıya kapılanlardan biridir. O, dönemin hafızları,

²¹ İbn Kesir, *age.*, 14/ 167

²² Ca’berî, *Rusûhü’l-Ahbâr fî Mensûhü’l-Ahbâr*, (nşr. Hasan Muhammed Makbûlî), Beyrut 1988, s.49

²³ Ca’berî, *Kenzü’l-Meânî*, 1/ 60-63

²⁴ İbnu’l-Faradî, *age.*,1/12

²⁵ İbnu’l Cezerî, *age.*, 1/403; Ca’berî, *Kenzü’l-Meânî*, 1/3

kurrâları, fakihleri muhaddisleri ve daha birçok ilim erbabıyla buluşma ve istifade etme imkânı bulmuştur.

Ca'berî Bağdat'ta uzun bir müddet kalmış ve ilimle meşgul olmuştur. Dönemin meşhur mukrîlerinden ve hafızlarından kıraat dersleri almıştır. Ca'berî'nin Bağdat'ta bulunduğu sürenin öncesinde hangi mezhebin görüşlerini benimsediği açık değildir. Ancak Bağdat'ta akaidde Selefîyye'yi fıkhıta Şafî olduğu bilinmektedir. Yine burada Nizâmiye Medresesine girmiş ve ayrıca Mustansırıyye Medresesi'ndeki hocaların derslerine de devam etmiştir. Şafîi fakih Ebü'l-İz Muhammed b. Abdullah el-Basrî'den fıkıh dersleri almıştır. Musul'da iken okuduğu “*et-Ta'cîz fî muhtasari'l-Vecîz*” adlı eseri Bağdat'ta müellifinden ikinci defa okuma imkanı bulmuştur. Kıraati seb'a'yı Ebu'l-Hasan Ali b. Osman el-Vucûhî'den, Aşere'yi Ebu Ali Hüseyin b. Hasan et-Tikrîfî'den okumuştur. Yine kıraat ilminde İbnu'l Hayr İbrahim b. Mahmud el-Ezcî'den de icazet almıştır. Bu sırada kaleme aldığı *Nüzhetü'l-Berere fî Kıraati'l-Eimmeti'l-Aşere* ve *Ukûdu'l-Cümân fî Tecvîdi'l-Kur'an* adlı eserleriyle bu konudaki maharetini ortaya koyarak dikkatleri üzerine çekmiş ve Bağdat âlimleri arasında yerini almıştır.²⁶

Bağdat'ta siyasi birtakım problemler sonucu yönetimin bozulmasıyla şehrin ulema sınıfı Bağdat'tan ayrılmaya başlamıştır. Ca'berî'de buradan ayrılıp Şam'a geçmiştir. O dönemde Memlûk Devletinin başkenti olan Şam, ilim ve ihsan merkezi haline dönüşmesiyle bölgede nam salmıştır. Tarihi kaynaklar Ca'berî'nin Şam'a olan yolculuğuna dair tam bir tarih vermeyip bu yolculuğun h.670 senesinden sonra gerçekleştiğine işaret etmişlerdir.²⁷

Ca'berî, Şam'a varınca Mervan b. Abdulazîz kendisiyle ilgilenmiş ve misafir etmiştir.²⁸ O, el-Halfîl şehrine yerleşene kadar burada yaşamıştır. Dönemin muhaddislerinden İbnu'l-Buharî Ali b. Muhammed ve İbnu'l Ba'lebekkî Muhammed b. Abdurrahman'dan hadis dersleri almıştır.²⁹

Bu durum gösteriyor ki Ca'berî uzun bir süre kıraat, fıkıh ve hadis ilmi tahsil etmekle meşgul olmuştur. Öyle ki bu dönemde bilinen mukrîlerden, muhaddislerden,

²⁶ Kemal Atik, “Ca'berî” DİA, İstanbul 1992, C.6, s.527-528

²⁷ İbnu'l Faradî, *age.*, 1/12

²⁸ İbn Kesir, *age.*, 9/61; Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s. 40

²⁹ Ca'berî, *Kenzü'l-Meânî*, 1/ 65-68

fakîhlerden kıraat, hadis ve fıkıh dersleri almıştır. Bunların yanında o, diğer ilim erbabından da ilim tahsil etmiştir.

Tarihi kaynaklarda Şam'dan ne zaman çıkıp el-Halîl şehrine yerleştiği yer almamaktadır. Ancak Medine'de h.688'de telif ettiği eseri dikkate alınarak bu tarihten bir yıl önce el-Halîl'e yerleştiği tahmin edilmektedir.³⁰

1289 yılında hac vazifesini yerine getirmek için Mekke'ye giden Ca'berî bu sırada Medine'de *Hulâsatü'l-Ebhâs fî Şerhi Nehci'l-Kıraâti's-Selâs* adlı eserini yazmıştır. Bir ara Mısır'a da seyahat eden Ca'berî bundan sonra el-Halîl'e yerleşmiş ve hayatının geri kalan kırk yılı aşkın dönemini burada ilim meclisleri oluşturarak, talebe okutarak ve eser yazarak geçirmiştir. Daha sonra bilinen birçok âlim bu dönemde Ca'berî'den faydalanma imkânı bulmuştur.³¹ Bundan da anlaşılıyor ki Ca'berî el-Halîl bölgesinde ilminden istifade etmek için aranan ve ilmine güvenilen bir âlim olmuştur.

Ca'berî'nin yolculukları Irak Bölgesi, Şam ve el-Halîl ile sınırlı değildir. Mekke ve Medine'de de kısa bir süre bulunmuştur. Bununla beraber Ca'berî, yaşadığı coğrafyadaki çeşitli ilim merkezlerine ziyaretler gerçekleştirmiş, buralarda ilimle meşgul olmuş, birçok talebe yetiştirmiştir.³²

2.2.İlmî Kişiliği

Ca'berî'nin eserleri incelendiğinde onun ehl-i sünnet olduğu anlaşılır. O, Selefi ve ehl-i sünnettir.³³ Ca'berî faziletiyle, iyiliğiyle, iffetiyle, saygınlığıyla ve ilmiyle dönemin en meşhur âlimlerindedir. Kaynaklar Ca'berî'nin güzel ve güler yüzünden, üstün ahlakından, ilme ve ilim meclislerine olan sevgisinden veengin bilgi sahibi oluşundan bahsetmektedir. Dönemin birçok problemlerinde insanların kendisini hakem olarak gördüğü Ca'berî, 150 civarında eser telif etmiştir. Bunlardan büyük çoğunluğu Ulûmu'l Kur'an'la, bir kısmı hadis, fıkıh ve fıkıh usûlü, arap dili ve tarihi ile yaklaşık yirmi kadarı da diğer ilimlerle ilgilidir.³⁴

³⁰ Abdullah es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Beyrut 1982, 6/73; Kutubî, *age.* 1/39-41; İbn Hacer, *ed-Durerü'l-Kâmine*, Beyrut 1993, 1/50

³¹ Ca'berî, *Kenzü'l-Meânî*, 1/ 66

³² Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s.43

³³ İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/21; İbn Hacer, *age.*, 1/50; Taşköprüzade, *age.*, 2,46

³⁴ Ca'berî, *Kenzü'l-Meânî* , 1/ 93-102

Ca'berî, Şafî mezhebinin önemli fakihlerinden biridir.Şafî fikhına dair *Tetimmetü't-Tebrîz fî Şerhi't-Ta'cîz* , “*et-Tedrîz fî Şerhi't-Ta'cîz*” ve “*et-Tencîzü fî Havâşî't-Ta'cîz*” isimli üç eseri Ca'berî'nin, hocası Taceddin Abdurrahim b. Yunus'un *et-Ta'cîz fî Muhtasari'l Vecîz* adlı eserine yazdığı şerhlerdir. Ca'berî dili (Arapçayı) en iyi ve etkili kullanan âlimlerden birisidir. Dil alanında sarf, nahiv, aruz, belagat ve edebiyat alanında eser telif etmiştir. Ayrıca astronomi ve matematik dallarında da eserleri vardır.³⁵

Ca'berî aynı zamanda kabiliyetli bir şairdir. Eğiticiliğe önem verdiği için şiirleri eğitim ağırlıklıdır. Şiirlerinin çoğu Kur'an İlimleriyle ilgidir. Hz Peygamberi öven kasideler de kaleme almıştır. Kültürlü, ağır başlı, güler yüzlü ve tatlı diliyle bilinir.³⁶

Ca'berî, daha kapsamlı olarak kıraat, hadis, usûl-ü fıkıh ve Arap dili alanında eserler telif etmiştir.³⁷ el-Halîl'de bulunduğu sürede Ku'ran ilimlerindeki liyâkat ve üstünlüğünü göstermiştir. Dönemin âlimleri birçok eser kaleme almalarına rağmen Ca'berî'nin eserleri dikkat çekmiş ve büyük ilgi görmüştür. Yüzlerce kişi ilminden faydalanmış, kendisinden nakil ve rivayette bulunmuş, Ca'berî'nin ve eserlerinin ismini geniş bir coğrafyaya duyurmuşlardır. Özellikle Şatıbî'nin *Hirzü'l-Emanî*'sine yazdığı şerh olan *Kenzü'l-Meânî* Ca'berî'nin tanınmasında önemli rol oynamıştır. Çünkü farklı bölgelerden Şatıbî'nin *Hirzü'l-Emânî*'sini okumak isteyenler Ca'berî'nin şerhine ihtiyaç duymuşlardır. Hacı Halife “*Hirzü'l-Emânî*'nin şerhi çoktur fakat en güzel ve vecîz olanı Burhanuddin İbrahim b. Ömer el-Ca'berî'ninkidir” demiştir.³⁸

Kısaca Ca'berî, değişik ilim dallarıyla ilgilenmiş, Kur'an ilimlerinde tanınmış, Kıraat ilminde otorite kabul edilmiştir. Fikrî ve ilmî sahası, bilgi ve becerisi oldukça geniştir. Güzel söz söylemede de oldukça maharetlidir. Biz de bu araştırmamızda Ca'berî'yi hayatını ilme, eğitime ve öğretime adanmış bir âlim olarak tanıdık.

³⁵ Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s. 53-69

³⁶ Ca'berî, *Kenzü'l-Meânî* , 1/81

³⁷ İbnu'l İmad, *age.* , 6/97-98

³⁸ Katip Çelebi Mustafa b. Abdullah Hacı Halife, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'-Kütüb ve'l-Fünûn*, İstanbul 1941, 1/646

2.3.Hocaları

Ca'berî, yüz civarında dönemin bilinen ilim erbabından ders almıştır. Tâbi olduğu ve ilim tahsil ettiği hocaları *Avâlîm-i Meşîhât* isimli eserde zikredilir.³⁹ Talebelerinden İlmüddin Kasım b. Muhammed b. Muhammed b. Yusuf el-Berzalî'de (739/1338) Ca'berî'nin hocalarından bahseder.⁴⁰

Caberî'nin ilim tahsil ettiği en meşhur hocalarından bazıları şunlardır:

1-Ebu İshak İbrahim b. Halil b. Abdullah ed-Dimeşkî (658/1259).⁴¹

2-Ebu İshak veya Ebu Muhammed (İbrahim b. Muhammed b. Sâlim b. Mehdî el-Ezîciyyü'l-Bağdâdî). Hayr ehli olarak bilinir. Mukrî ve muhaddistir (648/1250).⁴²

3-Hasan b. Abdullah b. Ali b. Ahmed el-Hazrecî (?).⁴³

4-Ebu Ali veya Ebu Abdillâh (el-Hüseyn b.el-Hasan b. Ebî's-Saâdeti'l-Muntehibu't-Tikrîti) (688/1289).⁴⁴ Ca'berî'nin kıraatı aşere okuduğu hocasıdır.

5-Celâlüddin Ebu Muhammed Abdülcebbar b. Abdülhâlik b. Muhammed b. Ukberî (681/1282).⁴⁵

6-Afîfüddin Abdurrahim b. Muhammed b. Ahmed b. Fârisü'z-Zeccâc (685/1286).⁴⁶ Hanbeli fakihlerindedir.

7-Tâcüddin Ebu Kasım (Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Yunus el-Musûlî (671/1272).⁴⁷ Ca'berî'nin küçük yaşlarda okuduğu "*et-Ta'cîz fî Muhtesaru'l-Vecîz*" adlı eserin müellifidir. Ca'berî daha sonra bu eseri bizzat kendisine ezber okuma fırsatı bulmuştur.

³⁹ Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s.12

⁴⁰ İbn Hacer, *age.*, 1/50

⁴¹ İbn Hacer, *age.*, 1/50; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, Beyrut 1956, 4/1441

⁴² Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s.43; İbnu'l-Cezerî, *age.*, 1/27

⁴³ İbnu'l Faradî, *age.*, 1/12

⁴⁴ İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/12, 240

⁴⁵ Ahmed Davûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, (thk. Ahmed Muhammed Ömer), Kahire 1972, 1/263

⁴⁶ İbnu'l Faradî, *age.*, 1/12; İbnu'l İmad, *age.*, 5/391-392

⁴⁷ İbnu'l Faradî, *age.*, 1/12; İbnu'l İmad, *age.*, 5/391-392

8-Ziyâüddin Ebu Muhammed (Abdullah b. İbrahim b. Mahmudü'l-Ma'ruf b. Rafîa el-Cedrî) (679/1280).⁴⁸ Kurrânın önde gelenlerindedir. Ca'berî ondan icazetle Şatbî'den rivayette bulunmuştur.

9-Sirâcuddin Abdullah b. Abdurrahman b. Ömer eş-Şârmeşâhiyyü'l-Mâlikî (660/1261). Malikî fakihlerinin önde gelenlerindedir.⁴⁹

10-Fahrüddin Ali b. Ahmed b. Abdülvâhid, Fahrâniyyü'l-Buharî olarak bilinir. Cezerî ondan “mesnedü zânehû” diye bahseder.⁵⁰İbn Ammâdü'l-Hanbelî ise “mesnedü dünya” demiştir.⁵¹

11-Taküyyiddin Ebu'l-Hasan Ali b. Abdülazizü'l-Erbilî (688/1289). Bağdat'ın önde gelen mukrîlerindedir. İbn Câbir ve İbnü'l-Cezerî Ca'berî'nin hocalarından saymıştır.⁵²

12-Şemsüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Osman b. Abdülkâdir b. Mahmudü'l-Bağdadî (672/1273). İbnü'l-Vucûhiyye olarak bilinir. Dönemin mukrîlerinden ve hanbelî fakihlerindedir.⁵³

13-Cemalüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Vedâhü's-Şehrabânâniyyü'l-İrâkî (662/1263).⁵⁴

14-Ali b. Muzaffer b. İbrahim b. Ömer el-Kindiyyü'l-İskenderânî (716/1316).⁵⁵

15-Kemâlüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebü'l-Hasan b. Salim b. Müslimü'l-Münbicî (?). Ca'ber ve Münbic kadılığı yapmıştır.⁵⁶

16-Ebü'l-Azze Muhammed b. Abdillâh el-Basriyyü's-Şafiî (671/1272). Nizâmiye Medreselerinde müderristir.

⁴⁸ İbnü'l Cezerî, *age.*, 1/21; İbnü'l İmad, *age.*, 5/363

⁴⁹ İbnü'l İmad, *age.*, 5/363

⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, *age.*, 1/520

⁵¹ İbnü'l-İmad, *age.*, 5/414-416

⁵² İbnü'l-Cezerî, *age.*, 1/550

⁵³ İbnü'l-Cezerî, *age.*, 1/556; İbnü'l-İmad, *age.*, 5/337

⁵⁴ Muhammed Vadiâşî, *Bernâmeucu İbn Câbir el-Vadiâşi*, (*thk.* Muhammed el-Habib Heyle), Mekke 1981. s. 47

⁵⁵ İbnü'l-Faradî, *age.*, 1/12; İbn Kesîr, *age.*, 14/80

⁵⁶ İbnü'l Faradî, *age.*, 1/12; İbn Hacer, *age.*, 1/50-

17-Şemsüddin Ebü'l-Bedir Muhammed b. Ömer b. Kâsım el-Vâsıtî (668/1269). Ca'berî'nin kıraatleri okuduğu ve icazet aldığı hocalarından biridir.⁵⁷

Şam muhaddislerinden Hafız Ebu'l-Haccâc Yusuf b. Halil b. Abdillâh ed-Dımeşkî (648/1250).⁵⁸ Ca'berî, babasıyla beraber Hafız Ebu'l-Haccâc'ın ilim meclisinde bulunmuştur.⁵⁹

2.4.Talebeleri

Ca'berî hac vazifesini yerine getirdikten sonra Beledü'l-Halîl'e yerleşmiş ve hayatının geri kalan kırk yıldan fazla zamanını burada eser yazmayla ve talebe yetiştirmeye tamamlamıştır. Ca'berî'nin talebelerinden en meşhur olanları şunlardır;

1-Abdullah b. Câbir el-Vâdî. Ca'berî'de tefsir ve Şafi fikhı okumuştur. Hadis ve kıraat rivâyetlerinde bulunmuştur (749/1348).⁶⁰

2-Hafız İbn Kesîr ed-Dımeşkî (774/1372).⁶¹

3-Ebû İshak İbrahim b. Ahmed b. Abdilvâhid b. Abdilmûminüddin Ba'lebekkî (?). Kâhirenin mukrilerinden ve önde gelenlerindedir. Ca'berî'de Kur'an ilimleri okumuştur.⁶²

4-Şerâfüddin İbrahim b. Osman b. Kâmil el-Ba'lebekkî. el-Halîlde Ca'berî'den ders okumuştur (740/1339).⁶³

5-Ahmed b. İbrahim b. Dâvud el-Muhammed el-Münbicî. Cezerî'nin hocası olarak bilinir (782/1380).⁶⁴

6-Ahmed b. Muhammed b. Nihle. Ebu'l Abbas en-Nâblusî olarak bilinir. el-Halîl'de Ca'berî'de kıraat okumuştur.⁶⁵

7-Hasanü'l Ma'ruf bi'l-Hısâm el-Mısrî. el-Halîl şehrinde Ca'berî'den kıraat okumuştur (765/1363).⁶⁶

⁵⁷ Safedî, *age.*, 6/73; İbnü'l-Cezerî, *age.*, 1/21 ve 2/28

⁵⁸ Suyûtî, *Tabakatü'l-Huffâz*, s.495

⁵⁹ İbnu'l Faradî, *age.*, 1/12

⁶⁰ Muhammed Vadiaşî, *age.*, s.47-49

⁶¹ İbn Kesir, *age.*, 14/167

⁶² İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/7; İbnu'l İmad, *age.*, 6/363

⁶³ İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/19

⁶⁴ İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/33; İbnu'l İmad, *age.*, 6/273

⁶⁵ İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/33; İbnu'l İmad, *age.*, 6/273

8-Sâid b. Ahmed b. İbrahim Ebu Osman eş-Şehîr İbn Leyyûn et-Tâcîbî (750/1349).⁶⁷

9-Seyfeddin Ebu Bekr Abdillâh. Abdillâh İbn Cündî ismiyle meşhur olmuştur. Kıraatı aşereyi ve Şatîbî'nin şerhini Ca'berî'den okumuştur (769/1367).⁶⁸

10-Ali b. Ebî Muhammed b. EbîSâid b. Abdillâh, Ebu Hasan Vâstî veya Deyvânî ismiyle bilindir. Kıraat hocasıdır. el-Halîl'şehrinde Ca'berî'den ders okumuştur (743/1342).⁶⁹

11-Takiyyüddin Ali b. Abdilkâfî b. Ali b. Temâm b. Yusuf b. Mûsâ Ebü'l-Hasan es-Subkî. Fıkıhta, usûl-ü fıkıhta ve diğer ilimlerde meşhur imamlardandır (757/1356).⁷⁰

12-Ömer b. Hamza b. Yunus b. Hamza Ebu Hafsâ el-Udvî veya el-Erbilî. Ca'berî'den kıraat okumuştur. Ayrıca bilinen muhaddistir (782/1380).⁷¹

13-Ebu Kâsım İbn Ahmed b. Abdüssamed Yemenî (782/1380).⁷²

14-el-İmamü'l-Hâfız, Müfîdü'l-Âfâk, Müverrihü'l-Asır, ⁷³ İlmüddin Ebu Muhammed Kasım İbn Muhammed b. Yusuf b. Muhammed b. Ebî Yedâsü'l-Berzâlî el-İşbilîveyaed-Dimeşkî. İşbil'de doğmuş Şamda vefat etmiştir (739/1338).⁷⁴

15-Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî (748/1347)⁷⁵

16-Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. İbrahim Ömer el-Ca'berî (749/1348).⁷⁶

17-Ebü'l-Meâlî Muhammed b. Ahmed b. Ali b. el-Hasan b. Câmî b. el-Lebbân ed-Dimeşkî (776/1374).⁷⁷

⁶⁶ İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/133

⁶⁷ İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/33; İbnu'l İmad, *age.*, 6/273

⁶⁸ İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/21,180; Safedî, *age.*, 6/73

⁶⁹ İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/580; Safedî, *age.*, 6/73

⁷⁰ İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/551; İbnu'l İmad, *age.*, 6/180

⁷¹ İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/21,591

⁷² İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/21,591

⁷³ Suyûtî, *age.*, s.522

⁷⁴ İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/21; İbnu'l İmad, *age.*, 6/122

⁷⁵ İbnul Cezerî, *age.*, 1/71; İbnu'l İmad, *age.*, 6/97

⁷⁶ Ca'berî, *Rusûhu'l-Ahbar*, s.33

⁷⁷ İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/72

18-Muhammed b. Câbir b. Muhammed b. Kâsım el-Kaysî el-Vâdî (749/1348).⁷⁸

19-Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman b. Abdurrahman el-Bağdâdî (749/1348).⁷⁹

2.5.Eserleri

Ca'berî, fıkıh ve fıkıh usûlü, hadis ve hadis ilmi, nahiv, sarf, dil bilimi, edebiyat, belâgat, aruz, biyografi, tarih, astronomi, akâid, ferâiz ve mantık vb. gibi yaklaşık yirmi dalda eser telif etmiştir. Ca'berî'nin bu eserleri 8. hicri asırdan itibaren yazılı ve nakli olarak tanınmıştır. Özellikle Kur'an ilimlerindeki eserleri büyük ilgi görmüş ve meşhur olmuştur.

Ca'berî, 150 civarında eser telif etmiştir. *Keşfu'z-Zunûn*'da 27 tanesinin ismi zikredilmektedir. Eserlerinin bir kısmında hadis ilmi içerisinde zikredilir. Ayrıca Ca'berî'nin 725 yılında kaleme aldığı *el-Hibâtü'l-Heniyyât fî'l-Musannefâti'l-Ca'berîyyât* adlı risâlesinde çeşitli ilim dallarında telif ettiği yaklaşık 150 kadar eserini bir arada zikretmiştir. Ancak Ca'berî'nin bu eserine ulaşma imkanı bulamadığımız için çalışmamızda eserlerinin tamamının ismini zikredemeyip onun muhtelif kaynaklarda bahsedilen eserlerini zikretmekle yetineceğiz.

1-Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hirzü'l-Emânî.⁸⁰

2-Bugyetü'l-Esfîyâ İ'smetü'l-Enbiyâ.

3-Tarîkü's-Selâmeti fî Tahkîki'l-Emâneh.

4-Meâlimü Usûli'l-Hadîs fî İhtisâri Rusûmi't-Tahdîs.

5-Bedâi'u Efhâmi'l-Elbâb fî Neshi's-Şerâi' ve'l-Ahkâmi ve'l-Esbâb.⁸¹

6-Takrîbü'l-Me'mûlü fî Tertîbi'n-Nüzûl.⁸²

⁷⁸ İbnu'l Cezerî, *age.*, 2/106

⁷⁹ İbnu'l Cezerî, *age.*, 1/21,179

⁸⁰ Kenzü'l-Meânî; Ca'berî'nin, Ebü'l Kasım eş-Şatbî'nin kıraatı seb'a konusunda manzum olarak yazdığı 1173 beyitten meydana gelen *Hirzü'l-Emânî* adlı eserinin şerhlerinden birisi ve en önemlisidir. Hacı Halife: "*Hirzü'l-Emânî'nin şerhi çoktur fakat bunlardan en güzeli ve vecîz olanı Ca'berî'nin şerhidir. O faydalı ve meşhur bir şerhtir*" demiştir. *Keşfu'z-Zunûn* , 1/646

⁸¹ Bunlardan ilki akâidle, ikincisi fıkıhla, üçüncüsü hadisle, dördüncüsü ise fıkıh usûlü ile ilgilidir. Ca'berî, *el-Hibâtü'l-Heniyyât fî Musannefâti'l-Ca'berîyyât*, (*Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, Mecâmî, nr.50*), s.64, 65, 66

7-Acâibü'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl.⁸³

8-İhtisâru Esbâbi'n-Nüzûl .⁸⁴

9-Kasâidü'l-Muhammediyyâtü fî Medhi Hayri'l-Beriyye.

10-Kasâidetü'l-Ahmediyetü fî Medhi Eşrafi'l-Beriyye.

11-Kasâidetü'l-Haliliyyeti fî Medhi Ebi'l-Beriyye.⁸⁵

12-Şerhu Cenâizi'l-Hâvî.⁸⁶

13-Bürhetü fî Havâşiyi'n-Nüzheti'nin şerhi Nüzhetü'l-Berarati fî Kıraati'l-Eimmeti'l-Aşrati.⁸⁷

14-Hülâsatü'l-Ebhâsi fî Şerhi Nehci'l-Kıraati's-Selâseti'nin şerhi Nehcü'd-Demâseti fî Kıraati's-Selâseti.⁸⁸

15-Celîlü fî Havâşiyü's-Sebîl 'in şerhi Sebîlü'l-Ahmedî ilâ İlmi'l-Halîl b. Ahmed.⁸⁹

16-Tetimmetü't-Tebrîz fî Şerhi't-Ta'cîz.

17-Tetimmetü't-Tedrîz fî Şerhi't-Ta'cîz.

18-Tencîzü fî Havâşi't-Ta'cîz.⁹⁰Bu üç kitap Ta'cîzü fî Muhtasari'l-Vecîz⁹¹ adlı eserin şerhidir.

19-İbrîzü fî Tevcîhi'l-Me'hizi'-Şârî Mesâhiyyeh.⁹²

20-Taciyyetü ale't-Ta'cîz.⁹³

21-Risâletü fî Ş-Şevâz.⁹⁴ .

22-Risâletü fî Esmâi'r-Ruvâti'l-Mezkûrine fî Ş-Şâtbiyyeh.⁹⁵

⁸² Ca'berî, *el-Hibâtü'l-Heniyyat*, s.64; *Keşfü'z-Zünûn*, 1/464; Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s.58

⁸³ Ca'berî, *el-Hibâtü'l-Heniyyat*, s.64; Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s.63

⁸⁴ Ca'berî, *el-Hibâtü'l-Heniyyat*, s.64; Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s.54; *Keşfü'z-Zünûn*, 1/76

⁸⁵ Ca'berî, “*el-Hibatü'l-Heniyyat fî Müsannefati'l-Caberiyat*” adlı eserinde medh konusunda üç eseri olduğundan bahseder. Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s.64

⁸⁶ Ca'berî, *el-Hibâtü'l-Heniyyat*, s.65; Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s.62; *Keşfü'z-Zünûn*, 1/627-629

⁸⁷ Ca'berî, *el-Hibâtü'l-Heniyyat*, s.63,64; Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s.56,68; *Keşfü'z-Zünûn*, 2/1941

⁸⁸ Ca'berî, *el-Hibâtü'l-Heniyyat*, s.63,64; Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s.60

⁸⁹ Ca'berî, *el-Hibâtü'l-Heniyyat*, s.65,66; Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s.59,62; *Keşfü'z-Zünûn*, 2/978

⁹⁰ Ca'berî, *el-Hibâtü'l-Heniyyat*, s.65; Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s.57

⁹¹ *Keşfü'z-Zünûn*, 1/417, 2/2002

⁹² Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s.39-40,50

⁹³ Ca'berî, *el-Hibâtü'l-Heniyyat*, s.65; Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s.57

⁹⁴ Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbâr*, s.61; *Keşfü'z-Zünûn*, 1/875,2/1431

23-*Tehzîbü'l-Ümmyeti fî Tehzîbi's-Şâtıbyyeh.*⁹⁶

24-*et-Terşîdü fî's-Sınaat.*⁹⁷ Belâgat dalında eseridir.

25-*el-Burhân fî Hecâi'l-Kur'an.*⁹⁸

26-*et-Tekmîl fî't-Tezlîl.*⁹⁹

27-*er-Ravâbit fî Havâşıyyi'd-Davâbit.*¹⁰⁰

28-*Cevherâtü'l-Mütîeti.*¹⁰¹

29- *el-Hibâtü'l-Heniyyât fî'l-Musannefâti'l-Ca'berıyyât*

30-*Rusûhu'l-Ahbar*

31-*el-Meded fî Marıfeti'l-Aded*

32- *el-Meded fî marıfeti Fenni'l-Aded*

33-*Hadikatü'z-Zeheb fî Âdd-i Âyâti'a-Süver*

⁹⁵ Ca'berî, *Rusûhu'l-Ahbar*, s.61

⁹⁶ Ca'berî, *Rusûhu'l-Ahbar*, s.58

⁹⁷ Ca'berî, *el-Hibâtü'l-Heniyyat*, s.66; Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbar*, s.58

⁹⁸ Ca'berî, *Rusûhü'l-Ahbar*, s.56; *Keşfü'z-Zünûn*, 1/337

⁹⁹ Ca'berî, *el-Hibâtü'l-Heniyyat*, s.64

¹⁰⁰ Ca'berî, *el-Hibâtü'l-Heniyyat*, s.67

¹⁰¹ Ca'berî, *Kenzü'l-Meânî*, s.135

İKİNCİ BÖLÜM

ULÛMU'L-KUR'AN İÇERİSİNDE ADED İLMİNİN YERİ VE ÖNEMİ

1.ULÛMU'L-KUR'AN'IN TANIMI VE MAHİYETİ

1.1.Tanımı

Ulûmu'l-Kur'an kavramı “bilmek, anlamak, kesin görüş sahibi olmak” anlamındaki “ilim” kelimesinin çoğulu olan “Ulûm” ve “Kur'an” kelimelerinden oluşan bir isim tamlamasıdır.¹⁰² “İlim” kavramı ise ıstılahta “meseleleri delilleriyle idrak etmek”¹⁰³ anlamında kullanılmıştır. “Kur'an” ifadesi meşhur anlamıyla “ka-ra-e” fiilinden türeyen bir özel isim olup Cebrail vasıtasıyla Hz Muhammed (s.a.v.)'e yirmi üç senede indirilen, mushaflarda yazılı olan ve tevâtüren nakledilen, tilaveti ile ibadet olunan, Fatıha sûresi ile başlayıp Nâs sûresi ile sona eren Allahu Teala'nın mûciz kelimidir.¹⁰⁴

Ulûmu'l-Kur'an ifadesi “Kur'an ile alakalı olan bütün ilimler”¹⁰⁵ anlamını taşımaktadır. İlim kavramının çoğul olarak kullanılmasının sebebi, Kur'an'a hizmet eden ve ona dayanan bütün ilimlerin kastedilmiş olmasıdır. Tefsir, Kıraat, Resm-i Osmanî, İ'câzü'l-Kur'an, Esbabü'n-Nüzûl, Nâsîh, Mensuh, İ'rabü'l-Kur'an, Garîbü'l-Kur'an, Mecâzü'l-Kur'an, Müşkilü'l-Kur'an, Kasasü'l-Kur'an, din ve lügat ilimleri vb. bu guruba girmektedir.¹⁰⁶ Dolayısıyla Ulûmu'l-Kur'an'ı inişi, tertibi, toplanması, yazılışı, okunması, tefsiri, icazı, nasihi, mensuhu ve hakkındaki şüphelerin giderilmesi için Kur'an'la ilgili olan ilimlerin tamamı olarak tarif

¹⁰² Cemalüddin Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, XII/417

¹⁰³ Ali b. Muhammed Hamid et-Tahanevi, *Keşşafü İstilahati'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, Kaltuba 1862, II/1055; Seyyid Şerif Cürçânî, *Ta'rifât*, İstanbul 1909, s. 277.

¹⁰⁴ Muhammed Ali Sâbûnî, *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'an*, el-Mektebü'l-Hanefiyye, İstanbul 2006, s. 12.

¹⁰⁵ Ömer Çelik, *Hicri v-xı Asırlarda Kur'an İlimleri*, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları Dergisi III, Ensar Neşriyat, İstanbul 2002 s. 48.

¹⁰⁶ Muhammed Abdulaziz ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'an*, Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1990, I/23

edebiliriz. Bir diğerk tarife göre de Kur'an'a dayanan ve ona hizmet eden ilimlere *Ulûmu'l-Kur'an* denir.¹⁰⁷

1.2.Konusu ve Amacı

Kur'an'ın açık ve net bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olmak, muhafazasını sağlamak ve inceleme alanına giren meseleleri konularına göre tek tek ele almak *ulûmu'l-kur'an*'ın amacıdır.

Ebu Bekr İbnü'l-Arabî (543/1148), Kur'an'da yer alan her kelimenin zahirî, batınî, haddi (helal-haramı) ve matlai(vad ve vaid) düşüncesiyle, Kur'an ile ilgili ilimlerin sayısının 77450 olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁸ Bu sayı, terkiplerin dışında kelimelerin adedini göstermektedir. Buna kelimeler ve terkipler arasındaki münasebet de eklenirse bu durumda ortaya çıkacak olan ilim sayısını bilmek mümkün değildir.

Zerkeşî (794/1392), Kur'an ilimlerini 47 olarak zikretmiş ve ardından söz konusu ilimlerin herhangi bir rakamla sınırlandırılmayacağını söylemiştir.¹⁰⁹

Suyûtî (911/1506), sayılan ilimlere astronomi, geometri ve tıp gibi ilimlerini de dahil ederek alanı oldukça genişletmiştir.¹¹⁰

Sabûnî (2015), *Ulûmu'l-Kur'an*'la nüzûl, cem, tertib, tedvin, esbab-ı nüzûl, mekkî, medenî, nasih, mensuh, muhkem, müteşabih ve bunun gibi pek çok araştırmaları kapsayan bu yüce kitap ile ilgili konuların kastedildiğini söylemiştir.¹¹¹

Kur'an'ın bir hidayet ve i'caz kitabı olduğunu göz önünde bulunduracak olursak, onun bu özellikleriyle ilgili her ilmi *Ulûmu'l-Kur'an*'dan saymak mümkündür. Fakat tabiat ilimleri, geometri, matematik, astronomi, ekonomi, sosyoloji, kimya, botanik gibi ilim ve ilim dallarının *Ulûmu'l-Kur'an*'dan sayılması doğru değildir.¹¹² Çünkü adı geçen ilimler ayetleri açıklamayı ya da sırlarını ortaya koymayı amaçlamamıştır. Öyle ki Kur'an, bu ilimlerle ilgili teorileri vurgulamak için

¹⁰⁷ Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1991, s.2

¹⁰⁸ Bedreddin Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 1990, II/16-17

¹⁰⁹ Bedreddin Muhammed ez-Zerkeşî, *age*, Beyrut 1990, I/9-12

¹¹⁰ Suyûtî, *el-Itkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır 1951, II/162

¹¹¹ Sâbûnî, *et- Tibyân*, s.12

¹¹² Abdulhamit Birişik, "Kur'an", *DİA*, İstanbul 1982, C.26, s.401

de inmemiştir. Kur'an, müslümanları her zaman öğrenmeye ve ilerlemeye çağırıştır. Kur'an'ın belli ilimlere teşvik edip yönlendirmesiyle o ilimlerin Ulûmu'l-Kur'an'dan sayılması arasında fark vardır. Kur'an'ın bir takım ilimlere teşvik ve daveti o ilimlerin Ulûmu'l-Kur'an'dan sayılmasını gerektirmemektedir. Daha özlü bir ifadeyle Kur'an'ın işaret ettiği fen, tabiat ve sosyal bilimler doğrudan Kur'an ile ilgili ya da Kur'an'a hizmet eden ilimler değildir. Ama doğrudan Kur'anî meseleleri, hükümleri ve lafızları inceleyen ilimlerin ise Ulûmu'l-Kur'an'dan sayılabileceği oldukça açıktır.

Ulûmu'l-Kur'an ile ilgili tariflere ve açıklamalara bakıldığında alanı daraltan veya her şeyi içine dahil ederek oldukça genişleten yaklaşımları görmekteyiz. Şu tarifi Ulûmu'l-Kur'an konusunu daha iyi anlamamıza yardımcı olacağı kanaatindeyiz. "Ulûmu'l-Kur'an, Kur'an'ın nüzûlü, tertibi, yazılması, cem'i, istinsahı, nasihi, mensuhu, sebebi nuzûlü, müşkili, müteşabihi vb. itibarı ile doğrudan kendisini ilgilendiren ilimleri ihtiva etmesi, hatta zaman zaman kozmoloji, psikoloji, biyoloji vb. bilimlere ışık tutması itibarı ile de kendisini dolaylı olarak ilgilendiren mevzularla tarihin akışı içerisinde ortaya konmuş olan İslami/ilmî mirasın bir arada toplanmış şeklidir."¹¹³

Ulûmu'l-Kur'an ile ilgili Hz Peygamber döneminden itibaren gerek sahabe gerekse daha sonraki dönemlerde çalışmalar yapılmıştır. Fakat yapılan bu çalışmalar daha sonraki dönemlerde tedvin edilmeye başlanmıştır. Zerkânî (1367/1948), Ulûmu'l-Kur'an kavramının ilk defa hicri 5.asırda yaşamış olan Ali b. İbrahim el-Hûfî tarafından yazılan *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an* isimli eserde kullanılmaya başlandığını ifade etmiştir. Zerkânî bundan önce de İmam Şafî'nin Ulûmu'l-Kur'an kavramını kullandığını nakletmiştir.¹¹⁴

Yapılan nakillerden Ulûmu'l-Kur'an kavramının hicri 5. asırdan önce hicri 3. asrın sonu ve 4. asrın başlarında ortaya çıktığını söylemek mümkündür.¹¹⁵ Ancak Ulûmu'l-Kur'an kavramının yer aldığı eserler incelendiğinde eserin içeriğinin ilgili başlığı yansıtmadığı açıktır. Mesela el-Hûfî'nin Ulûmu'l-Kur'an kavramını kullandığı eseri Ulûmu'l-Kur'an'ın bütün şubelerini kapsayıcı mahiyette olamayıp

¹¹³ Erdoğan Baş, *Kur'an İlimlerinin Doğuşu ve Tarihi Gelişi (I-IV. Asır)*, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları Dergisi III, Ensar Neşriyat, İstanbul 2002, s.22

¹¹⁴ Zerkânî, *age*, I/26

¹¹⁵ Subhi's-Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmu'l-Kur'an*, Şam 1980, s. 125-126

tefsir eseri olduğu gör÷lmektedir. Oysaki günümüzde Ulûmu'l-Kur'an terkihi Kur'an ilimlerinin bütün dallarını bir arada toplayıp ele alan eserler için kullanılmaktadır. Bu bilgiler ışığında söz konusu kavramın, Ulûmu'l-Kur'an konularının tamamını kapsayıcı mahiyette yazılmış en geniş eser olan Zerkeşî'nin *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'an* adlı eserinde ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Sonuç olarak Ulûmu'l-Kur'an terkihinin hicri 3. yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlanmasına rağmen içeriği kapsayıcı mahiyette ilk kullanım hicri 8. asırda gerçekleşmiştir.

1.3.Ulûmu'l-Kur'an Eserleri

Hicri ilk yüzyıllardan itibaren tefsir geleneğinde kullanılan Ulûmu'l-Kur'an kavramı çeşitli eser isimlerinde kullanılmıştır. Fakat üzerinde durulması gereken nokta bu terkihin tefsir isimlerinden ıstılah manasına kadar oldukça geniş bir çerçevede kullanılmış olmasıdır. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi içeriğini kapsayacak şekilde söz konusu terkihi ilk defa Zerkeşî *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'an* isimli eserinde kullanmıştır. Ulûmu'l-Kur'an ile ilgili günümüze kadar sayısı binleri bulan çalışmalar yapılmıştır. Bunların tamamını çalışmamızda zikretmemiz mümkün olmayacağından biz Ulûmu'l-Kur'an ile ilgili yapılan çalışmalardan bazılarını Zerkeşî'den önce ve sonra olmak üzere başlıklandırarak ele alacağız.

1.3.1.Zerkeşî'den Önce Ulûmu'l-Kur'an Eserleri

- Udfüvî (388/998) *el-İstiğna fî Ulûmi'l-Kur'an*. Eserle ilgili bir çalışma da yapılmıştır. (Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Muhammed b. Ali el-Udfüvî ve Tefsir Metodu*, İstanbul 1995)
- İbn Tarrâr el-Muafî b. Zekerıyyâ (390/1000), *el-Beyânü'l-Mu'ciz an Ulûmi'l-Kur'an'il-Azîz*.¹¹⁶
- Ahmed b. Ammar el-Mehdevî (440/1048), *et-Tafsîlü'l-Câmi'li Ulûmi't-Tenzîl*.¹¹⁷

¹¹⁶ Adil Nüveyhız, *Mu'cemü'l-Müfessirin*, Müessesetü Nüveyhız, es-Sekafıyye 1988, s. 680

¹¹⁷ Nüveyhız, *age.*, s. 52

- Ebu Davud Süleyman b. Necâh (496/1103), *el-Beyânü'l-Cam'i li Ulûmi'l-Kur'an*. Endülüslü kurrâ ve tefsir âlimi Süleyman b. Necâh'ın söz konusu tefsirinin 103 cilt olduğu ifade edilmektedir.
- Ebu Ali Tabresî (548/1153), *Mecmaü'l-Beyân li Ulûmi'l-Kur'an* . (Daru'l-Fikr, Beyrut 1999)
- Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (597/1201), *Fünûnü'l-Efnân fî Uyûni Ulûmi'l-Kur'an*. (Thk. H. Ziyaüddin Itr, Darü'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 1987)
- Ahmed b. Ebî Bekr el-Kazvinî (625/1228), *el-Camiü'l-Harîz li Ulûmi Kitâbillâhi'l-Azîz*.¹¹⁸
- İbn Cüzeyy el-Kelbî (741/1341), *Kitâbü't-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*. Endülüslü müfessir İbn Cüzeyy el-Kelbî'nin tefsirinin baskısı yapılmıştır. (Thk. Muhammed Abdülmünîm el-Yunusî-İbrahim Utve Avâd, Darü'l Kütübi'l-Hadîsiyye, Kahire 1973)
- Ebu Şâme el-Madîsî (665/1267), *Kitabü'l-Mürşidi'l-Vecîz ilâ Ulûmi't-Teallükü bi'l-Kitâbi'l-Azîz*. (thk. Tayyar Altıkulaç, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1986)

1.3.2.Zerkeşî'den Sonra Ulûmu'l-Kur'an Eserleri

- Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'an*.(thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1972)
- Celâleddin es-Suyûtî (911/1506), *el-Itkân fî Ulûmi'l-Kur'an*. (Daru'l-Marife, 1899). Eser Türkçeye *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi* olarak çevrilmiştir. (çevirenler: Sâkîp Yıldız-H.Avni Çelik, İstanbul 1992)
- Muhammed b. Akile (1150/1737), *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî Ulûmi'l-Kur'an*. Eser 10 cilt halinde basılmıştır. (Câmiatü'ş-Şarka, Şarka 2006) Eser hakkında çalışmada yapılmıştır.(Abdulhamit Birişik, *Muhammed b. Akile ve ez-Ziyade ve'l-İhsân fî Ulûmi'l-Kur'an'ı*, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Ali Özek, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Eenstitüsü, İstanbul 1990)

¹¹⁸ Nüveyhız , *age.*, s. 31

1.3.3.Ulûmu'l-Kur'an Başlığını Taşıyan Son Dönem Eserleri

- M. Abdülazim ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*. (Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire 1943)
- Ahmed Adil Kemâl, *Ulûmü'l-Kur'an*. (Mısır 1951)
- Ali Asgar Halebî, *Âşînâyı Bâ Ulûmi'l-Kur'an: Yâ Mekaddemât-ı Lâzım Berây-ı Fehm-i Kur'an-ı Mecid*. (İntişaraf-ı Esâtîr, Tahran 1950)
- Subhi es-Sâlih, *Mebâhisfî Ulûmi'l-Kur'an*. (Dimeşk 1962). Eser Türkçeye *Kur'an İlimleri* ismiyle tercüme edilmiştir. (Tercüman: M.Said Şimşek, Hibaş Yayınları, Konya t.y.)
- İzzet Hüseyin, *Ulûmu'l-Kur'an*. (Dimeşk 1962)
- Muhammed b. Abdilkerim el-Cezâirî, *Mukaddime fî Ulûmi'l-Kur'an ve Ulûmi't-Tefsir*. Cemiyetü'd-Da'veti'l-İslamiyye el-Alemiyye , (Trablus 1951)
- Abdülkahrîr Davud el-Anî, *Dirâsât fî Ulûmi'l-Kur'an*. (Bağdat 1972)
- Mennaü'l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an*. (Beyrut1973)
- Abdülfettah el-Kadî, *Min Ulûmi'l-Kur'an*. (Kahire 1976)
- Mazharuddin Ahmed Bilgramî, *Uyûnü'l-İrfan fî Ulûmu'l-Kur'an*. (Meclisi Neşriyat-ı İslam, Karaçi 1978)
- Abdullah Mahmud Şahâte, *Ulûmu'l-Kur'an ve't-Tefsir*. (Daru'l-İ'tisâm, Kahire 1980)
- M. Şerif, *fî Ulûmi'l-Kur'an Dirâsât ve Muhadarât*. (Daru'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut 1981)
- Abdülmünim Nemr, *Ulûmu'l-Kur'ani'l-Kerim*. (Daru'l-Kitâbi'l-Mısırî, Daru'l-Kutubi İslamiyye, Beyrut-Kahire 1983)
- Abdülgafûr Muhammed Ca'fer, *Bühûsün fî Ulûmi'l-Kur'ani'l-Kerim*. (Kahire 1983)
- Emir Abdülaziz, *Dirâssât fî Ulûmi'l-Kur'an*. (Müessesetü'r- Risâle, Beyrut 1983)
- M. Abdurrahman, *el-Mücmel fî Ulûmi'l-Kur'an*.(Mısır 1983)
- Ahmed M. Ali Davud, *Ulûmu'l-Kur'an ve'l-Hadîs*. (Daru'l-Beşîr, Amman 1984)
- Nurettin İtr, *Muhadarât fî Ulûmi'l-Kur'an*. (Dimeşk 1984)

- M. Ali es-Sâbûnî, *et-Tıbyân fî Ulûmi'l-Kur'an*. (Beyrut 1985)
- Muhammed b. Lütfî Sabbağ, *Lemehât fî Ulûmi'l-Kur'an*. (el-Mektebetü'l-İslamiyye, Beyrut 1990)
- M. Bekr İsmail, *Dirasât fî Ulûmi'l-Kur'an*. (Daru'l-Menâr, Kahire 1990)
- Nasr Hamid Ebu Zeyd, *Mefhûmu'n-Nâs: Diraset-i Ulûmi'l-Kur'an*. (el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb. (Kahire 1990). Eser Türkçeye çevrilmiştir. (*İlahî Hitâbın Tabiatı: Metin Anlayışımız ve Kur'an İlimleri Üzerine*, Çeviren: M. Emin Maşalı, Kitâbiyât, Ankara 2001)
- Adnan Zarzûr, *Ulûmu'l-Kur'an Medhal ilâ Tefsîri'l-Kur'an ve Beyânüh*. (el-Mektebetü'l-İslamiyye, Beyrut 1991)
- M. Tâki Osmanî, *Ulûmu'l-Kur'an*. (Daru'l-Ulûm, Karaçi 1992)
- Fehd er-Rûmî, *Dirasât fî Ulûmi'l-Kur'ani'l-Kerim*. (Mektebetü't-Tevbe, Riyad 1992)
- Muhyiddin Abdurramazan, *el-Cüm'ân fî Ulûmi'l-Kur'an*. (Daru'l-Beşîr, Amman 1996)
- Abdülmecîd Mahmud Matlûb, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an ve'l-Hadîs*. (Müessesetü'l-Muhtâr, Kahire 2004)
- Adnan Zarzûr, *Ulûmu'l-Kur'an ve İ'câzühü ve Târîhu Tevsîkihi*. (Daru'l-A'lâm, Amman 2005)
- Şemsü'l-Hak Afganî, *Ulûmu'l-Kur'an*. (el-Mektebetü'l-Eşrefiyye, Lahor t.y.)
- Mahmud Zalt el-Kusbî, *et-Tıbyân fî Ulûmi'l-Kur'an*. (Daru'l-Ensâr, Kahire t.y.)
- M. Malik Kandehlevî, *Menazilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*. (Nâşirân-ı Kur'an Limited, Lahor t.y.)

1.3.4. Ülkemizde Ulûmu'l-Kur'an Kavramının Kullanıldığı Bir Kısım

Çalışmalar

- Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*. (Dergah Yayınları, İstanbul 1982)
- Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*. (Ensar Neşriyat, İstanbul 1983)

- Erdoğan Pazarbaşı, *Taşköprüzâde'nin Miftâhu's-Seâde Adlı Eserinde Kur'an İlimleri*. (Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, Kayseri 1989)
- Durak Pusmaz, *Zeyd b. Sabit ve Kur'an İlimlerindeki Yeri*. (Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1986)
- Osman Keskiöglü, *Nüzûlünden İtibaren Kur'an-ı Kerim Bilgileri: Ulûm-i Kur'an*. (Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1987)
- M. Kemal Atik, *Endülüs ve Kur'an İlimlerindeki Yeri*. (Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2, Kayseri 1988)
- Veli Kayhan, *Kur'an İlimlerinin Doğuşu ve Gelişmesi*. (Doktora Tezi, danışman: Ali Özek, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1991)
- Salih Akdemir, *Kur'an İlimleri Üzerine Bazı Mülâhazalar*. (Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri, DİB 1991)
- M. Halil Çiçek, *Ebü'l- Bekâ el-Keferî'nin Külliyyatında Tefsir ve Kur'an İlimleri*. (Doktora Tezi, Danışman: M. Said Şimşek, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992)
- Aynı müellif, *20. Asırda Kur'an İlimleri Çalışmaları*. (Timaş Yayınları, İstanbul 1996)
- Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Kur'an İlimleri Sahasında Neşredilen Eserler ve Yapılan Tezler 1923-1992*, (Süleymaniye Vakfı, İstanbul 1993)
- Mehmed Soysaldı, *Nuzûlünden Günümüze Kur'an İlimleri ve Tarihi*. (Elazığ 1996)
- Celalettin Divlekçi, *Dil Bilim ve Kuran İlimleri Açısından el-Firuzabâdi'nin Besâir'i*. (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2000)
- *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III, (Kur'an ve Kur'an İlimleri)*. (Tartışmalı İlmî Toplantı, İstanbul 14-15 Ekim 2000)
- İhsan Kahveci, *Fahreddin er-Razî'nin Mefâtihi'l-Gayb Adlı Tefsirinde Ulûmu'l-Kur'an*. (Doktora Tezi Danışmanı: M. Aydın, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2001)

- Cüneyt Eren, *Kur'an İlimleri ve Tecvid İstılahları*. (EKEV, Erzurum 2001)
- Erdoğan Baş, *Kur'an İlimlerinin Doğuşu ve Tarihi Gelişimi(I-IV. Asır)*. Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III, İSAV, İstanbul 2002)
- Ömer Çelik, *Hicrî V-XI. Asırlarda Kur'an İlimleri*. (Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III, İSAV, İstanbul 2002)
- Ali Eroğlu, *Kur'an Tarihi ve Kur'an İlimleri Üzerine*. (Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum 2002)
- Bilal Deliser, *ez-Zerkeşî ve Kur'an İlimlerindeki Yeri*. (Doktora Tezi, Danışman: A. Nedim Serinsu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004)
- Hüseyin Yıldırım, *Süleyman b. Abdulkâvî, et-Tûfî'nin el-İksîr fî Ulûmu't-Tefsîr İsimli Eserinin Kur'an İlimleri Açısından Değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi, danışman: M. Zeki Duman Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005)
- Mehmet Çalışkan, *Tefsir Bilgileri (Kur'an Tarihi- Kur'an İlimleri-Tefsir Tarihi)*. (Nobel Kitabevi Yayınları, Adana 2005)

2.ADED İLMİNİN TANIMI VE MAHİYETİ

Kur'an-ı Kerim'in harf, kelime ayet ve sûre sayısını esas alan çalışmaların bir kısmında **ilmü'l-aded** ilmi bir kısmında da **addü'l-ây** başlığı görülmektedir.¹¹⁹ Çalışmamıza harf, kelime, ayet ve sûre adedini konu aldığımızdan, addü'l-ây ifadesinin sadece ayet sayısı anlaşılabilceği ve herhangi bir şeyi sayıp saymamakla onu aded kabul etmenin farklı ifadeler olacağından sayı ilmi yerine aded ilmi başlığını uygun gördük.

2.1.Tanımı

Kur'an-ı Kerim ayetlerinin sûrelere ve bütün Kur'an'a göre adedini tespit edip ayetlerin ve sûrelerin başlangıç ve bitiş noktalarını belirtmeye yarayan ilme aded ilmi denir.¹²⁰

2.2.Konusu ve Mahiyeti

Aded ilminin konusu Kur'an-ı Kerim ayetleridir. Ayetlerin sûre içerisindeki yerlerini, fasılalarını (başlangıç ve bitiş yerlerini), kelime ve harflerini konu edinir.¹²¹

2.2.1.Harf

Harf, sözlük anlamı itibariyle taraf, bir şeyin ucu, kenarı, sivri ve keskin kıyısı demektir. Çoğulu "hurûf" veya "ahruf"tur. Harfler kelimelerin belirli yerlerinde bulunmaları sebebiyle böyle tabir olunmuştur. Ayrıca vecih, üslup, kıraat ve lehçe anlamına da gelmektedir.¹²²

Alfabeyi oluşturan seslerin her birine ait yazı, çizgi ve çizgi grupları türüne de kelimelerin oluşumunda bir anlamda belirleyici taraf olmaları sebebiyle harf adı verilmiştir. Harfler kelimelerin oluşumunda yapı taşı olması bakımından "hurûfu mebânî", kelimeleri hecelere böldükleri için "hurûfu'l-hecâ" diye bilinir.¹²³

¹¹⁹ Ebu Kasım Ömer b. Muhammed b. Abdi'l-Kâfi, (thk. Dr.Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd), *Adedü's-Süveri'l-Kur'ân ve Ayâtihî ve Kelimâtihî ve Hurûfih*, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Mısır 2010, 1/13

¹²⁰ Abdurrâzık Ali İbrahim Musa, *el-Muharrerü'l-Veciz fî Addi Âyi'l-Kitabi'l-Aziz*, şerh; Erzüce Muhammed Mütevellî, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut 1988, s.25

¹²¹ Abdi'l-Kâfi, (thk. Dr.Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd), *age.*, 1/13

¹²² İbn Manzur, a.g.e., X/385; Asım Efendi, *Kâmus Tercemesi*, III/544

¹²³ İsmail Durmuş, "harf" DİA, İstanbul 1997, c. 16, s.158

Harfler dildeki ses birimlerini yazı ile göstermeye yarayan işaret veya işaretlerdir. Genelde bir ses bir harf birimi ile ifade edilir olsa da bazı dillerde durum farklı olup birkaç ses bir harfle ya da tek ses birkaç harfle ifade edilmektedir.¹²⁴

Her ne kadar farklı dillerdeki sesleri ifade etmek için değişik harf biçimleri ortaya çıkmış olsa da biz çalışmamızda Ulûmu'l-Kur'an'ın esas aldığı Arap diline mahsus harfleri izah etmeye çalışacağız.

İstılahta ise bir mahrece itimat edilerek çıkan sese harf denir. Eğer sese belirli sebeplerle belli bir keyfiyet isabet ederse harf olur.¹²⁵

Her harfin ismi, sesi ve resmi (sıfatları, mahrecleri, îrâbı) vardır. Başta kıraat âlimleri olmak üzere Fârâbî ve İbn-i Sînâ gibi bilginlerde harfi, sadece ses yönüyle ele alarak ağzın belirli bir mahreç sahasından çıkan ve belli sıfatlara sahip bulunan ses diye tarif etmişlerdir.¹²⁶

Arap harfleri tertip açısından üç metotla ele alınmaktadır.

1-Dilcilerin tertibi (Ehl-i Lügat)

Arap harflerini bilinen alfabe sırasına göre tertip ederler.

ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه ي

2-Kıraat âlimlerinin tertibi (Ehl-i Edâ)

Kıraat âlimleride harfleri, boğaz harfleri, küçük dil harfleri, çene ortası harfleri, dil ucu harfleri, üst damak harfleri, diş eti harfleri, dudak harfleri gibi mahrec gruplarına ayırarak tertip etmişlerdir.¹²⁷

3-Matematikçilerin tertibi (Ehl-i Hisâb)

Arap alfabesinin harflerine delalet etmek üzere kolaylıkla akılda kalması için sekiz kelimededen oluşan bir tertip yapılmıştır.¹²⁸

ا ب ج د ه و ز ح ط ي ك ل م ن س ع ف ق ر ش ت ث خ ذ ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه ي

¹²⁴ İsmail Durmuş, *age*, s.158

¹²⁵ Saçaklızâde Muhammed Mer'âşî, *Cühdü'l-Mukill*, Konya 1872, s.2

¹²⁶ Ebu Nasr Muhammed b. Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf*, Daru'l-Meşrik, Beyrut 1990, s.28

¹²⁷ Detaylı bilgi için bkz: İsmail Karaçam, *Kur'an'ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, İstanbul 2013, s. 186

¹²⁸ Detaylı bilgi için bkz: İsmail Karaçam, *age.*, s. 186

Arap diline mahsus harfler aslî ve fer'î olmak üzere iki kısma ayrılır.

Aslî harfler: Bunlar bildiğimiz 29 alfabe (hecâ) harfleridir.¹²⁹

Feri harfler:

1-Teshil olunan hemze üç kısma ayrılır.

a-Hemze (ء) ile (ا)Elif arası العجمي kelimesindeki ikinci hemzenin okunuşu gibi.¹³⁰

b-Hemze(ء) ile yâ (ي)arası انكم kelimesindeki ikinci hemzenin hâlis hemze ile yâ arasındaki okunuşu gibi.

c-Hemze (ء) ile Vâv (و) اوئبكم kelimesindeki ikinci hemzenin hemze ile vâv arasındaki okunuşu gibi.

2-İmâle olunan Elif-i Meddiye ile yâ arasında bir Eliftir ki ne hâlis eliftir ne de hâlis yâ'dır. مجرها kelimesinde olduğu gibi.¹³¹

3-İşmâm olunan sâd (sâd-ı müşemme): Sâd (ص) harfi ile zây (ز) harfinin birbirine imtizaclarından doğmuştur.¹³²

4-Kalın okunan lâm (Lâm-ı Mufahhame): Bu lâm (ل)sakin veya meftuh olan sâd (ص), tâ (ط) ve zâ (ظ) harflerinden sonra gelen üstünlü lâm'dır.

5-İhfâ olunan Nûn (Nûn-u Muhfat): Nûn-u muhfat denilen bu nûn ihfa harflerinden önce gelen zatı gidip gunnesi baki kalan sakin nûn (ن)'dur. İhfa olunan mîm(م)'in hükmü de aynıdır. Nûn-u sâkin veya mîm-i sâkin ihfa olunursa fer'i, izhâr olunursa aslî harflerden sayılır.¹³³

2.2.1.1.Kur'an'daki Harf Adedi

- İbn Abbas, Mücâhid, Hamîd, İbn Kays ve İbn Cübeyr'in sayımına göre Kur'an'daki harf sayısı 323671,
- İbn Mesud'a göre 323690,

¹²⁹ Mer'âşî, *age*, s.9

¹³⁰ Fussilet, s.44

¹³¹ Hûd, s.41

¹³² Hamid b. Hâce Abdulfettah Pâlevî, *Zübdetü'l-İrfân fî Vücûhi'l- Kur'an*, t.y., s.8

¹³³ Mer'âşî, *age*, s.10

- Ata'ya göre 323015,
- İbn Kesîr ve Mücâhid'e göre 321188,
- Medine Ehline göre 325345,
- Yahya Zimârî ye göre 320250,
- Ebu Hayve ve Şerîh'e göre 323695,
- Hamze'ye göre 321250,
- Kisâî'ye göre 325250,
- İbn Dinâr ve Cüm'ânî'ye göre 360023,
- Cahderî'ye göre 363800'dir.¹³⁴

Mücâhid ve İbn Kesir'e göre harf bakımından Kur'an-ı Kerim'in yarısı 160594, üçte biri(1/3) 107063, dördte biri(1/4) 80177, beşte biri(1/5) 64237, altıda biri (1/6) 53531, yedide biri (1/7) 45884, sekizde biri (1/8) 40149, dokuzda biri (1/8) 35188, onda biri (1/10) 32119' harftir.

Hamîdü'l-A'râc'ın farklı sayımlarına göre Kur'an'ın harf bakımından yarısı Kehf Sûresi *صبراً معي* bir başka sayımına göre aynı sûredeki *تستطيع* nin (ع) ve bir diğer sayımına göre *واليتلطف* in ikinci lâm'ı (ل)'ıdır.¹³⁵

2.2.1.2.Kur'an Harfleri Adedindeki İhtilaf Sebepleri

Bilindiği üzere her şeddeli harf Kur'an'ın tilavetinde iki harftir. Lafzın yazılışında ise tek harf olarak yazılır. Kıraat imamlarının kimisi lafzın seslendirilmesini esas alarak şeddeli harfleri iki harf saymış, kimisi de lafzın yazılışını esas alarak tek harf saymışlardır.

Bazı kıraat vecihlerinde de harf ziyadeliği ve noksanlığı vardır. Mesela *مالك* *يوم الدين* bazı Mushaflarda mîm'den sonra elif'le bazı Mushaflarda da elif'siz yazılmıştır. Bu ve bunun gibi kıraat vecihleri de harf adedinde farklı sayımların yapılmasına sebep olmuştur. Bu farklı sayımlar Kur'an'da herhangi bir eksik ya da fazlalığı göstermez.¹³⁶

¹³⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded fî Ma'rîfeti Fenni'l-Aded*, Süleymaniye ktp., vrk. 5

¹³⁵ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 6

¹³⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk.12

Kur'an harflerini tek tek sayıp bunları kısımlara ayırmaları ve bunlar üzerindeki bütün ayrıntıları kayıtlara geçirmeleri selef-i sâlihîn'in Kur'an-ı Kerim'in muhafazası için ne derece hassas davrandıklarını ortaya koymaktadır.

2.2.2.Kelime

Sözlükte yaralamak, tesir etmek anlamına gelen kelime, k-l-m kökünden türemiş bir isim olup, nahiv ilminde bir manaya delalet eden lafız demektir.¹³⁷ Alfabe harflerinden oluşan anlamlı bir lafza kelime denildiği gibi bütünüyle bir kelimedir, kaside ve hutbe de mecazen kelime olarak adlandırılmıştır.¹³⁸

Ragıp el-İsfahânî, nahivde isim, fiil, harf ve edat türünden tekil lafızlara kelime denildiğini belirtmiştir.¹³⁹

Kur'an-ı Kerim'de terim olarak Allah'ın sözü anlamında ve Hz İsa'yı tanımlamada kullanılan kelime lafzı, tekil ve çoğul olarak bazen de isim ve sıfat tamlaması olarak kırk altı (46) yerde geçmektedir. Ayrıca birçok ayette aynı kökten fiil ve isimler bulunmaktadır.¹⁴⁰ Kur'an'da kelime öncelikle "söz, kelimeler" şeklinde sözlük anlamıyla Allah'ın söz ve ayetleri, insanların sözleri hatta onların küfrünü beyan eden ifadeleri için kullanılmıştır.

2.2.2.1.Kur'an'daki Kelime Adedi

Ata' kelimelerin 77439, Asım ve Hamze 77460, Muhammed İbn Amr er-Rub'î 76641, Ahmed b. Salih 75000 aded olarak saymışlardır. Bunun yanında 77437, 77277 aded ve daha başka sayımlarda yapılmıştır.¹⁴¹

2.2.2.2.Kelimelerin Adedindeki İhtilaf Sebepleri

Kur'an-ı Kerim'deki kelime sayısı hususunda ulemanın ihtilaf sebeplerini şöyle izah edebiliriz.

¹³⁷ Mustafa Sinanoğlu, "Kelime", DİA, İstanbul 2002, C.25, s.2012-2014

¹³⁸ İbn Manzur, *age.*, k-l-m, md.

¹³⁹ Râgıp el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbü'l-Kur'an*, k-l-m md., t.y.

¹⁴⁰ M.F. Abdülbaki, *el-Mü'cemü'l-Müfehres*, k-l-m., md.

¹⁴¹ Suyûti, *el-İtkan*, I/164; Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 5

- Kelime denince bazen bununla tek bir lafız kastedilir. Bazen de bir cümlenin kastedildiği olur. Nitekim mü'minûn sûresi 100. ayetteki *انها كلمة رب ارجعون* ifadesinde kelimedden kastedilen bir önceki ayetteki *رب ارجعون* cümlesidir.
- Âlimlerin bir kısmı kelimeyi lafız yönüyle bir kısmı da yapısı itibariyle değerlendirmiştir. Mesela bir kısmı *بسم الله الرحمن الرحيم* (bismillahirrahmanirrahîm) besmeleye mecazi olarak “bir kelimedir” demiş, bir kısmı da “hakikatte iki kelimedir”, *بسم الله* (bismillah), *الرحمن الرحيم* (er-Rahmanirrahim) diğer bir kısmı da “müstakil dört kelimedden *بسم* (bismi), *الله* (Allah), *الرحمن* (er-rahman), *الرحيم* (er-rahim) müteşekkildir” demişlerdir.
- Kelimelerin bir kısmında yazılış bakımından bir kelime gibi görünse de lafız cihetiyle üç kelimedden müteşekkildir. *نجيناكم* ifadesinde olduğu gibi.¹⁴²

Sonuç olarak kelimelerin adedindeki ihtilafların sebebi kelimenin hakikat, mecaz, lafız ve yazı şeklinden ileri gelmiştir. Bunların her birini dikkate almak caizdir. Bu hususta ihtilaf eden ulema bunların her birini dikkate almıştır.¹⁴³

2.2.3.Fâsıla

Kıraat ilminde, edebiyatta ve musikide kullanılan bir terim olan fâsıla, Arapça “fasl” kökünden türemiş ve çoğulu “fevâsıl”dır. Sözlükte ara, aralık, ayıran şey, bölme gibi anlamlara gelmektedir. Matematikte tire (-) ve namaz tesbihinde otuz üçlü birimlerin arasını ayıran nişânelere de arapçada *fasıla* denir.¹⁴⁴ Terimin kaynağının Kur'an'da geçen *فصلت* (Fussilet 41/3), *فصلناه* ve *مفصلات* (A'raf 7/52,133) kelimeleri olduğuna dair görüşlerde vardır.¹⁴⁵

¹⁴² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 6

¹⁴³ Suyûti, *el-Itkan*, I/164

¹⁴⁴ Abdurrahman Çetin-Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “Fâsıla”, DİA, İstanbul 1995, c.12/209

¹⁴⁵ Zerkeşî, *age.*, I/54; Muhammed el-Hasnavî, *Fâsıla fi'l-Kur'an*, el-Mektebetü'l-İslamî, Beyrut 1986, s.25

Kıraat ilminde fasıla, noktalama işaretlerinin bulunmadığı mushaflar okunurken, durulması gereken yerleri veya cümlelerin başlangıç ve sonunu göstermek sûreti ile doğru okumayı amaçlayan bir düzenlemedir.¹⁴⁶

Kur'an ayetlerinin son kelimesine, içinde bulunduğu ayetle onu takip eden ayeti birbirinden ayırdığı için fasıla, kelimenin son harfine de harfu'l-fasıla adı verilmiştir. Bazı âlimlere göre de fasıladan maksat kelimenin sadece son harfidir.¹⁴⁷ Kur'anî bir terim olarak fasılayı ilk defa Sîbeveyhî'nin (180/796) *Kitabü Sîbeveyhî* adlı eserinde kullanıldığı görülmektedir.

Bir ayetin nerede başlayıp nerede bittiğini, başka bir ifadeyle hangi kelimenin veya harfin fasıla olduğunun nasıl bilineceği hususunda Ca'berî'nin izahları yaygın olarak kabul görmüştür. Ona göre fasılayı bilmenin tevkifi veya kıyasi olmak üzere iki yolu vardır. Birincisinde Hz Peygamberin uygulaması olan fiili sünnet esas alınmaktadır. Ebu Davud'un Ümmü Seleme'den naklettiği bir hadiste Hz Peygamberin *bismillâhirrahmanirrahîm* dedikten sonra bir süre durduğu daha sonra *el-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn* ayetini okuyup yine bir süre durduğu belirtilmektedir.¹⁴⁸ İlgili rivayetlerden Hz Peygamberin Kur'an okurken her defasında aynı kelime üzerinde durduğu anlaşılıyorsa o kelimenin fasıla olduğuna hükmedilir. Eğer aynı kelime üzerinde bazen durup bazen durmadığı anlaşılıyorsa bu durumda fasılayı bilmek için kıyas ve ictihada başvurulmaktadır.¹⁴⁹

Kıraat âlimleri bu son durumda varsa nakille yoksa bir takım kıyasi yöntemlerle o yerde fasıla olup olmadığını tespit etmeye çalışmışlardır. Bunları başlıca şöyle sıralayabiliriz.

1-Ayetin, ait olduğu sûreye fasıllarıyla ve içindeki diğer ayetlere uzunluk veya kısalığıyla uygunluk göstermesi.

2-Fasılanın diğer fasıllarla yani son veya sondan bir önceki harfle (medd harfi ise) benzerlik arz etmesi ki buna müşâkele denilmektedir. Nisa, İsra ve Kehf sûrelerinin fasılları gibi.

¹⁴⁶ Abdurrahman Çetin-Tevfik Rüştü Topuzoğlu, *agm.*, c.12/209

¹⁴⁷ Muhammed Hasnavî, *age.*, s. 26

¹⁴⁸ Ebu Davud, hurûf, 1

¹⁴⁹ Ebu Davud, hurûf, 1; Suyûtî, *el-Itkân.*, II/940-941

3-Ayet sonlarının belirgin özelliklerini bilerek fasıla olup olmadığı ihtilafli yerde, o ayeti ait olduğu sûreye ve diğer sûrelere kıyaslayarak tespit etme yoluna gitmek. Âl-i İmran sûresindeki القیوم¹⁵⁰ ile biten ayetin Bakara sûresindeki benzerine¹⁵¹ kıyas edilerek fasıla sayılması gibi¹⁵²

4-Fasıla mahallinde sözün kesilmesi. Çünkü fasıla söz bitimi veya iki sözün ayırım noktası manasına gelir. Bu görüş Dâni'ye aittir.

Bu özelliklerin hepsi bir fasılda bulunabilir. Ancak fasıla olup olmadığına dair bir hüküm vermek için bu metodlara nass olmadığı zaman müracaat edilir. Nassın mevcudiyeti, tevkifi oluşunu temin etme cihetiyle tercih edilir.¹⁵³

Bir sûrenin fasılları tek bir harf olabileceği gibi birden fazlada olabilir. Mesela üç ayetten oluşan Kur'an'ın en kısa sûresi olan Kevser sûresinin fasılası râ harfidir. Kur'an-ı Kerim'in en uzun sûresi olan ve 286 ayetten oluşan Bakara sûresinin fasılası -mîm, ن -nûn, ب -bâ, ر -râ, ق -kâf ve ل -lâm harfleridir. Muhammed Hasnavî'nin tespitine göre, Kur'an'daki fasılların sayı bakımından harflere dağılımı şöyledir; ن-Nûn 3152, م -mîm 742, ر -râ 710, د -dâl 305- یâ(harfi medd) 245, ب -bâ 221, ل -lâm 211, ه -he 129, ی -yâ 92, ق -kaf 67, ت -te 45, ع -ayn 33, ف -fâ 21, ج -cîm 20, ت -tâ 19, ذ -ze 17, ز -zâ 17, س -sîn 14, ص -sâd 10, ك -kâf 9, -ثâ 6, ح -hâ 5, ض -dâd 4, ش -şîn 3, و -vâv 3, ظ -za 2, غ -gayn 1. 465 fasılayı ise Esmâü'l-Hüsna teşkil etmektedir.¹⁵⁴ İslam âlimleri kıraat ilmindeki fasılanın Allahın kitabına mahsus olduğu, kafiye ve seci ile karıştırılmaması gerektiği görüşündedirler. Çünkü kafiye şiirde bulunur. Kur'an ise şiir düzeninin de inmemiştir. “Biz ona şiiröğretmedik, o bir şairin sözü değildir.”¹⁵⁵ Seci ve kafiye bir zorlamayı gerektirdiği için şekil ve ses bakımından birbirine uygun kelimelerin seçimi sonrasında manaca yanlış anlamalara sebebiyet verecek farklılıklar ortaya çıkarabilmektedir. Oysaki kıraat ilmindeki fasılda anlam ön plandadır. Fasılların meydana getirdiği üstün ahenk ve insicam kendiliğinden gelir. Bu da Kur'an ayetlerinin hafızada kolayca yer etmesine ve ezberlenmesine yardımcı olmaktadır.

¹⁵⁰ Âl-i İmrân 3/2

¹⁵¹ Bakara 2/255

¹⁵² Medeniyyü'l-âhir adedine göre ayet sayılmaktadır.

¹⁵³ Abdurrâzık, *age.*, s. 37

¹⁵⁴ Muhammed Hasnavî, *age.*, s. 296

¹⁵⁵ Yâsin 36/69; Hâkka 69/41; Enbiyâ 21/5; Sâffat 37/36; Tûr 52/30

İşte bu ses ve söz uyumu ile anlam bütünlüğünün bir arada bulunması ve muhataplarını aciz bırakması İlahî kelâma mahsus olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2.4.Ayet

Ayet lafzının sözlükte ki asıl anlamı “bir şeyin veya amacın varlığını gösteren alamet”tir. Buna bağlı olarak sözlükte, alamet, işaret, gösterge, ibret, şaşılacak bir iş, delil ve topluluk gibi manalara da gelmektedir. İstılahta ise Kur’an metnindeki sûreleri oluşturan başlangıcı ve sonu belli olan ifadeler için kullanılmaktadır.¹⁵⁶

Dil bilginleri ayet lafzını ع-ي-ء (e-y-e) kökünden bazıları ise تئیی (teeyyî) mastarından türediği kanaatindedirler. Sözlüklerde ayet lafzının toplu halde olmayı ifade ettiğine dikkat çekilmektedir. Kur’an’daki ifade biçimlerine Kur’an ayeti denmesi de bu anlam ile ilgilidir. Çünkü bu anlamda ayet, harflerin ve kelimelerin toplamından oluşan ifade birimidir.¹⁵⁷

Ayet kelimesinin topluluk anlamı dışındaki bütün anlamları Kur’an’da çeşitli vesilelerle tekil veya çoğul olarak birçok defa geçmektedir. Bunları misalleriyle zikrederim.

Mûcize: Peygamberlerin davetine muhatap olan bütün milletler, onun davetinin doğruluğundan emin olmak için tabiatta var olan düzenin üzerinde, ancak ilahi bir güçle gerçekleşmesi mümkün olan, duyu organlarıyla da algılayabilen bir takım alâmetler istemişlerdir. İşte peygamberlerin Allah tarafından gönderilen elçiler olduğunu ispatlamak gayesiyle gerçekleşen olaylar Kur’an-ı Kerim’de ayet kelimesiyle ifade edilmiştir. *سل بني اسرائيل كم اتيناهم*¹⁵⁸ “İsrail oğullarına sor ki kendilerine nice apaçık mucizeler verdik”.¹⁵⁹

İman edenlerin veya iman etmek üzere olanların imanını pekiştiren, inkarcıların da inadını bazen yok eden bazen daha da kuvvetlendiren bu ayetler Cenab-ı Hakk’ın kudretiyle pek çok defa gerçekleştirilmiştir.

Hz Nûh’un tufanı, Hz Sâlih’in devesi, Hz Mûsâ’nın âsâsı ve diğer mucizeleri, Hz İsmâ’il’in babasız dünyaya gelişi, çamurdan yapılmış kuşa can veriş, ölülere

¹⁵⁶ Yusuf Şevki Yavuz-Abdurrahman Çetin, “Ayet”, DİA, İstanbul 1991, c.4, s.242-244

¹⁵⁷ İbn Manzur, *age.*, I/292

¹⁵⁸ Yusuf Şevki Yavuz-Abdurrahman Çetin, *agm.*, c.4, s.242-244

¹⁵⁹ Bakara 2/211

diriltişi, evlerde saklı yiyecekleri haber verişi,¹⁶⁰ Kur'an'da olağan üstü hadiseleri konu eden ayetlerden bazılarıdır.

Alâmet: Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili* adlı eserinin mukaddimesinde, ayet kelimesinin bu manasının üzerinde durarak “*zuhurundan dolayı yüksek bir binaya da ayet denilir. Dilimizde “koca bir alâmet yapmış” tabiri bunu andırır.*” demektedir.¹⁶¹

... ان اية ملكه ان يئتكم التابوت... “*O'nun hükümdarlığının alâmeti Tâbut'un size gelmesidir. Onda rabbinizden size bir ferahlık ve sükûnet vardır.*” Ayet kelimesi burada “alâmet” anlamında kullanılmıştır.¹⁶²

ايه تعثون بكل ريع اية تعثون... “*Siz her yüksek yere bir alâmet dikerek eğleniyor musunuz?*”

İbret: ان في ذلك لاية للمؤمنين “*Hakikaten bunda îman edenler için bir ibret vardır.*”¹⁶³ Burada ayet kelimesi ibret manasında kullanılmıştır.¹⁶⁴

Kendilerine gösterilen bunca ayete inanma niyeti taşımayan ve inkarlarında daha da ileri gidenlere helak edici felaketler gönderilerek yok edilmişler ve sonrakilere de ibret olması için anlatılmışlardır.

Delil: Göklerin ve yerin yaratılışı ve belli bir düzende oluşuna dikkat çekilmesi, yer kürenin canlıların yaşamasına elverişli hale getirilmesi, gemilerin denizde batmadan seyretmesi, çeşitli hayvanların insanların emrine verilmesi gibi Allah'ın varlığını ispatlamayı amaçlayan delillerden Kur'an-ı Kerim'de ayet diye söz edilir.

ومن اياته خلق السموات والارض ...

“*Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renginizin değişik olması da O'nun ayetlerindedir.*”¹⁶⁵

¹⁶⁰ Ayrıca bkz: Âl-i İmran 3/49; Maide 5/114; A'raf 7/73, 106; İsrâ 17/59; Tâhâ 20/22

¹⁶¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul t.y. , I/23

¹⁶² Suyûtî, *el-İtkân*, I.88, İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1983, s. 55

¹⁶³ Hicr 77; Ayrıca bkz: Nahl 79; Mü'minun 50; Furkan 37; Şuarâ 158; Ankebut 15; Kamer 15.

¹⁶⁴ Zerkânî, *age.*, I/331; Muhammed Ebu Şehbe, *el-Medhal li Diraseti'l-Kur'ani'l-Kerim*, Mısır t.y., s. 312

¹⁶⁵ Rum /22

Cemaat: Ayet kelimesi ayrıca cemaat manasına da kullanılmaktadır. Cemaat manasından hareketle ayete harfler topluluğu da denilmektedir.¹⁶⁶

Ayet kelimesinin ıstılah manası Kur'an'ın tamamı veya belli bölümleri için kullanılır. Kur'an-ı Kerim'deki sûrelerin belli bölümlerinden her biri, insanlığın benzerini getirmekten aciz olup Hz Peygamberin hak peygamber olduğuna belge teşkil ettiği için veya belli bir manaya delalet edip ifadeleri birbirinden ayırdığı için veya da harfler topluluğundan oluştuğu için ayet diye adlandırılmıştır.¹⁶⁷

Kur'an'ın nüzul döneminde Kur'an'daki ifade birimlerinin ayet diye zikredildiğini gösteren birçok rivayet vardır. Bir rivayette Hz Peygamber Ubeyy b. Kâ'b'a “*Kur'an'daki en büyük ayet hangisidir?*” diye sormuş ve kendi sorusunu ولا نوم ... هو ... الله لا اله الا هو ... diye cevaplamıştır. Sahabeden gelen başka rivayetlerde “*Kur'an'daki ayetlerin sayısı*” gibi ifadelere yer verilmiştir. Bir başka hadiste Allahın kitabından bir ayet öğreten kimsenin alacağı büyük mükâfattan söz edilmiş, yine başka bir hadiste “*Kur'an'dan bir ayete kulak veren kimseye bu ayetin kıyamet günü ışık olacağı*” bildirilmiştir.¹⁶⁸ Bazı hadislerde ise “*Bakara sûresinin son iki ayeti, Kehf sûresinin ilk ve son ayeti*” gibi ifadelere yer verilmiştir.¹⁶⁹

Kısacası islâmın ilk dönemlerinden itibaren Hz Peygamber ve sahabenin Kur'an metnindeki ifadeleri ayet diye isimlendirdikleri ilk dönem İslami kaynaklarda belirtilmiştir. Sahabe ve tâbiûndan gelen rivayetlerde üç ayet, beş ayet, on ayet, otuz ayet, yüz ayet gibi ifadeler yer almaktadır. Yine bazı rivayetlerde de Hz Aişe, İbn Ömer, İbn Abbas, Enes b. Malik gibi sahabelerin namazda ayetleri saydıkları veya sayarak okuduklarından söz edilmiştir.¹⁷⁰

2.2.4.1. Ayetlerin Tertibi

Kur'an ayetlerinin tertibi, yani günümüze ulaşan Mushaf-ı şerifte sûreler içerisindeki ayetlerin sıralanışı hususunda ümmet ittifak etmiştir. Gerek Hz Peygamberin hayatında gerekse Hz Peygamberden sonraki mevcut bütün

¹⁶⁶ Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'l-Uyûni'n-Nevâzir fi Ulûmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, Beyrut 1984, s.154; Zerkeş, *age.*, I/266

¹⁶⁷ Yusuf Şevki Yavuz-Abdurrahman Çetin, *agm.*, c.4 s.243

¹⁶⁸ Ebu Davud, *Sünen*, “salat”, 342-352, İstanbul 1992

¹⁶⁹ Buharî, *fezailu'l-kur'an*, 10,27; Müslim, *müsâfirîn*, 254,256

¹⁷⁰ Ebu Amr Osman b. Said ed-Dânî, *el-Beyân fi Addi Âyi'l-Kur'an*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yazma Eser, vrk. 41-49

mushaflarda ayetlerin sûre içerisindeki sıralanışı hususunda aynı durum görülmüş olup, buna aykırı hiçbir duruma rastlanmamıştır. Çünkü ayetlerin sûre içerisindeki yeri bizzat Hz Peygamberin emriyle bildirilmiştir. Cebrail vahyi getirdiğinde gelen kısmın hangi sûrenin neresine ait olduğunu Hz Peygambere bildirmiştir. Hz Peygamber de hemen sonrasında gelen vahyi ashabına okumuş ve hangi sûrenin neresine ait olduğunu bildirerek vahiy katiplerine yazdırmıştır. Daha sonra Hz Peygamber namazlarda ayetleri bu tertip üzere okumuş, ashaptan Kur'an-ı Kerim'i ezberleyenlerde bu tertip üzere ezberlemişler ve birbirlerine de aynı şekilde öğretmişlerdir.¹⁷¹

Ayetlerin sûre içerisindeki tertibinin vahiy yoluyla yani tevkifi olduğunun dayanağı olan nâsslardan bazıları şunlardır:

1-Osman b. Ebi'l-As anlatıyor: *Hz Peygamberin yanında oturuyordum. Birden gözünü bir noktaya dikti ve sonra doğrulttu ve şöyle dedi: "Bana Cebrail gelerek şu ayeti şu sûrenin ilgili yerine koymamı emretti" dedi ve Nahl sûresinin 90. ayeti olan "Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya yardım etmeyi emreder" ayetini sonuna kadar okudu.*¹⁷²

2-Abdullah b. Zübeyr'den gelen rivayette: *Osman'a dedim ki: "Sizden ölüp de (dul) eşler bırakan kimseler zevcelerinin evlerinden çıkarılmasından bir yıla kadar bıraktıkları maldan faydalanmaları hususuna (sağlıklarında) vasiyet etsinler." Ayetini bir başka ayet nesh ettiği halde neden bu mensuh ayeti yazıyorsun yahut mushafta bırakıyorsun? Bana: "Ey kardeşimin oğlu Kur'an'da hiçbir şeyin yerini değiştiremem" dedi.*¹⁷³

Her yıl Ramazan ayında Kur'an-ı Kerim'in o güne kadar ki vahyolunan kısmı Hz Peygamberle Cebrail arasında mukabele olunmuştur. Hatta bu mukabele (arza-i âhire) Hz Peygamberin vefat ettiği yıl iki defa meydana gelmiştir.¹⁷⁴

1-Abdullah b. Abbas'dan rivayetle: *Hz Peygamber insanların en cömerdi idi. Ramazanda Cebrail ona mülâkî olduğu zaman daha cömert olurdu. Cebrail*

¹⁷¹ Zerkeşî, *age.*, I/256; Suyûtî, *el-Itkân*, I/80; Taşköprizâde, *Mevzuâtü'l-Ulûm*, İstanbul 1978, II/745; Mennau'l-Kattan, *Mebahis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 1986, s. 139-140; Ebu Şehbe, *age.*, s.317

¹⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul 1992, IV/218

¹⁷³ Buharî, tefsir, II/45

¹⁷⁴ Abdulbâkî Turan, "arza", DİA, C.3, s.446-447

*Ramazan ayı çıkıncaya kadar her gece ona gelirdi. Hz Peygamber de Cebrail'e Kur'an'ın o zamana kadar nazil olan kısmını arz ederdi. Cebrail kendisi ile mülâki olduğu zamanda Hz Peygamberin hayırda esmesi, maniâyâ uğramayan rüzgârdan daha cömert idi.*¹⁷⁵

2-Abdullah b. Mesud'dan şöyle nakledilmiştir: “Kıraatlerin hangisini daha erken kabul ediyorsunuz? Abdullah b. Abbas'ın kıraatini” dediler. Cevaben dedi ki: “Hayır onun kıraati bilakis en son kıraattir. Kur'an-ı Kerim her yıl bir defa Hz Peygambere arz ediliyordu. Vefat ettiği yıl iki defa arza edildi. Abdullah da buna şahit oldu. Nesh edilen ve değiştirilen kısımları öğrendi”.¹⁷⁶

Bu ve buna benzer daha birçok rivayetten anlaşılacağı üzere Kur'an ayetlerinin sûre içerisindeki tertibi tevkifidir. Yani bizzat vahiy yoluyla Hz Peygamber tarafından belirlenmiştir. Öyle ki Kur'an'ın istinsahı faaliyetini gerçekleştiren Hz Osman'ın bile ayetlerin yerlerinin değiştirilmesi hususunda herhangi bir tasarrufta bulunamadığı, bizzat Hz Peygamberden öğrenildiği tertib üzere muhafaza edildiği anlaşılmaktadır.

Sünni âlimler dışındaki bir takım müslüman araştırmacılar ve müsteşrikler Kur'an ayetlerinin bir kısmının tevkifi, bir kısmının da ictihadi veya tamamının ictihadi olduğu görüşünü öne sürmüşlerdir. Sûre başlarındaki bismelenin ayet olup olmaması, ayetlerin sayısı ile ilgili farklı rivayetlerin bulunması, tevbe sûresinin besmelesiz olup bir önceki Enfal sûresinin devamı niteliğinde olması hususundaki tartışmaların olması, uzun hacimli sûrelerin tamamının bir seferde okunmasının mümkün olmadığı ve bu hacimli sûreler içerisinde farklı konuların ele alınması gibi kendilerine göre delil niteliği taşıyan görüşler ileri sürerek ayetlerin sıralanışının ictihadi olduğunu savunmuşlardır. Bize göre bu veriler Kur'an ayetlerinin sûre içerisindeki tertibinden daha çok sûrelerin tertibi ve ayetlerin adedi ile ilgili olabilir. Ayetlerin ve sûrelerin sayısı ile ilgili rivayetler değerlendirilerek ayet tertibinin de ictihadi olduğu savunulmaya çalışılmıştır ki bu kanaatimizce pek de isabetli bir yaklaşım değildir. Ayet adedini ayet tertibi ile ilişkilendirmek Kur'an-ı Kerim'i muciz bir kelimadan çıkarıp insan ürünü yapmaya yönelik bir yaklaşımdır.

¹⁷⁵ Buharî, savm, 7, fezailü'l-kur'an; Müslim, b. Haccac, *Sahîhü'l-Müslim*, “fezail” 50, İstanbul 1992 ; Ahmed b. Hanbel, *age.*, I/ 363

¹⁷⁶ Buharî, menâkıb, 25, Müslim, fezailü's-sahabe, 98-99

Kuran her şeyden önce bir ibadet kitabıdır. Ashap Kur'an-ı Hz Peygamberden namazlarda, hutbelerde ve gündelik hayatta okuduğu tertib üzere işitmiş, öğrenmiş, ezberlemiş, okumuş ve yazmıştır. Ümmetin ayetlerin tertibi hususundaki icması, ayetlerin ve sûrelerin sayısı veya konusu ile ilgili değil Kur'an'ın metni ile ilgilidir. Sûre içerisindeki metnin tertibi üzerinde ümmetin icması vardır.

Kısacası Kur'an'ın cem ve istinsah faaliyetleri incelendiğinde ashabin Kur'an'ı Hz Peygamberden öğrendiği şekliyle koruması hususunda ne kadar titiz ve hassas davrandığı ve her iki faaliyette de herhangi bir farklılığın söz konusu olmadığı âşikardır. Şayet aksi bir durum söz konusu olsaydı Mushaf-ı Şerifte başı, sonu ve ayetlerin sıralanışı belli olan sûrelerin yerine farklı farklı sûre ve ayet sıraları olan mushaflar mevcut olurdu. Bakara sûresinin son iki ayeti ile امن الرسول (âmerrasûlü) diye başlayan ayetlerin kastedilmesi gerekirken söz konusu durumda hangi ayetlerin kastedildiği bilinemezdi.

Sonuç olarak ayetlerin tertibi ile ilgili olan tüm veriler gösteriyor ki sahabeler Kur'an'ı Hz Peygamberden namazda işittikleri, öğrendikleri ve ezberledikleri şekilde ne bir eksikliğe ne de bir fazlalığa yol açmaksızın muhafaza etmişlerdir.¹⁷⁷

Kur'an-ı Kerim'in ilk nazil olan ayetlerin Âlak sûresinin ilk beş ayeti olduğu hususunda ittifakın oluşmasını sağlayan kesin bilgiler mevcuttur. Son inen ayetler hakkında ise Bakara 281, Nisa 76, Maide 3, Tevbe 128,129, Nasr 1-3 ayetler olduğunu bildiren rivayetler de vardır.¹⁷⁸

Kur'an'ın en uzun ayeti müdâylene ayeti olarak bilinen Bakara sûresinin 282. ayeti, en kısa ayetleri ise, Yasin1, Rahman 1, 64, Müddessir 21, Fecr 1, Duha 1, Asr 1 ayetleridir.

2.2.4.2.Kur'an'daki Ayetlerin Adedi

Ulûmu'l-Kur'an'da ayet adedleri kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Öyle ki bu konuda Ebu Amr ed-Dânî'nin *el-Beyân fî Addi Ayi'l-Kur'an* ve İbrahim b. Halil *el-Ca'berî'nin Husnü'l-Meded fî Ma'rifeti Fenni'l-Aded* isimleriyle telif ettikleri müstakil iki eser oldukça meşhurdur.

¹⁷⁷ Zerkânî, *age.*,I/346-347; Muhammed Tahir İbn Aşûr, *Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir*, Daru Sahnun, Tunus 1997, I/79; Subhi Salih, *age.*, s.70-71

¹⁷⁸ Suyûtî, *el-Itkân*, II/31-38;Taşkoprüzâde, *age*, s.56

Kur'an'daki ayet adedlerine gelince Ebu Amr ed-Dânî ayetlerin toplam sayısının 6000'e ulaştığında icma olduğunu, ancak 6000'den fazla olup olmadığı hususunda ihtilaf olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁹

Kur'an ayetlerini sayanlara baktığımızda 6200 olduğunda ittifak vardır. Sadece bu sayının küsuratında değişik rakamlar ortaya çıkmıştır. Bu farklı rakamları ekollerine göre şöyle sıralaya biliriz.

- Medine ekolünün imamı Ebu Abdurrahman Nafi b. Nuaym (169/785)'in kıraatinin önceki sayımında ayet adedi 6217, sonraki sayımında 6214'tür. Bu aded İbn Cemmâz'ın Şeybe'den rivayet ettiği adeddir. Ebu Cafer'den rivayet ettiği aded 6210'dur.
- Mekke ekolünün imamı Abdullah b. Kesir el-Mekkî (120/738)'nin kıraatine göre ayet adedi 6219'dur.
- Basra ekolünün imamı Ebu Amr b. el-A'lâ el-Basrî (155/722)'nin kıraatine göre ayet adedi 6219, Cahderî'ye göre 6205, Eyyüb b. Mütevekkil'e göre 6204'tür.
- Şam ekolünün imamı Abdullah b. Âmir ed-Dimeşkî (118/736)'nin kıraatine göre ayet adedi 6226 ve İbn Abbas (68/687)'tan gelen rivayette de 6616'ayettir.
- Hımsî ekolünün imamı Şurayh b. Yezid el Hımsî el-Hadramî'nin kıraatine göre ayet adedi 6232'dir.
- Kûfe ekolünün imamı Ebu Bekir Asım b. Ebu'n-Necûd el-Kûfî (127/745)'nin kıraatine göre ayet adedi 6236'dır.

2.2.4.3. Ayetlerin Adedindeki İhtilafın Sebepleri

Bazı ayetlerin başlayış ve bitiş yerinde yani fasılalarda ihtilafın bulunması, ayetlerin sırasının icthadi oluşundan değil kıraat âlimlerine ulaşan rivayetlerin farklılığından kaynaklanmıştır. Kıraat âlimlerine farklı rivayetlerin gelmesi de Hz Peygamberin değişik zamanlarda, okuyuşundaki durakların yerleri sebebiyle olmuştur. Hz Peygamber ilk okuyuşunda ayet başını ve sonunu belirtmek için her ayetin sonunda durmuştur. Daha sonra mana irtibatı devam eden bazı yerlerde bu

¹⁷⁹ Ebu Amr ed-Dânî, *age.*, vrk. 68-72

durumu belli etmek için durmayıp devamındaki ayete geçmiştir. İlk defa işiten kişi de Hz Peygamberin okuyuşta birleştirdiği ayetleri tek bir ayet gibi anlamışlardır.¹⁸⁰

Hz Peygamber bu durumdan farklı olarak bazı ayetlerde kimi zaman durmuş kimi zaman da durmamış vasl etmiştir. Bu durum, ulema tarafından kendilerine ulaşan haber neticesinde değişik sayımların yapılmasına sebep olmuştur.¹⁸¹

Bir ayetin nerede başlayıp nerede bittiğini yani fasılları bilme hususunda Ca'berî'nin izahları yaygın bir şekilde kabul görmüştür. Ca'berî'ye göre ifadelerin ayet olup olmadığını bilmenin yollarından biri tevkifi diğeri de kıyasîdir. Birincisinde Hz Peygamberin uygulaması esas kabul edilir. Ümmü Seleme'den nakledilen bir hadiste; Hz Peygamberin Kur'an'ı ayet ayet okuduğu, *bismillahirrahmanirrahim* dedikten sonra bir süre durduğu, daha sonra *elhamdülillahi rabbilalemin* ayetini okuyup yine bir süre durduğu rivayet edilir.¹⁸² Rivayetlerden Hz Peygamberin her defasında aynı kelime üzerinde durduğu anlaşılıyorsa bu kelimenin fasıla olduğuna hükmedilir. Aynı kelime üzerinde bazen durduğu bazen de geçtiği anlaşılıyorsa fasıla, kıyas ve icihad yoluyla belirlenir.¹⁸³

Kur'an ayetlerinin adedinde değişik rakamların ortaya çıkması Kur'an'da eksik ya da fazla olduğundan değildir. Bütün kıraatlerdeki Kur'an metni aynıdır. Durak yerlerinin farklı olması sebebiyle değişik adedler ortaya çıkmıştır. Bunun dışında bismelenin tek bir ayet veya her sûrenin başından bir ayet sayılıp sayılmaması da ayet adedinde farklılık arz etmiştir.

2.2.5.Sûre

Sûre kelimesinin hangi kökten türediği ile ilgili iki görüş öne sürülmüştür. Bunlardan birincisi “şehri kuşatan yüksek duvar” manasına gelen “sûr” diğeri de “bir şeyden geriye kalan kısım” demek olan “sü'r” kelimesidir. Bu görüşlerden birincisi daha yaygın kabul görmüştür. Şehri çevreleyen yüksek duvara benzetilerek sûre

¹⁸⁰ Zerkânî, *age.*, I/344

¹⁸¹ Suyûtî, *el-Itkân*, I/88

¹⁸² Ebu Davud, *hurûf*, 1

¹⁸³ Suyûtî, *el-Itkân*, II/940-941

kelimesine yüksek mertebe, yüksek ve güzel bina, şan ve şeref, alamet ve nîşan, evin bir bölümü gibi manalar yüklenmiştir.¹⁸⁴

Fahrudin et-Türayhî (1085/1674), sûre kelimesinin manası hakkında “herşeyin en üstü, tepesi” manasını zikretmiş ve şu hadisi buna misal göstermiştir. “gusül abdesti alırken kadın tepesinden suyu döktüğü takdirde saç örgülerini çözmemesi, abdestinin sıhhatine zarar vermez.” Burada “sûr” kelimesi en yüksek kısım manasına kullanılmıştır.¹⁸⁵

Sûre kelimesindeki vâv harfinin asli değil de hemzeden dönüştürüldüğü görüşünün kabul edilmesi, Kur’an sûrelerinin müstakil birer bölüm olması ile ilgilidir. Çünkü “sûre” bir şeyin arta kalan kısmı manasındır.¹⁸⁶

Kur’an’da dokuz yerde tekil¹⁸⁷ bir yerde çoğul¹⁸⁸ olarak zikredilen sûre lafzının ıstılah manası en kısası üç ayetten oluşan, başlangıcı ve sonu belli olan, sınırları vahiyle Hz Peygamber tarafından belirlenen, Kur’an’daki 114 bölümden her birine verilen genel isimdir.¹⁸⁹

Kanaatimizce, kelimeler ve ayetlerle örülmüş sağlam ve yüksek bir şehir sûruna veya hakikatlerin kalesine benzetilerek, Kur’an bölümlerinin her birine sûre denmesinin yanı sıra, sûre kelimesi, Kur’an ifadelerinin insan kelamının üzerinde olup “*öyleyse haydi benzerini getirin*” diyerek meydan okuması, muhataplarını aciz bırakması ve sıradan bir kelim olmaması sebebiyle “sözün ve kelamın en üst mertebesi” manasına da anlaşılmalıdır.

2.2.5.1.Sûrelerin İsimleri

Kur’an’daki sûrelerin tamamının bir ya da birden fazla ismi vardır. Sûreler isimlerini, bir kısmı kıssalarını ihtiva ettikleri şahıstan bahseden ayetlerden (Nûh, Hûd, İbrahim, Yusuf, Âl-i İmrân, Muhammed gibi), bir kısmı yine ihtiva ettikleri topluluklardan(Cin, Melaike-Fatır, Münafikûn, Mutaffifîn, Kafirûn gibi) veya

¹⁸⁴ Ragıb İsfehânî, *age.*, s.361; Suyûtî, *el-İtkân*, I/69

¹⁸⁵ Fahrudin Turayhî, *Mecmaü'l-Bahreyn*, Beyrut 1985, s. 308

¹⁸⁶ Ebu'l-Kâsım Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf an Hakaikü't-Tenzi'l*, Kahire 1987, I/239-240

¹⁸⁷ Bakara 2/23, 64, 86, 124, 127; Yunus10/38; Nûr 24/1; Muhammed 47/20

¹⁸⁸ Hûd 11/13

¹⁸⁹ Ragıb İsfehânî, *age.*, s.361; Zerkeşî, *age.*, II/264; Zerkânî, *age.*, I/343

konularından birinden (Bakara, İsrâ, Kehf gibi) veya da ilk kelimelerinden(Elif-lâm-mîm, Tenzil-Secde, Sübhan-İsrâ, Kad Semia-Mücadele, Lem Yekun-Beyyine, Tebbet-Leheb gibi) bir kısmı da başlarındaki hurûf-u muhkattadan (Tâhâ, Yâsin, Sâd, Kâf gibi) almışlardır. Ancak bu bir kaide değildir. Mesela Hz Musa (as) A'raf, Taha ve Kasas gibi sûrelerde çok fazla geçmesine rağmen hiç biri Musa Sûresi adını taşımamaktadır.¹⁹⁰

Sûrelere verilen bu isimler tevkifi olmadığından sûrelerin bir kısmının birden fazla ismi vardır. Mesela; Enfal-Bedir, Tevbe-Berae, Fatır-Melaike, Mü'min-Gafir, Kıtâl-Muhammed, İnsan-Dehr, Tebbet-Leheb, İsrâ-Benî İsrail-Sübhan, Maide-Uhud-Munkize gibi sûrelerinin kimisinin iki kimisinin üç ismi vardır. Öyle ki kaynaklar Fatîha sûresinin yirmiden fazla isminden bahseder. Suyûtî, *Itkanda* Fatîha sûresi için yirmi beş(25) isim zikretmiştir. Bu isimlerden bazıları şunlardır; Fatihatü'l-Kitab, Fatihatü'l-Kur'an, Ümmü'l-Kitab, Ümmü'l-Kur'an, Kur'ani'l-Azim, Seb'u'l-Mesani, Vafiye, Kenz, Kafiye, Esas, Nûr, Hamd, Şükür, Şifa, Şafiye, Rakiye, Salat, Dua vb.

Suyûtî, sûrelerin ismini zikretmeden önce bu isimlerin Hz Peygamber tarafından yapıldığını ve tevkifi olduğunu belirterek şöyle der “bütün sûrelerin isimleri hadislerde ve eserlerde sabittir. Eğer konuyu uzatma endişesi olmasaydı hepsini burada açıklardım.”¹⁹¹ Gerçekten de Suyûtî eserinde sûrelerin isimlerinin geçtiği hadislerin birçoğunu zikretmiştir.

Sûrelerin bir kısmının birden fazla ismi olduğu gibi bazı sûre gruplarına verilen tek bir isimde vardır. Mesela; Bakara ve Âl-i İmran sûrelerine iki parlak sûre anlamında *zehravân*, Mü'min, Fussilet, Şûra, Zuhruf, Duhan, Casiye ve Ahkaf sûreleri *havâmîm*, elif-lâm-râ ile başlayan Yunus, Hud, Yusuf, Ra'd, İbrahim ve Hicr sûreleri *zevâtü'r-râise*, ta-sin-mim ile başlayan Şuara ve Kasas sûreleri ile ta-sin ile başlayan Neml sûresi *tavâsîn*, Hadid, Haşr, Saff, Cuma, Tegâbun ve A'la sûreleri *müsebbibât*, İhlas, Felak ve Nâs sûreleri *muavvizât*, Felak ve Nâs sûreleri ise

¹⁹⁰ Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İstanbul 1985, s. 53; İsmail Cerrahoğlu, *age.*, s. 59

¹⁹¹ Suyûtî, *el-Itkân*, I/69-71

muâvizeteyn olarak isimlendirilirler.¹⁹² Buraya kadar verilen bilgiler bir kaide değildir. Yalnızca birini diğerinden ayırmak için verilmiştir.

2.2.5.2.Sûrelerin Tertibi

Sûreler, elimizde bulunan mushafta Hz Peygambere vahyedildiği sıraya göre tertip edilmemişlerdir. Çünkü önce nazil olan kısa sûreler Kur'an'ın sonunda, Medine de nazil olan uzun sûreler ise Kur'an'ın baş tarafındadır. Mesela vahyin ilk yıllarında nazil olan Tebbet, İhlas, Kafirun, Fil ve Kureyş gibi sûreler mushafın sonunda, Medine'de hicretten sonra nazil olan Bakara, Âl-i İmran ve Nisa sûreleri mushafın baş tarafındadır.

Bugün elimizde bulunan mushafta sûrelerin tertibi ile ilgili, Hz Peygamberin işaretiyle yani tevkifi olduğu, Kur'an'ı Kerim'in cem ve istinsah faaliyetinde sahabenin icthadi ile olduğu veya bir kısmının tevkifi bir kısmının icthadi olduğu şeklinde üç görüş ileri sürülmüştür. Ulûmu'l-Kur'an'la meşgul olan âlimler, sûrelerin tertibi ile ilgili üç görüşten birini tercih etmişlerdir.¹⁹³

Sûrelerin tertibi hususundaki görüşleri delilleri ile birlikte şunlardır:

2.2.5.2.1.Sûrelerin Tertibinin Tevkifi Olması

Sûrelerin tertibinin tevkifi olduğuna delil olarak birçok görüş ve rivayet öne sürülmektedir. Bu rivayetlerden en çok kabul görenlerden birisi şu hadistir. Vasîle b. Aska'dan rivayetle *“Bana Tevrat'a karşılık es-Seb'u't-tuvâl, İncil'e karşılık el-mîûn, Zebur'a karşılık el-mesânî verildi. Mufassal ile de ben mümtaz kıldım.”*¹⁹⁴

Sûrelerin sırasının tevkifi olduğunu kabul edenler arasında Ebu Cafer en-Nehhâs, el-Kirmânî, Ebu Bekr İbnü'l-Enbârî, İbnü'l-Hasâr ve Subhi's-Salih gibi âlimler vardır. Beyhâkî ile Suyûtî'de (Enfal ve Tevbe sûreleri dışında) bu görüşü kabul edenler arasındadır.

Sûrelerin tamamının tertibi Hz Peygamberin bildirmesiyle olmuştur, yani tevkifidir. Çünkü Hz Osman zamanında istinsah edilen ve imam adı verilen mushafi,

¹⁹² Suat Yıldırım, *age.*, s.53-54; İsmail Cerrahoğlu, *age.*, s.59; Ebu Şehbe, *age.*, s. 324

¹⁹³ Zerkeşî, *age.*, I/257; Mennau'l-Kattan, *age.*, I/141-143; İsmail Cerrahoğlu, *age.*, s.58

¹⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *age.*, IV/107

ellerinde şahsi nüshaları bulunanlar dâhil bütün ashap ittifakla kabul etmiştir. Sûrelerin sırası tevkifi olmayıp ictihada bırakılsaydı muhalif olanlar çıkardı ve günümüzde sûre tertibi birbirinden farklı olan mushaflar çıkardı. Ayrıca kendi özel mushafları bulunanlar bunları yok edip Hz Osman'ın istinsah ettirdiği mushafı kabul etmezlerdi.

2.2.5.2.2.Sûrelerin Tertibinin Sahabe İctihadı ile Olması

Sûrelerin sahabe ictihadı ile tertip edildiğini kabul edenlerin en önemli delilleri Hz Ali, Ubeyy b. Ka'b, İbn Mesud gibi sahabelerin hususi nüshalarının olması ve bu nüshalardaki sûrelerin sıralanışında değişikliklerin bulunmasıdır. Bir diğeri de Hz Osman, Kur'an'ın istinsah heyetini oluşturduktan sonra çoğaltmada esas alınacak prensipleri bildirip, sûreleri yeniden tertip ettirmesidir.¹⁹⁵

Bu görüşü kabul eden âlimlere göre sûrelerin sıralanışı tevkifi olsaydı hususi mushaf yazan sahabelerin mushaflarındaki sûre tertibinde değişiklik olmaz ve bu hakkı kendilerinde bulmazlardı.

2.2.5.2.3.Sûrelerin Tertibinin Bir Kısımının Tevkifi Bir Kısımının İctihadi Olması

Kur'an sûrelerinin tertibi konusunda kabul gören görüşlerden biri de sûrelerin tertibinin bir kısmının tevkifi bir kısmının da ictihadi olmasıdır. Bu görüş sahiplerine göre mushaftaki sûrelerin bir kısmının tertibi bizzat Hz Peygamber tarafından yapılmış, bir kısmı da ümmete bırakılmıştır. İbn Atiyye (546/1151) es-seb'u't-tuvâl, havâmîm ve mufassal gibi birçok sûrenin Hz Peygamber tarafından tertip edildiğini diğerlerinin ümmete bırakıldığını söylemiştir.¹⁹⁶

Zübeyr el-Gırnatî el-Endülüî (708/1308) "hadisler İbn Atiyyenin zikrettiği sûrelerden daha fazlasının tertibinin tevkifi olduğunu göstermektedir. Bunların dışında az bir kısmında ihtilaf edilmiş olması mümkündür" demiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi*, İstanbul 1997, s. 155

¹⁹⁶ Zerkeşî, *age.*, I/257; Suyûtî, *el-Itkân*, I/83

¹⁹⁷ Zerkeşî, *age.*, I/258; Suyûtî, *el-Itkân*, I/83

Amr b. Mürre'den rivayetle: *Ebu Vâil'in şöyle dediğini duydum. "İbn Mesud'a bir adam geldi ve şöyle dedi": "Bir gece bir rekatta mufassal sûreleri okudum."*¹⁹⁸

Abdullah b. Mesud'dan rivayetle: İsrâ, Kehf, Taha ve Enbiya sûreleri Kur'an'da önceden ve peş peşe inen sûrelerdendir.¹⁹⁹

Hız Aişe'den rivayetle şöyle demiştir: Hz Peygamber her gece yatağına geldiği zaman iki elini birleştirerek bunlara üflemeğe başlayıp İhlas, Felak ve Nâs sûrelerini okurdu.²⁰⁰

Ebu Cafer İbn Zübeyr bu rivayetleri zikrederek sûrelerin tertibinin tevkifi olduğu hususuna delil getirilen hadislerin, İbn Atiyye'nin dediğinden daha fazla sûrenin tertibinin tevkifi olduğunu ifade etmiştir.²⁰¹

Sonuç olarak, sûrelerin tertibinin tevkifi veya icthadi olduğu görüşünü kabul edenlerin bütün delillerini incelediğimizde, sûrelerin tertibinin tamamına yakınının tevkifi olduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere Kur'an, Hz Peygamber döneminde yazıya geçirilmiş ve ezberlenmiştir. Hz Ebu Bekir döneminde yapılan cem faaliyeti Kur'an'ı belli bir tertibe göre düzenleme amacında olmayıp, Kur'an'ın kaybolacağı endişesi ile, çeşitli malzemelere yazılmış Kur'an sayfelerini bir arada toplamayı amaçlamıştır. Zaten Kur'an Hz Peygamberden işitildiği ayet ve sûre tertibine göre ezberlenmiş ve ashabın hafızasında mevcuttur.

Hız Osman'ın istinsah faaliyeti Kur'an'ın Hz Peygamberden işitildiği tertip üzere, sahih kıraatleri ihtiva edecek şekilde düzenlenip ortaya çıkan bir takım kıraat ihtilaflarını ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Özel mushafları olan sahabelere gelince, onlar da o günkü imkân çerçevesinde kendileri için çeşitli yazı malzemeleri ile yazılmış mushaf oluşturmuşlardır. Bu mushafları oluşturulmasını günümüzdeki imkanlar dâhilinde düşünmemiz pek isabetli yaklaşım değildir. Bu şahsi nüshalar, sahife olarak adlandırılan bir takım malzemelerin bir arada toplanmış halidir. Söz konusu sahabelerin, Hz Osman'ın istinsah faaliyeti sonrasında tereddütsüz bir şekilde kendileri için oluşturdukları musahafları terk edip, hem resmiyet kazanan hem de

¹⁹⁸ Buharî, ezan, 106

¹⁹⁹ Buharî, tefsir, 17/1

²⁰⁰ Buharî, fedailü'l-kur'an, 14

²⁰¹ Zerkeşî, *age.*, I/258; Suyûtî, *el-Itkân*, I/83

ümmetin icması bulunan mushafa tabi olmaları Kur'an sûrelerinin tertibinin ictihadi olduğu fikrini zayıflatmaktadır. Zaten Kur'an sûrelerinin tertibi hususunda ihtilafları içeren ne sahabelerden nede tabiûndan herhangi bir rivayet de bulunmamaktadır.

2.2.5.3.Sûrelerin Adedi ve Tasnifi

Kur'an sûrelerinin sayısının 114 olduğunda icma vardır. Sadece Tevbe sûresinin başlangıcında besmele olmaması sebebiyle bazıları Enfal ve Tevbe sûresini tek bir sûre sayarak, sûre sayısının 113 olduğunu söylemişlerdir.²⁰² Hususi mushafları olan sahabelerden Abdullah b. Mesud, Felak ve Nâs sûrelerini mushafına almadığı için mushafındaki sûre sayısı 112dir. Ubey b. Ka'b ise kunut dualarını Hâl ve Hafd sûreleri olarak mushafına almış Fil ve Kureyş sûresini de tek sûre olarak saymıştır. Bu durumda onun mushafındaki sûre sayısı da 115tir.²⁰³

Kur'an'daki sûreler, ayet sayıları ve uzunluklarına göre dört kısma ayrılmaktadır.

1-es-Seb'ut-tuvel: Kur'an-ı Kerim'in en uzun sûreleridir. Bunlar Bakara, Âl-i İmran, Nisa, Maide, En'am, A'raf, Enfal ve Tevbe sûresidir. Tevbe sûresinin başında besmele bulunmadığı için Enfal ve Tevbe sûresini tek sûre kabul edenlere göre ise sonuncusu Yunus sûresidir.²⁰⁴

2-el-Mîûn: Seb'ut-tuvel denilen uzun sûrelerden sonra gelen ayet sayısı yüzü aşan veya yüz civarında olan sûrelerdir.

3-el-Mesânî: Mîûn olarak bilinen yüzer ayetlik sûrelerden sonra gelen sûrelerdir.²⁰⁵

4-el-Mufassal: Kur'an-ı Kerim'in son bölümünü oluşturan kısa sûrelerdir. Mufassal sûrelerin hangi sûreden başladığı hususunda farklı görüşler vardır. Fakat bunlardan en çok kabul göreni Kâf sûresinden başladığıdır. Bu görüşün delili ise şu hadistir. Evs b. Huzeyfe'den rivayetle: *Rasulullah'ın ashabına "Kur'an-ı Kerim'i okurken nasıl bölümlere ayırıyorsunuz?" diye sorduk. Onlarda şöyle dediler: "Biz*

²⁰² Zerkeşî, *age*, I/249-251; Suyûtî, *el-Itkân*, I/86

²⁰³ Zerkeşî, *age*, I/249-251; Suyûtî, *el-Itkân*, I/86

²⁰⁴ Zerkeşî, *age*, I/244

²⁰⁵ Kaynaklarımızda mîûn ve mesânî olarak bilinen sûrelerle ilgili tam bir sınırlamaya rastlayamamaktayız.

Kur'an-ı Kerim'i üç, beş, yedi, dokuz, on bir, on üç sûre ve mufassal olmak üzere yedi bölüme ayırıyoruz."²⁰⁶ Bu hadisin ışığında mufassal bölümden önce sayılan altı bölümdeki sûre sayısının toplamı 48, Fatiha sûresiyle beraber 49 yapmaktadır. Kâf sûresi de mushafta 50. sırada olduğu için mufassal sûrelerin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in en kısa sûreleri üçer ayetlik Asr, Kevser, ve Nasr sûreleridir. Harf sayısı dikkate alındığı zaman en kısa olanı Kevser sûresidir.

3.ADED İLMİNİN ÖNEMİ VE FAYDALARI

1-Bazı kıraat imamları özel durumları olan kelimeleri ayet sonu olması itibariyle î mâle²⁰⁷ ya da taklîl²⁰⁸ gibi okuyuş tarzlarıyla okumuşlardır. Şayet Mukrî ya da kıraat ilmini öğrenmek üzere olan bir talebe, ayet başlarını ve sonlarını bilmezse Medeniyyü'l-Âhir ve Basra adedine göre î mâle ya da taklîl yapılacak yerleri bilmesi mümkün değildir.²⁰⁹ Kıraatin sıhhati için ayet sonlarını ya da başlarını mutlaka bilmek gerekmektedir. Ayet başlarındaki veya sonlarındaki bu okuyuş biçimlerini bilmek için de aded ilmine itibar edilmiştir. Ebu Amr el-Basrî (154) ve Verş (197) bu görüşe önem vermişlerdir.

2-“ لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَفْتَحِ الْكِتَابِ ” “(Namazda) Fatiha Sûresini okumayan kimsenin namazı yoktur.”²¹⁰ hadisi gereğince, Fatiha sûresini tam olarak bilmek namazın sıhhati açısından önemlidir. Bütün kıraat imamları Fatiha sûresinin 7 (yedi) ayet olması gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. Aded ilmini bilmek Fatiha sûresini tam olarak bilmek açısından önemlidir.

3-Namazlarda Fatiha sûresinden sonra en az, uzun bir ayet ya da en kısa sûre olan Kevser sûresi kadar üç ayet okumak icap etmektedir. Fatiha sûresinden sonra ne kadar Kur'an-ı Kerim okunması gerektiğini ve tam bir ayetin ne kadar olduğunu bilmemiz için aded ilmine başvurmak gerekmektedir. Ayetlerin başlangıç ve sonunun bilinmesi namazın sıhhati açısından oldukça önemlidir.

²⁰⁶ Zerkeşî, *age.*, 246-247; Ebu Davud, ramazan, 9; Ahmed b. Hanbel, *age.*, IV/343,353,355,381,383

²⁰⁷ Fethada ve onu takip eden elifte ortaya çıkan teleaffuz değişikliği anlamında dil ve kıraat terimi. Bkz. Mehmet Ali Sarı, “î mâle”, DİA, İstanbul 2000, C. 22, s.177

²⁰⁸ İmâlede feth-i mutvassıtla imâle-i kübrâ arasındaki imâle-i suğrâ veya beyne beyne denilen seslendirmedir. bkz. Mehmet Ali Sarı, *agm.*, c.22, s. 177

²⁰⁹ Ebu Amr ed-Dânî, *age.*, vrk. 40

²¹⁰ Müslim, salat 41; Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, ikâme 11, İstanbul 1992

4-Aded ilmini bilmek nâsîh ve mensûh'u bilmemize yarar.²¹¹

5-Aded ilmini bilmemiz Kur'an'ın İ'caz'ını bilmemize yardımcı olur. İcaz için kısa üç ayet ya da uzun bir ayet olması gerekmektedir. Ayetlerin başlangıç ve bitişini bilmeden bunu bilmek mümkün değildir.²¹²

6-Aded ilmi de bize, Hz Peygamberin Kur'an tilaveti üzere ayetlerin ve sûrelerin başlangıç ve bitiş yerlerini göstermektedir.

7-Birçok hadisi şerifte çeşitli sûrelerden ayet okumanın öneminden ve ecrinden bahsedilmektedir. Bu ayetlerin başlangıç ve bitiş yerleri bilinmezse adedlerini de tespit etmek mümkün olmayacağı için söz konusu ilmi bilmek büyük önem arz etmektedir.

4. ADED İLMİNİN ÖNEMİNE İŞARET EDEN HADİSİ ŞERİFLER

İbn Mesûd el-Ensârî, Peygamber Efendimizin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Kim ki geceleyin Bakara sûresinin sonundan iki ayet okursa ona kâfi gelir (Bir önceki ile arasındaki günahlara kefarete olarak).²¹³

Muaz (r.a.) babasından o da Rasûlullâh'tan şöyle rivayet etmiştir: “Kim ki Allah Tebârake ve Teâlâ yolunda onun rızası için bin ayet okursa kıyamet günü nebîler, siddîkler, şehitler ve sâlihlerle beraber olur. Onlar inşallah Teâlâ ne güzel arkadaşlardır.²¹⁴

Temîm ed-Dârî, Rasûlullâh (sav)'ın şöyle söylediğini rivayet etmiştir: “Kim bir gecede yüz ayet okursa, o geceyi samimiyetle tamamen ibadetle geçirmiş gibi yazılır.²¹⁵

Ebu Hureyre, Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğunu nakletmiştir. “Kur'an'da öyle bir sûre vardır ki otuz ayettir. Onu devamlı okuyana şefaate eder ve oda bağışlanmış olunur. “تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ”²¹⁶

²¹¹ Ebu Amr ed-Dânî, *age.*, vrk. 79

²¹² Ebu Amr ed-Dânî, *age.*, vrk. 79

²¹³ Ahmed b.Hanbel, *age.*, IV/121

²¹⁴ Ahmed b.Hanbel, *age.*, IV/437

²¹⁵ Ahmed b.Hanbel, *age.*, IV/403

²¹⁶ Ebu Davud, *tehzibu'l-kur'an*, IV/275

Görüldüğü üzere hadisi şerifler, hem ayet sayısı vermekte, hemde bu ayetlerin kaçar defa okunacağını haber vermektedir. Ayet sayısı ile ilgili bilgiler Aded İlmi açısından birer işaret sayılmış olmalı ki, bu bilgilerden ilham alarak alimlerimiz Aded İlmini geliştirmiştir. Aded ilmüne, önemine ve faydalarına işaret eden bu ve bunlara benzer bir çok hadisi şerif vardır.

5. ADED İLMİNİN HZ PEYGAMBER'E İSNADI

Birçok rivayet ve hadisi şerif incelendiğinde bu ilim, Hz Peygamberin tâliminden ve irşâdından doğduğu anlaşılmaktadır. Ebu Amr ed-Dânî, *el-Beyân fî Addi Ayi'l-Kur'an* isimli eserinde bu konuyu şöyle açıklamaktadır. “*Rasûlullâh(sav) yanında bulunup onu dinleyen ashabına telkin ve tâlimi esnasında Kur'anı Kerim'i okuyup da onun usûlünü, başlamak ve bitirmek istediği noktayı, ayet sonlarını ve durakları, aşır ve hizb gibi taksimatı işaret etmeyi ve onlara bu hususta tâlim etmeyi ihmal eder mi? Zaten Kur'an-ı Kerim'in kısım kısım inmesi de bu hususu kolaylaştırmıştır. Rasûlullâh ashabına on ayet öğretir, onlar bu ayetlere dair meseleleri her yönüyle öğrenip tatbik ettikten sonra diğer on ayeti öğretirdi.*”

Hız Peygamberin ashabı da ayetleri, Hız Peygamberden öğrendikleri tâlim üzere, başlarını ve sonlarını tek tek tespit ederek ezberlemiş ve aynı hassasiyetle muhafaza etmişlerdir. Bu durum aded ilminin ayetlerin başlangıç ve sonunu tespit etmek üzere, Hız Peygamber döneminden itibaren doğduğunu ve geliştiği göstermektedir. Ayrıca söz konusu ilim Kur'an-ı Kerim'in muhafazası için de oldukça önem arz etmektedir.

6.KIRAAT İMAMLARI ARASINDA KABUL GÖREN ADEDLER

Ulemadan bir kısmı adedleri, Hız Osman'ın hilafeti döneminde istinsah edilip beldelere gönderilen Mushafların sayısı ile aynı olduğunu kabul etmişlerdir. Gönderilen altı mushaftan ikisi Medine de bırakıldığı üzere Ehli Medine için iki aded, Mekke, Şâm, Kûfe ve Basra ehli için de birer aded ehli kabul etmişlerdir. Ebu Amr ed-Dânî de bu görüş sahiplerinin başında gelmektedir. Ca'berî ve bir kısım

âlimler de Hıms adedini ilave ederek aded sayısını 7(yedi)'ye çıkarmışlardır. Bu durumu göre ulemanın arasında kullanılan adedler yedi olarak kabul görmüştür.²¹⁷

1-Medeniyyü'l-Evvel Adedi

2-Medeniyyü'l-Ahîr Adedi

3-Mekkî Adedi

4-Basrî Adedi

5-Dımeşkî(Şâmî) Adedi

6-Hımsî Adedi

7-Kûfî Adedi

6.1.Medeniyyü'l-Evvel Adedi

Bu adedi Ebu Amr ed-Dânî, Nâfî, Ebu Cafer, Yezid b. el-Ka'ka', el-İmam Şeybe b. Nesâh, Ümmü Seleme senediyle zikretmiştir. Ca'berî bu adedi Ebu İshak Yusuf Bağdadî, Ebu Muhammed Asım Levriî, Ebu Abdullah Muhammed Murâdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Hüzeyl, Ebu Amr Osman b. ed-Dânî, Ebi'l-Feth, Ahmed b. Muhammed, Ahmed b. Osman, Fazl b. Selman, Muhammed b. İsâ, Halef b. Hişâm, Ehli kûfe, Ehli Medîne senedi ile zikretmiştir. Ebu Amr ed-Dânî'nin senedi ile Ca'berî'nin senedi bitişiktir.²¹⁸

6.2.Medeniyyü'l-Ahîr Adedi

ed-Dânî'nin, İsmail b. Cafer ve İsa b. Kalûn, Süleyman b. Müslim b. Cemmâz, Ebu Cafer, Şeybe b. Nesâh senediyle zikrettiği adede Ca'berî'nin Fâris, Ahmed, Ebu Bekr, Fadl, İbn İsâ, Abdin, Ömer, Muhammed, Ahmed, Halef, İsmail, Süleyman senediyle zikrettiği aded bitişiktir.²¹⁹

²¹⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 5

²¹⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 5

²¹⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 5

6.3.Mekkî Adedi

Ebu Amr ed-Dânî'nin, Abdullah İbn Kesir, Mücahid b. Cübeyr, İbn Abbas, Ubeyy b. Ka'b, senediyle zikrettiği adede Ca'berî'nin Fâris, Ahmed, İbn Osman, Fâzıl, İbn Ebu Berre, İkrime, Abdullah b. Kesir, Mücahid, İbn Abbas, Ubeyy b. Ka'b senediyle zikrettiği aded bitişiktir.²²⁰

6.4.Basrî Adedi

Bu adedi Basra Ehlinde, Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. ez-Dârî, Mücahid b. Cafer Temimî, Abdullah b. Eyyûb b. Mütevekkîl, Ya'kub, Sellâm, Mualla b. İsa ve Harun b. Mûsâ el-Umûr ve Ebu'l-A'la, Ebu Amr, Asım el-Cahderî, Ata' b. Yesâr senediyle zikretmiştir. Ayrıca bu adedi Asım'dan sonra Eyyûb b. Mütevellî'den de almıştır. Ca'berî'nin Ebü'l-Feth, Ahmed, İbn Osman, Fâzıl, Ebü'l-Hasen, Ukbe, Hazm, Asım Hicâzî senedi ile Ebu Amr ed-Dânî'nin senedi bitişiktir.²²¹

6.5.Dımeşkî(Şâmî) Adedi

Ebu Amr ed-Dânî, Eyyûb b. Temîm, Yahya b. Hâris ez-Zimârî senedi ile zikretmiştir. Başka bir sened de Hişâm, Eyyûb b. Temîm, Yahya ez-Zimârî, Abdullah b. Âmir, Mugeyre b. Şihâb el-Mahzûmî, Osman b. Afvân'dır. Bu adedi Osman b. Afvân(ra)'a nisbet edenler de olmuştur. Ebu Amr ed-Dânî'nin zikrettiği bu senede Ca'berî'nin Ebü'l-Feth, Ahmed, İbn Osman, Fâzıl, Ahmed, İbn Zekvân, Eyyûb, Yahya Zimarî, Abdullah b. Âmir, Osman b. Âfvan senedi bitişiktir.²²²

6.6.Hımsî Adedi

Bu aded Şurayh b. Yezid el-Hımsî el-Hadramî'ye izâfe edilmiştir. Kendisi Hıms bölgesinin mukrîlerindedir.²²³

6.7.Kûfî Adedi

²²⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 5

²²¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 5

²²² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 5

²²³ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 5

Hamze İbn Habîb ez-Zeyyât ve Süfyân-ı Sevrî'nin rivayeti olmak üzere iki değişik tarikten gelmektedir. Buna göre;

Hamze'nın tarîki: İbn Ebu Leylâ, Ebu Abdurrahman es-Sülemî, Ali b. Ebu Talib'e dayanır.

Süfyân-ı Sevrî'nin tarîki ise; Abdü'l-A'la, Ebu Abdurrahman Sülemî, Ali b. Ebu Talib'e dayanır.²²⁴

Meşhur olan Kûfe Ehlinin adedi iki kanaldan gelmektedir. Ca'berî'nin senedi her ikisine de bitişiktir.

7.ADED İLMİNİ KONU ALAN ESERLER

Aded İlmine Hz Peygamber döneminden itibaren önem verilmiştir. Bu ilim, nakille de Kur'an-ı Kerim'in muhafazasında önemli rol üstlenmiştir. Aded ilmini konu alan birçok eser telif edilmiş fakat bunlardan bir kısmı günümüze kadar ulaşmamıştır. Biz çalışmamızda aded ilmini konu alan eserlerin bir kısmını zikredeceğiz.

1-*Kitâbü'l-Aded*, Ata' Ebu Yesâr (102/720).

2-*Kitâbü'l-Aded*, Hâlid b. Mu'dan el-Hımsî (103/721).

3-*Kitabü'l-Aded*, Hasan el-Basrî (110/728).

4-*Kitabü Avâşiru'l-Kur'an*, Kata'de b. Dâime Suddûsî (117/735).

5-*Kitabü Addü'l-Âyy ve'l-Eczâ*, Asım Cahderî (128/745).

6-*Kitabü'l-Aded*, Yahya b. Hârisü'z-Zimârî (145/762).

7-*Kitabü'l-Aded*, Hamza b. Habib ez-Zeyyât (156/772).

8-*Kitabü'l-Adedü'l-Medeniyyü'l-Evvel*, *Kitabü'l-Adedü'l-Medeniyyü's-Sânî*, *Kitabü fî Avâşiru'l-Kur'an*, Nâfi' b. Abdurrahman (169/785).

9-*Kitabü fî Adedi'l-Medeniyyi'l-Âhir*, İsmail b. Cafer (189/804).

10-*Kitabü'l-Aded*, Kisâî (189/804).

11-*Kitabü İhtilâfu'l-Aded*, Veki' b. el-Cerrâh, (196/811).

²²⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 5

- 12-Kitabü Addü Âyi'l-Kur'an, Kasım b. Sellâm (224/838).
- 13-Kitabü'l-Aded, Halef b. Hişâm (229/843).
- 14-Kitabü'l-Aded, Abdurrahan el-Mısırî (231/845).
- 15-Kitabü fî Aded, Muhammed b. İsa (253/867).
- 16-Addü'l-Âyy, Ahmed b. İbrahim (270/883).
- 17-Kitabü İhtilâfi'l-Aded, İbn Munâdî (336/947).
- 18-Kitabü İhtilâfi Adedi's-Süver, Kitabü Ruûsü'l-Ây, İbn Mihrân (381/991).
- 19-Kitabü fî Adedi Süveri'l-Kur'an ve Âyâtihî ve Kelimâtihî, Ömer b. İbrahim Abdulkûfî (400/1009).
- 20-Kitabü fî Tenzili'l-Kur'an ve Adedi Âyâtihî, İbn Zencele (?)
- 21-Kitabü Adedi'l-Kur'an alâ Mezhebi Ehli'l-Basra, Ebu Abbas el-Keyyal (?).
- 22-Kitabü Ayi'l-Kur'an, Ebu Cafer et-Taberî (310/922).
- 23-Kitabü İhtilâfi fî Addi'l-âşr, Mekkî b. Ebu Tâlib (437/1045).
- 24-el-Beyân fî Addi Ayi'l-Kur'an, Ebu Amr Osman b. ed-Dânî (444/1052). Ganim Kaddûrî Hamed'in tahkikiyle Kuveyt'te basılmıştır.
- 25-Kasidetü fî Addi'l-Âyy, Ahmed b. Sâlih (476/1083).
- 26-Kitabü'l-Aded, Ebu Ma'seru't-Taberî (478/1085).
- 27-Kitabü Hasri'l-Ayi'l-Muhtelifeti fî Adedihâ Beyne Ehli'l-Emsâr, Ebu'l-Hasen el-İşbilî (529/1134).
- 28-Nâzimetü'z-Zehr fî A'dâdi Âyâtihî's-Süver, İmam Şâtıbî (590/1193). Abdülfettâh el-Kadî'nin tahkikiyle basılmıştır.
- 29-Kitabü Mebhecü'l-Esrâr fî Ma'rifeti İhtilâfi'l-Adedi fî'l-Ahmâs ve'l-A'sâr, Ebü'l-A'la el-Hemedânî (569/1173).
- 30-Kitabü Addi'l-Ay, Ebü'l-Bekâi'l-Ukberî (616/1219).
- 31-Zâtü'r-Rüsdî fî'l-Hilâfi Beyne Ehli'l-Aded ve Şerhuhâ, Şa'le el-Musûlih (656/1258).

32-*Addü'l-Âyy*, Abdü's-Selâm ez-Zevâvî(681/1282).

33-*Hadikatü'z-Zehr fî Addi Âyi's-Süver, Hüsnü'l-Meded fî Ma'rifeti İlmi'l-Aded*, İbrahim b. Ömer el-Ca'berî (732/1332).

34-*Zehrü'l-Gurrârî fî Adedi Âyâti's-Süver*, Ebu Cafer es-Sülemî el-Endülüsî (747/1346).

35-*Reyyü'z-Zemânî fî Addi Ayi'l-Kur'an*, Muhammed b. Abdulmelik el-Mentûrî (834/1430).

36-*Levâmihü'l-Bedr fî Büstânî Nâzimetü'z-Zehr*, Şeyh Abdullah b. Sâlih Reîsu Kurrâ-i İstanbul (1252/1836).

37-*Tahkiku'l-Beyân fî Addi Ayi'l-Kur'an*, Şeyh Muhammed el-Mutevellî.(?)

38-*Hasru's-Şâmil fî Havâtimi'l-Fevâsıl, Fevâsilü Âyâti Süveri'l-Kur'ani'l-Kerim, el-Muhsî li Addi Âyi'l-Hımsî*, Şeyh İbrahim b. Ali. (?)

39-*Seâdetü'd-Dâreyn fî Beyâni ve Addi Âyi Mu'cizi's-Sekalîn*, Muhammed b. Ali b. Halef el-Hüseynî (1323/1905).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HUSNÜ'L-MEDED Fİ MARİFETİ FENNİ'L-ADED ADLI ESERİN YÖNTEMİ

İslam dininin en temel ibadeti namaz ibadetidir. Kur'an-ı Kerim muciz bir kelam olmakla birlikte namaz esnasında okunmasıyla ibadet olunan bir kelamdır. İbadetin sıhhati açısından Kur'an-ı Kerim'den okunması gereken miktarın, ayet başlangıçlarının ve sonlarının bilinmesi gerekir. Namazda Kur'an-ı Kerim'den okunması gereken miktarı öğrenmemize yarayan ilim aded ilmidir.

Aded ilmine verilmesi gereken önemi gün yüzüne çıkarmak gayesiyle çalışmamızın üçüncü bölümünü oluşturacak olan ve aded ilmi hususunda kaleme alınmış müstakil bir eser olan Ca'berî'nin *Husnü'l-Meded fî Ma'rifeti Fenni'l-Aded* isimli eserini yöntem açısından ele almaya çalışacağız.

Ca'berî, besmele, hamdele ve salveleden sonra Kur'an-ı Kerim'in mûciz bir kelam oluşundan ve eserindeki ele aldığı konulardan bahsetmiştir.

“Allah'a hamd olsun ki Kur'an'ı bizlere ayetler ve sûreler halinde bölüm bölüm indirdi. Birbiri ardına dizilen harflerle çeşitli kelimeler, kelimelerle ayetler oluşturdu. Ayetlerin başlangıcını ve sonunu belirledi. Bâki oluşuyla indirilen kitaplar arasında onu en beğenileni ve faziletli olanı yaptı. Edebi yönüyle benzersiz kıldı. Peyderpey indirilmesiyle de ezberlenmesini kolaylaştırdı. Semada ve yeryüzünde melekler onu tesbih eder. Onu tebliğ ile görevlendirilen ve mucize ile desteklenen Muhammed (sav)'e salat olsun.”

Daha sonra namazın sıhhati açısından aded ilminin öneminden kısaca bahsettikten sonra eserindeki ele aldığı konuların bab başlıklarını zikretmiştir. Bab başlıklarını zikrettikten sonra *birinci fasıl* başlığı altında sahabeyi kiramdan ve tabiundan nakillerde bulunmuştur. *İkinci fasıl* başlığı altında ise harf, kelime, ayet, sure ve Kuran'ın tanımını yapmıştır.

Müellifin birinci ve ikinci fasıl başlığını içeren konuları muhtelif kaynaklardan da yararlanarak çalışmamızın ikinci bölümünde müstakil başlıklar halinde ele aldığımız için bu bölümde müellifin kaydına sadık kalarak sadede harf,

kelime, ayet, fâsıla, sûre ve Kur'an kelimelerine yaptığı tanımlamaları zikretmekle yetineceğiz.

1.CA'BERÎ'NİN HARF, KELİME, AYET, FÂSILA, SÛRE VE KUR'AN TANIMLARI

Harf:Çıkış yerleri belirlenmiş sestir. Yani alfabe harfleridir. Kelimenin başlangıç tarafına ve bir şeyin ucuna harf denir.²²⁵

Kelime: Tek mana için kullanılmış lafızdır. İsim, fiil ve harf olmak üzere üç çeşittir. Yazıda harfler birleşerek kelime ve kelime türlerini oluşturur. Kelime türleride birleşerek cümle ve cümleleri oluşturur. Bütün bunlar da mana yüklü kelamı oluşturur.²²⁶

Ayet:Kur'an sûrelerinin başlangıçlarının ve bölümlerinin takdir edildiği cümlelerle yüküldür. Ayet kelimesinde bir bütünlüğe işaret vardır.²²⁷

Fasıla: Şiirin kafiyesi gibi ayetlerin son kelimesidir. Ebu Amr ed-Dânî “fâsıla cümlenin son kelimesidir” demiştir. Sîbeveyh ise fâsılayı “ayetin başı” olarak tarif etmiştir.²²⁸

Sûre: Kur'an'ın başlangıç ve sonuç ayetleri belli olan bölümleridir.²²⁹

Kur'an: Hz Peygamber'e Arapça ile vahyedilmiş Allah Teâlâ'nın sözüdür. Cibrîl-i Emîn'in lisanıyla yedi harf üzere nazil olmuş muciz bir kelimedir. Fatiha sûresi ile başlayan ve Nâs sûresi ile biten 114 sûreden oluşur. Ezberlenmesi kolaylaştırılmıştır.²³⁰

2.ADED İLMİNE ÖNEM VERMEYE VE ÖĞRENMEYE TEŞVİK EDEN NAKİLLER

Hz Peygamber belli vakitlerde bazı sûrelerin veya sûrelerdeki bir kısım ayetlerin okunmasını tavsiye etmiştir. Konuyla ilgili hadisi şeriflerde sûrelerin ve

²²⁵ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 3

²²⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 3

²²⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 3

²²⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 3

²²⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 3

²³⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 3

ayetlerin isimleri ve kaçar defa okunması gerektiği yer almaktadır.²³¹ Hadis kaynaklarımızda yer alan bu rivayetler aded ilmi ile ilgilenen âlimlerimiz tarafından aded ilmüne işaret kabul edilmiştir. Ca'berî bu kısımda sûre isimleri, ayet sayıları ve bunların okunması karşılığındaki mükâfatları içeren, konuyla ilgili kutub-ü sittede yer alan rivayetlerin büyük çoğunluğuna yer vermiş, fakat sened zincirini hazfetmiştir. Biz çalışmamızın ikinci bölümünde bu rivayetlerin bir kısmına kaynağı ile birlikte yer verdiğimiz için burada Ca'berî'nin bizzat Hz Peygamber'in namazda iken ayetleri parmağı ile saydığını içeren habere yer vereceğiz.

“Ümmü Seleme (r.a.)'dan rivayete: Peygamber (s.a.v.) namazda iken *bismillâhirrahmânirrahîm* okudu ve sol elinin parmağıyla sayarak bir ayet, *el-hamdülillâhirrabbi'l-âlemîn* okuyup diğer parmağını kaldırıp ikinci ayet, *er-rahmâni'r-rahîm* üçüncü ayet, *mâliki yevmiddîn* dördüncü ayet, *ıyyâkena'büdü ve ıyyake nesteîn* beşinci ayet ve bütün parmaklarını toplamış oldu, altıncıda serçe parmağını kaldırdı, yedincide yüzük parmağını ve bu düzen üzere devam etti.”²³²

Ca'berî bu rivayete aded ilminin bizzat Hz Peygamber'e dayandığını ortaya koymaktadır. Rivayetin ardından sahabe ve tabiundan ayetleri sayanların isimlerini zikrederek bu geleneğe devam edildiğine işaret etmiştir. Hz Peygamber'den sonrada ayetleri sayma geleneğinin devam etmesi, ayetlerin hangi sûrelere ait olduğunun ve sûrelerin başlangıç ve sonunun bilinmesinerverilen önemi göstermektedir.

2.1. Aded İlmi ile İlgili Rivayetlerin Dayanağı

Ca'berî, ayetleri sayan sahabilerin ve tâbiûlerin sadece isimlerini zikretmekle yetinmiştir.

2.1.1. Namazda İken Ayetleri Sayan Sahâbîler

İbn Abbas, İbn Amr, Enes, Aişe (r.anha.)²³³

²³¹ Bkz.: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV/403,437; Ebu Davud, *Tehzîbü'l-Kur'an*, IV/275

²³² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 4

²³³ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 4

2.1.2. Ayetleri Sayan Tabîler

Mekke Mükerrerme Ehlinden;²³⁴

1-Ata b. Ebu Rabah

2-Tavus

3-İbn Ebi Müleyke

4-Muğire b. Hakîm el-Yemânî

*Medine-i Münevvere Ehlinden;*²³⁵

1-Urve b. Ez-Zübeyr

2-Ömer b. Abdülaziz

3-Nafi' b. Cübeyr b. Mut'im

4-Yezid b. Rûman

*Kûfe Ehlinden;*²³⁶

1-Ebu Abdurrahman es-Sülemî

2-Zir b. Hubeyş

3-Said b. Cübeyr

4-Eş-şa'bi

5-Yüseyr b. Amr

6-İbrahim en-Nehâî

7-Yahya b. Vessâb

8-Hayseme b. Abdurrahman

9-Asım b. Ebü'n-Nücûd

Basra Ehlinden;²³⁷

1-Hasan el-Basrî

²³⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 4

²³⁵ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 4

²³⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 4

²³⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 4

2-İbn Sirîn

3-Malik b. Dînar

4-Sabit el-Benanî

5-Ebu Mahled Hubey b. eş-Şehid

*Şam Ehlinden;*²³⁸

Ka'bu'l-Ahbar

3.ADED İLMİNDE BELDELERE GÖRE RİVAYETLERİN KENDİLERİNE DAYANDIRILDIĞI ADED İMAMLARI

Ca'berî, aded ilmi ile meşgul olan ve buldukları beldelerde ekol kabul edilen imamları şöyle tasnifemiştir.

Mekke: İki tanedir.

1- Ebu Ma'bed

2-Abdullah b. Kesir ed-Dârî

Medine: Dört tanedir.

1-Ebu Cafer Yezid b. Ka'ka

2-Şeybe b. NesahEbu Nesah

3-Nafi' b. Abdurrahman Ebu Abdurrahman

4-İsmail b. Cafer

Kufe: Bir tanedir.

1-Ebu Abdurrahman es-Sülemî

Basra: Bir tanedir.

1-Ebü'l-Muceşşer Asım b. Necah el-Cahderi

Şam: Üç tanedir.

1-Ebu İmran Abdullah ed-Dimeşkî

²³⁸ Ca'berî, *Hüsni'l-Meded*, vrk. 4

2-Ebu Hubbe el-Hadramiyyü'l- Hımsî

3-Ebu Amr Yahya b. Haris ez-Zimârî

4.CA'BERÎ'NİN ADED İLMİNİ DAYANDIRDIĞI SENED

Ca'berî bu kısımda, kendi senedinin Ebu Amr ed-Dânî'nin senedine bitişik olduğunu söylemiştir. Sonra da bu senedi kendi döneminden başlayarak Ebu Amr ed-Dânî'ye kadar ve oradan da aded imamına kadar müselsel bir şekilde zikretmiştir. Biz çalışmamızın ikinci bölümünde *Kıraat İmamları Arasında Kabul Gören Adedler* başlığı altında önce aded beldelerini sonra da Ca'berî'den Ebu Amr ed-Dânî'ye oradan da aded imamına kadar olan senedi zikrettiğimiz için aynı silsileyi burada tekrar ele almayacağız.

5.ADED HUSUSUNDA İMAMLARIN İTTİFAK VE İHTİLAFLARI

Müellif bu kısımda sûrelerin adedi hakkında bilgi vermiş ve aded imamlarının sayımlarına göre Kur'an'daki ayet, kelime ve harf adedlerini zikretmiştir. Ca'berî'nin kayıtlarına göre;

5.1.Sûre Adedi

“Kur'an-ı Kerim Hz Osman mushafında olduğu gibi ittifakla 114 sûredir. Evvelinde Fatiha sûresi sonunda Nâs sûresi yer alır. Enfâl ve Tevbe sûresini tek sûre olarak kabul edenler Kur'an-ı Kerim'de 113 olduğunu söylediler. Buna delil olarak iki sûre arasının besmelesiz olduğuna işaret ettiler. İbn Mes'ud'un mushafında 112 sûre yer alır. Büyü ile ilgili olduğu için muâvizeteyn'i (felâk ve nâs sûrelerini) mushafına yazmadı. Ubeyy'in mushafında 116 sûre yer alır. Bunun sebebi kunut dualarının iki sûre gibi mushafın sonuna eklenmesidir. Fakat yaptığı hatimlerden sonra kunut dualarını mushafın sonuna eklediği için bu iki duanın sûre olabileceğine delil değildir.”²³⁹

²³⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 5

5.2.Ayet Adedi

Ca'berî, eserinde ayet adedlerini zikrederken öncelikle sahabe ve tabiun haberlerinde yer alan ayet adedlerine yer vermiştir. Daha sonrada aded imamlarının sayımlarına göre ayet adedlerini zikretmiştir.

Sahabe ve tabiundan gelen ayet adedleri: Hz Ali 6236, Ubeyy 6210, İbn Abbas, İbn Cubeyr, İbn Sirîn 6216, İbn Mes'ud 6218, Ata' 6177, Hammad 6212 , Râşid 6204.²⁴⁰

Aded imamlarına göre ayet adedleri: Medeniyyü'l-Evvel6217, Medeniyyü'l-Âhir 6214, Mekkî 6219, Kûfî ve Şâmî 6236, BasrîAsım Cahderî 6205, Eyyub b. Mütevekkil 6204, Yahya Zimârî 6220.İbn Zekvân “yapılan sayımların besmelesiz olduğunu zannediyorum” dedi.²⁴¹

Çalışmamız esnasında muhtelif kaynaklarımızda ve Ca'berî'nin söz konusu eserinde sahabe döneminde Kur'an'daki sûre ve ayet adedine yönelik çalışmaların yapıldığına ve bunların kaydedildiğini gördük. Kelime ve harf adedine yönelik çalışmaların ise sahabe döneminden sonra aded ilmi ile ilgilenen kıraat alimlerimiz tarafından yapıldığını gördük. Ca'berî aded ilmi ile ilgilenen âlimlerimizin yapmış olduğu sayımları eserinde kaleme almıştır.

5.3.Kelime Adedi

Ata'ya göreKur'an kelimelerinin sayısı 77439, Asım ve Hamze'ye göre 77460, Muhammed İbn Amr er-Rabî'ye göre 76641, Ahmed b. Salih'e göre 75000'dir.²⁴²

5.4.Harf Adedi

İbn Abbas, Mücâhid, Hamîd, İbn Kays ve İbn Cübeyr'in sayımına göre Kur'an'daki harf adedi 32367, İbn Mesud'a göre 323690, Ata'ya göre 323015, İbn Kesîr ve Mücâhide göre 321188, Medine Ehline göre 325345, Yahya Zimârî ye göre

²⁴⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 5

²⁴¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 5

²⁴² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 5

320250, Ebu Hayve ve Şüreyh'e göre 323695, Hamze'ye göre 321250, Kisâ'ye göre 325250, İbn Dinâr ve Cüm'ânî'ye 360023, Cahderî'ye göre 363800'dür.²⁴³

Sonrasında ise Kur'an'ın harf bakımından yarısını, 3'te 1'ini, 4'te 1'ini, 5'te 1'ini, 6'da 1'ini, 7'de 1'ini, 8'de 1'ini, 9'da 1'ini, 10'da 1'ini söylemiştir.

“Mücahid ve İbn Kesir'in sayımına göre harf bakımından yarısı 160594, üçte biri 107063, dördte biri 80177, beşte biri 64237, altıda biri 53531, yedide biri 45884, sekizde biri 40149, dokuzda biri 35188 ve onda biri 32119 harftir. Adedinde ihtilaf olan sûreler 75 ittifak olan sûreler 40 sûredir. Fasılasında ihtilaf olan ayetler 147dir.”²⁴⁴

“Kur'an'daki en uzun süre Bakara, en kısa olanı Kevser sûresidir. En uzun ayet **deyn** (borçlanma) ayetidir. Bu ayet 128 kelime ve 540 harftir. En kısa ayet *ve'd-duha*, ve *'l-fecrayetleridir*. Hepsi bir kelime ve 5 harftir.”²⁴⁵

Ca'berî bu kısmın sonunda ayetlerin, kelimelerin ve harflerin adedindeki ihtilaf sebeplerinden bahsetmiştir. Biz çalışmamızın ikinci bölümünde bu kısmı başlıklandırıp Ca'berî'nin izahları çerçevesinde ele aldığımız için burada ayrıca zikretmeyeceğiz.

6.SÛRELERİN HARF, KELİME VE AYETLERİNDEKİ BENZERLİKLER

Ca'berî'nin ifade ettiği üzere harfler kelimeleri, kelimeler ayetleri, ayetler sûreleri, sûrelerde muciz bir kelimeler olan Kur'an'ı oluşturmaktadır. Aded ilmi ile ilgilenen âlimlerimiz Kur'an'ı oluşturan sûrelerin ayetlerini, kelimelerini ve harflerini saymışlardır. Öyle ki harf, kelime, ayet adedi bakımından sûreleri karşılaştırmışlar ve hangi sûrelerin birbirine benzediğini dâhi kayıt altına almışlardır.

Çalışmamızda Ca'berî'nin harf, kelime, ayet ve sûre adedi açısından kayıtlarını ve konuları işleyiş yöntemini ele almaya çalıştık. Ca'berî, harf, kelime ve sûre adedi bakımından kendisine ulaşan haberleri aded imamları ile birlikte zikretmiştir. Daha sonra ayet, kelime ve harf adedi bakımından birbirine benzerlik

²⁴³ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 5

²⁴⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 6

²⁴⁵ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 6

arz eden sûreleri yine kendisine ulaşan haberler çerçevesinde aded imalarının ittifakına göre kaleme almıştır.

6.1.Ayetlerin Adedi Bakımından Benzerliklerinde İttifak Olanlar;

Medeniyyü'l-Evvel ve Ahir'inbenzerliklerinde ittifak ettiği 48 sûredir. Bu sûreler şunlardır: Enfal ve Hac, Yûsuf ve Enbiya, Rad ve Mearic, İbrahim ve Sebe, Hicr ve Vakıa, Furkan ve Rahman, Secde ve Nuh, Şura ve Mürselat, Casiye ve Mutaffifin, Kıtâl ve Kıyame, Fetih ve Tekvir, Hucurat ve Teğabun, Hadid ve Cin, Cuma ve Münafikun, Duha ve Adiyat, Talak ve Tahrim, Nun ve Hakka, İnfitar ve A'la, İnşirah ve Tin Beyyine ve Tekâsür, Kadir ve Fil, Kureyş ve Tebbet ve Felak, Asr ve Kevser ve Nasr, Maun ve Kafirun ve Nas.²⁴⁶

Sadece Medeniyyü'l-Evvel'in görüşü 18 sûredir. Maide ve Hud, Rum ve Zariyat, Secde ve Mülk, Fâtır ve Naziat, Duhan ve Müddessir, Mücadele ve Burûc, Müzzemmil ve Beled, Tarık ve Şems, İnşirah ve Zelzele.²⁴⁷

Sadece Medeniyyü'l-Ahir'in görüşü 15 sûredir. Hucurat ve Müzzemmil, Kaf ve Naziat, Kamer ve Müddessir, Mücadele ve Leyl, Cuma ve Fecr ve Adiyat, Tebareke ve Gaşiye, Beled ve Felak, Zilzal ve Hümeze.²⁴⁸

Mekkî'nin görüşü 67 sûredir. Fatiha ve Nas, Yusuf ve Enbiya, Rad ve Mearic, İbrahim ve Sebe, Hicr ve Meryem ve Vakıa, Hac ve Furkan ve Rahman, Secde ve Nuh, Fâtır ve Kaf ve Naziat, Şura ve Mürselat ve Casiye ve Mutaffifin, Kıtâl ve Kıyame, Fetih ve Kuvvirat, Hucurat ve Teğabun, Kamer ve Müddessir, Hadid ve Cin, Mücadele ve Leyl, Cuma ve Münafikun, Duha ve Adiyat, Talak ve Tahrim, Tebareke ve İnsan, Nuh ve Hakka, Müzzemmil ve Beled ve Alak, İnfitar ve A'la, İnşirah ve Hümeze, Asr ve Kevser ve Nasr, Fil ve Kureyş, Tebbet ve İhlas ve Felak.²⁴⁹

Kûfi'nin görüşü 71 sûredir. Fatiha ve Maun, Enfal ve Zümer, Yusuf ve İsrâ, İbrahim ve Nun ve Hakka, Hac ve Rahman, Kasas ve Sad, Rum ve Zariyat, Secde ve Mülk ve Fecr, Sebe ve Fussilet, Fâtır ve Kaf, Fetih ve Hadid ve Kuvvirat, Hucurat

²⁴⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 6

²⁴⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 6

²⁴⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 6

²⁴⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 6

ve Teğabun, Mücadele ve Burûc, Cuma ve Münafikun, Duha ve Adiyat ve Karia, Talak ve Tahrim, Nuh ve Cin, Müzzemmil ve Beled, Kıyame ve Amme, İnfitar ve A'la ve Alak, İnşirah ve Tin, Beyyine ve Zilzal ve Tekasür, Kadir ve Fil ve Tebbet ve Felak, Asr ve Kevser ve Nasr, Kureyş ve İhlas, Kafirun ve Nas.²⁵⁰

Basrî'nin görüşü 58 sûredir. Fatiha ve Maun, Yusuf ve Kehf ve Enbiya, Rad ve Fâtır, Kaf ve Naziat, İbrahim ve Hakka, Rum ve Zariyat, Lokman ve Ahkaf, Secde ve Fetih, Hadid ve Nuh ve Tekvir ve Fecr, Şûra ve Murselat, Casiye ve Mutaffifin, Hucurat ve Teğabun, Mücadele ve Burûc, Cuma ve Munafikun ve Talak, Duha ve Adiyat, Müzzemmil ve İnfitar, A'la ve Alak, Amme ve Abese, İnşirah ve Tin ve Karia ve Tekasur, Kadir ve Fil ve Tebbet ve Felak, Beyyine ve Zilzal ve Hümeze, Asr ve Kevser ve Nasr, Kureyş ve İhlas, Kafirun ve Nâs.²⁵¹

Şamî'nin görüşü 76 sûredir. Fatiha ve Nâs, Maide ve Hud, Enfal ve Furkan, Yunus ve İsrâ, Yusuf ve Enbiya, İbrahim ve Sebe, Kamer ve Müddessir, Hicr ve Vakıa, Kasas ve Zuhruf, Rum ve Zariyat, Lokman ve Ahkaf, Secde ve Mülk ve Fecr, Ahzab ve Zümer, Sad ve Gâfir, Şûra ve Murselat, Casiye ve Mutaffifin, Kıtâl ve Kıyame, Fetih ve Nuh ve Kuvvirat, Hucurat ve Teğabun ve Alak, Kaf ve Naziat, Hadid ve Cin, Mücadele ve Burûc, Cuma ve Munafikun, Duha ve Adiyat, Talak ve Tahrim, Müzzemmil ve Beled, Amme ve Abese, İnfitar ve A'la, İnşirah ve Tin ve Karia ve Tekasür, Kadir ve Maun ve Kafirun, Beyyine ve Zilzal ve Hümeze, Asr ve Kevser ve Nasr, Fil ve Tebbet ve İhlas ve Felak.²⁵²

Ca'berî buraya kadar ayet adedi bakımından benzeri olan sûreleri aded imamlarının ittifakı üzere sıralamıştır. Sonrasında ise tabînden Ata b. Yesâr el-Medenî'ye göre kelime ve harf sayısı bakımından benzeri olan sûreleri zikretmiştir.

²⁵⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 7

²⁵¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 7

²⁵² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 7

6.2.Kelime Adedi Bakımından Birbirine Benzerliğinde İttifak Olan Sûreler

On yedi(17) sûredir. Fatiha ve Maun, Zariyat ve Necm, Cuma ve Münafikun, Cin ve Müzzemmil, İnşikak ve Burûc, A'la ve Alak, Duha ve Adiyat, Fil ve Mesed ve Felak.²⁵³

6.3.Harf AdediBakımından Birbirine Benzerliğinde İttifak Olan Sûreler

On (10) sûredir. Yunus ve Hud, Abese ve Tekvir, İnşikak ve Burûc, Nasr ve Mesed, Felak ve Nas. İnşikak ve Burûc sûresinde ihtilaf edildiği de olmuştur.²⁵⁴

7.FASILASINDA İHTİLAF OLAN AYETLER

Hz Peygamber, Kur'an tilaveti esnasında ayetlerin başlangıcını ve sonunu bildirmek için her ayetin sonunda durmuştur. Sonraki okuyuşlarında ise mana irtibatı devam eden ayetlerde durmayıp diğer ayete geçmiştir. Hz Peygamberin bu okuyuşunu ilk defa işiten kişi, birleştirdiği yerleri ayet sonu olarak anlamıştır.²⁵⁵ Kur'an-ı Kerim'in fasılalarındaki ihtilafta Hz Peygamberin değişik zamanlardaki okuyuşudan kaynaklı kıraat imamlarına ulaşan rivayetlerin farklılığı sebebiyle olmuştur. Aded imamları kendilerine ulaşan haber neticesinde fasılların çoğunda ittifak üzere oldukları gibi bazı fasılalarda da ihtilaf etmişlerdir.

Çalışmamızda fasıla kavramını açıklayıp Ca'berî'nin fasılayı tespit etme hususundaki izahlarının yaygın kabul gördüğünü ifade etmiştik. Ca'berî, fasılasında ihtilaf olan ayetleri aded kabul etme veya etmeme hususunda aded imamlarından ayrılıp münferid kalan aded imamlarını ve söz konusu ayetlerin hangi sûrenin hangi ayeti olduğunu eserinde izah etmiştir. Biz ayetleri tek tek zikretmek yerine sadece aded imamlarının ne kadar ayetin sayımında münferid kaldığını ele alacağız.

²⁵³ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 7

²⁵⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 7

²⁵⁵ Zerkânî, *age.*, I/344

7.1 Aded Kabul Edilmesinde İttifak Olan Ayetlerde Münferid

kalanlar:²⁵⁶

Medeniyyü'l-Evvel: 4 ayet.

Medeniyyü'l-Ahir: 4 ayet.

Mekkî: 4 ayet.

Kûfî: 42 ayet.

Basrî: 10 ayet.

Şâmî: 18 ayet.

Hımsî: 16 ayet.

7.2. Aded Kabul Edilmemesinde İttifak Olan Ayetlerde Münferid

Kalanlar:²⁵⁷

Medeniyyü'l-Evvel: 2 ayet.

Medeniyyü'l-Ahir: 6 ayet.

Mekkî: 4 ayet.

Kûfî: 23 ayet.

Basrî: 13 ayet.

Şâmî: 11 ayet.

Hımsî: 14 ayet.

Müellif daha sonra aded kabul edilmesinde veya edilmemesinde müttetik olan aded imamlarından ayrılan aded imamlarını hangi sûrenin hangi ayetinde ihtilaf ettikleri ile beraber zikretmiştir. Biz çalışmamızda aded kabul etmede veya etmemede müttetik olanları zikredeceğiz.

²⁵⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 7

²⁵⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 7

7.3.Aded Kabul Etmede veya Etmemede Müttefik Olanlar:²⁵⁸

- Medeniyyân ve Mekkî'nin sayımında ittifak ederek diğerlerinden ayrıldıkları ayetlerin adedi 13'tür.
- Medeniyyân ve Mekkî'nin terkinde ittifak ettikleri ayetlerin adedi 18'dir.
- Medeniyyü'l-Evvel ve Mekkî'nin sayımında ittifak ettikleri ayetlerin adedi 6'dır.
- Medeniyyü'l-Evvel ve Mekkî'nin terkinde ittifak ettikleri ayetlerin adedi 6'dır.
- Medeniyyü'l-Ahir ve Mekkî'nin sayımında ittifak ettikleri ayetlerin adedi 4'tür.
- Medeniyyü'l-Ahir ve Mekkî'nin terkinde ittifak ettikleri ayetlerin adedi 6'tür.
- Medeniyyü'l-Evvel ve Kûfî'nin terkinde ittifak ettikleri ayetlerin adedi 2'dir.
- Medeniyyü'l-Ahir ve Kûfî'nin sayımında ittifak ettikleri ayetlerin adedi 1'dir.
- Medeniyyü'l-Ahir ve Kûfî'nin terkinde ittifak ettikleri ayetlerin adedi 2'dir.
- Medeniyyü'l-Ahir ve Şâmî'nin sayımında ittifak ettikleri ayetlerin adedi 2'dir.
- Medeniyyü'l-Ahir ve Şâmî'nin terkinde ittifak ettikleri ayetlerin adedi 2'dir.
- Mekkî ve Kûfî'nin sayımında ittifak ettikleri ayetlerin adedi 1'dir.
- Mekkî ve Kûfî'nin terkinde ittifak ettikleri ayetlerin adedi 1'dir.
- Mekkî ve Şâmî'nin sayımında ittifak ettikleri ayetlerin adedi 3'dir.
- Mekkî ve Şâmî'nin terkinde ittifak ettikleri ayetlerin adedi 1'dir.
- Kûfî ve Basrî'nin sayımında ittifak ettikleri ayetlerin adedi 5'tir.
- Kûfî ve Basrî'nin terkinde ittifak ettikleri ayetlerin adedi 6'tir.
- Kûfî ve Şâmî'nin sayımında ittifak ettikleri ayetlerin adedi 6'tir.
- Kûfî ve Şâmî'nin terkinde ittifak ettikleri ayetlerin adedi 2'tir.

²⁵⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 8-9

- Basrî ve Şâmî'nin sayımında ittifak ettikleri ayetlerin adedi 6'tir.
- Basrî ve Şâmî'nin terkinde ittifak ettikleri ayetlerin adedi 9'dur.
- Medeniyyü'l-Ahir, Kûfî ve Şâmî'nin sayımında ittifak ettikleri ayetlerin adedi 2' dir.
- Şâmî, Basrî ve Ahir 1 ayetin sayımında ittifak etmiştir.
- Kûfî, Mekkî ve Ahir'in ayrıldığı 1 ayet.
- Basrî, Mekkî, Ahir 1 ayet.
- Medeniyyân'ın ayrıldığı ittifak 57, Evvel'in ki30, Ahir'in 27 ayettir.

8.FÂSILAYI (AYET BAŞLARINI VEYA SONUNU) TESPİT ETME YOLLARI

Ca'berî, bu kısımda fasılayı tespit etme yollarından yani ayetlerin başlangıcının ve sonunun bilinmesindeki kural ve kaidelerden bahsetmiştir. Biz çalışmamızın ikinci bölümünde bu konuyu ayrı başlık altında izah ettiğimiz için bu kısımda tekrar etmeyeceğiz.

9.ADED İLMİ AÇISINDAN MEKKİLİK VE MEDENİLİK

Usul âlimlerinin çoğunluğuna göre Kur'an-ı Kerim'in hicretten önce gelen ayetlerine Mekkî, hicretten sonra gelen ayetlerine de Medenî denmiştir. Hicretten önce veya sonra Mekke'de nazil olan ayetlere Mekkî veya Mekke'lilere hitap edenlere Mekkî, Medîne'lilere hitap edenlere de Medenî diyenler olmuştur. Yine usul âlimlerince Hz Peygamber hizada ve seferde iken nazil olan ayetler **hadarî** ve **seferî** olarak isimlendirilmiştir.²⁵⁹

Ca'berî, Kur'an sûrelerinin ve ayetlerinin Mekkî-Medenî oluşunu, bu konudaki ulemâ arasındaki ittifakları ve ihtilafları detaylı bir şekilde incelemiştir. Seferî ve Hadarî olarak nazil olan ayetlerin Mekkî veya Medenî taksimatı yapılırken tabi tutulduğu tahlillere de yer vermiştir.²⁶⁰ Daha sonra da **Nuzûl Tertibi** başlığı altında sûrelerin Mekkî ve Medenî oluşunu sıralamıştır. Biz Ca'berî'nineserinde kaleme aldığı nuzûl tertibine göre sûreleri zikredeceğiz.

²⁵⁹ Yusuf Şevki Yavuz-Abdurrahman Çetin, *age*, c.4 s.243

²⁶⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 10-11

9.1.Mekkî Sûreler

Mekkî sûreler 86'adedtir. Bunlar:

İkra, Nûn, Müzzemmil, Müddessir, Fatiha, Tebbet, Kuvvirat, Sebbih, Leyl, Fecr, Duha, İnşirah, Asr, Adiyat, Kevser, Tekasûr, Zariyat, Kâfirûn, Fil, Felak, Nâs, İhlas, Necm, Abese, Kadîr, Şems, Burûc, Tîn, Kureyş, Karia, Kıyame, Hümeze, Mürselat, Kaf, Beled, Târik, İkterabe, Sâd, A'raf, Cin, Yâsîn, Furkan, Fâtır, Meryem, Tâhâ, Vakıa, Şuarâ, Neml, Kasâs, Subhân, Yûnus, Hûd, Yûsuf, Hicr, Enâm, Saffât, Lokman, Sebe, Zümer, Gâfir, Mesâbîh, Zuhuf, Duhan, Casiye, Ahkaf, Zariyat, Gaşiye, Kehf, Şûra, İbrahim, Enbiya, Nahl, Mudaci', Nuh, Tûr, Mü'minun, Tebareke, Hakka, Sebe, Amme, Naziât, İnfîtâr, İnşikâk, Zümer, Ankebût, Mutaffifîn.²⁶¹

9.2.Medenî Sûreler

Medenî sûreler 28 adedtir. Bunlar:

Bakara, Al-i İmrân, Enfâl, Ahzâb, Mâide, Mümtehine, Nisâ, Zilzal, Hadid, Muhammed, Ra'd, Rahman, Hel etâ, Talak, Lem Yekun, Haşr, Nasr, Nûr, Hacc, Munafikun, Mücadele, Hucurat, Tahrîm, Cuma', Tegâbun, Saff, Fetih, Tevbe.²⁶²

Ca'berî'nin 19 sûre ise ihtilaflıdır. Medenî sûreler içerisinde 40 ayet Mekkî'dir. Mekkî sûreler içerisinde 5 ayet Medenî'dir.

10.MUSHAF-I OSMÂNÎ

Hız Osman'ın halifeliği zamanında istinsah edilip belli merkezlere gönderilen Kur'an nüshaları *Mesâhif-i Osmâniyye* olarak isimlendirilmiştir.²⁶³ Muftelif beldelere gönderilen Kur'an nüshalarına kıraati ve kitâbeti açısından uymayan daha önce yazılmış sayfeler Hız Osman'ın emriyle yakılıp imha edilmiştir.²⁶⁴ Ancak şunu ifade etmek gerekir ki Hız Osman bu hususa ferdî olarak değil ahabla yapmış olduğu

²⁶¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 11

²⁶² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 11

²⁶³ Mehmet Emin Maşalı, "Mushaf", DİA, İstanbul 2006 C.31, S.254

²⁶⁴ Mennâu'l-Kattân, *age.*, s.131

iştişâre sonucunda karar vermiştir.²⁶⁵ Günümüzdeki Mushafta, Hz Osman'ın istinsah ettirdiği tertip bize ulaşmıştır.

Hz Osman'dan sonra, Kur'an'ın kıraati ve kitabeti üzerinde yapılan çalışmalar ve araştırmalar, söz konusu Mushaf üzerinden yapılmıştır. Dolayısıyla aded ilmine konu olan Mushafda yine Hz Osman'ın istinsah ettirdiği mushaf üzere olmuştur. Ca'berî, eserinin son kısmında Hz Osman'ın istinsah ettirdiği mushaf üzere, Fatiha sûresinden başlayarak mushafın sonunda yer alan Nâs sûresine kadar bütün sûrelerin isimlerini tek tek ele almıştır. Sûre başlıklarının altında ise birer paragraf şeklinde sûrelerin Mekkî-Medenî oluşunu, harf, kelime ve ayet adedini, sûrelerin hangi fasılada aded imamlarının ihtilaf ettiğini ve sûre içerisinde bulunan müşâbih ayet adedini zikretmiştir. Sonrada ele aldığı sûrenin bütün fâsıllarını (ayetlerin bitiş yerindeki son kelimelerini) eserinde kaleme almıştır. Çalışmamızda sûrelerin bütün fâsıllarını ele almayıp, Ca'berî'nin sûrelerin fâsıllarını zikretmeden önce yapmış olduğu açıklamalara yer vereceğiz.

1.Fâtiha Sûresi

- İbn Abbas ve Kata'de'ye göre Mekkî sûredir. Ebu Hureyre, Ata' ve Mücahid'e göre Medenî'dir.
- Harf sayısı 120.
- Kelime sayısı 25.
- Ayet sayısı 7.

Bütün aded imamları Fatiha Sûresinin 7(yedi) ayet olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Mekkî ve Kûfî adedi besmeleyi ayet saymış ve *en'amte aleyhim* kısmı ayet sonu olarak kabul etmemişlerdir. Medine, Basra ve Şam ekolü ise besmeleyi ayet olarak saymayıp *enamte aleyhim* kısmını ayet sonu olarak saymışlardır.²⁶⁶

2.Bakara Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 25500,
- Kelime adedi 6121,

²⁶⁵ Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut 1986 , I/52

²⁶⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 12

- Ayet adedi 285 (Mediniyyân, Mekkî, Şâmî), 286 (Kûfî), 287 (Basrî).²⁶⁷

3.Âli İmrân Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 14525,
- Kelime adedi 3480,
- Ayet adedi 200 (bütün aded imamlarına göre),
- İhtilaf adedi 7,
- Müşabih adedi 12.²⁶⁸

4.Nîsâ Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 16030,
- Kelime adedi 3745,
- Ayet adedi 175 (Medeniyyân, Mekkî,Basrî), 176(Kûfî), 177(Şâmî),
- İhtilaf adedi 2,
- Müşabih adedi 8.²⁶⁹

5.Mâide Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 11733,
- Kelime adedi 2844,
- Ayet adedi 120(Kûfî), 122(Medeniyyân, Mekkî ve Şâmî), 123(Basrî).²⁷⁰

6.En'âm Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 12422,
- Kelime adedi3052,
- Ayet adedi 165(Kûfî), 166(Basrî, Şâmî), 167 (Medeniyyân, Mekkî),

²⁶⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 12

²⁶⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 13

²⁶⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 14

²⁷⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 15

- İhtilaf adedi 5,
- Müşabih adedi 5.²⁷¹

7.A'râf Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf ededi 14310,
- Kelime adedi 3325,
- Ayet adedi 205(Basrî, Şâmî), 206 (Medeniyyân, Mekkî, Kûfî),
- İhtilaf adedi 5,
- Müşabih adedi 9.²⁷²

8.Enfâl Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 5294,
- Kelime adedi 1231,
- Ayet adedi 75(Kûfî), 76(Medeniyyân, Mekkî, Basrî), 77(Şâmi),
- İhtilaf adedi 3,
- Müşabih adedi 8.²⁷³

9.Tevbe Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 10887,
- Kelime adedi 2477,
- Ayet adedi 129(Kûfî), 130(Medeniyyân, Mekkî, Şâmî, Basrî),
- İhtilaf adedi 5,
- Müşabih adedi 16.²⁷⁴

10.Yûnus Sûresi

- Mekkî sûredir.

²⁷¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 15-16

²⁷² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 116

²⁷³ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 17

²⁷⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 17-18

- Harf adedi 7567,
- Kelime adedi 1832,
- Ayet adedi 110 (Şâmî), 109(diğçerleri),
- İhtilaf adedi 3,
- Müşabih adedi 3.²⁷⁵

11.Hûd Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 7567,
- Kelime adedi 1915,
- Ayet adedi 121(Medeniyyü'l-Âhir, Mekkî, Basrî), 122 (Medeniyyü'l-Evvel, Şâmi), 123(Kûfî),
- İhtilaf adedi 7,
- Müşabih adedi 9.²⁷⁶

12.Yûsuf Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 7166,
- Kelime adedi 1076,
- Ayet adedi 111(bütün aded imamlarına göre),
- Müşabih adedi 12.²⁷⁷

13.Ra'd Sûresi

- İbn Abbas, Mücahid, İbn Cübeyr'e göre Mekkî, Kata'de'ye göre Medenî sûredir.
- Harf adedi 3506,
- Kelime adedi 855,
- Ayet adedi 43(Kûfî), 44 (Medeniyyân, Mekkî), 45 (Basrî), 47 (Şâmî),
- İhtilaf adedi 6,
- Müşabih adedi 5.²⁷⁸

²⁷⁵ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 18

²⁷⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 19

²⁷⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 19

14.İbrahim Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 3434,
- Kelime adedi 831,
- Ayet adedi 50(Basrî), 52 (Kûfî), 45(Medenî, Mekkî), 55 (Şâmî),
- İhtilaf adedi 7,
- Müşabih adedi 7.²⁷⁹

15.Hicr Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 2771,
- Kelime adedi 654,
- Ayet adedi 99 (bütün aded imamlarına göre).²⁸⁰

16.Nahl Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 7707,
- Kelime adedi 1841,
- Ayet adedi 128 (bütün aded imamlarına göre),
- Müşabih adedi 12.²⁸¹

17.İsrâ Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 6460,
- Kelime adedi 1533,
- Ayet adedi 110 (Kûfî), 111(diğerleri),
- İhtilaf adedi 1,
- Müşabih adedi 14.²⁸²

²⁷⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 20

²⁷⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 20

²⁸⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 20

²⁸¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 21

²⁸² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 21

18. *Kehf Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 6360,
- Kelime adedi 1597,
- Ayet adedi 105 (Medenî, Mekkî) 106 (Şâmî), 110 (Kûfî), 111 (Basrî),
- İhtilaf adedi 11,
- Müşabih adedi 12.²⁸³

19. *Meryem Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 3802,
- Kelime adedi 762,
- Ayet adedi 99 (Medeniyyü'l-Âhir, Mekkî), 98 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 3,
- Müşabih adedi 4.²⁸⁴

20. *Tâhâ Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 5242,
- Kelime adedi 1341,
- Ayet adedi 132 (Basrî), 134 (Medeniyyân, Mekkî), 135 (kûfî), 140 (Şâmî),
- İhtilaf adedi 14,
- Müşabih adedi 9.²⁸⁵

21. *Enbiyâ Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 4890,
- Kelime adedi 1168,
- Ayet adedi 112 (Kûfî), 111 (diğerleri),

²⁸³ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 22

²⁸⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 23

²⁸⁵ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 23

- İhtilaf adedi 1,
- Müşabih adedi 4.²⁸⁶

22.Hacc Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 5170,
- Kelime adedi 1291,
- Ayet adedi 74 (Şâmî), 75 (Basrî), 76 (Medeniyyân), 77 (Mekkî), 78 (Kûfî),
- İhtilaf adedi 5,
- Müşabih adedi 4.²⁸⁷

23.Mü'minûn Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 4802,
- Kelime adedi 1840,
- Ayet adedi 118(Kûfî, Hımsî), 119 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 1,
- Müşabih adedi 3.²⁸⁸

24.Nûr Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 5680,
- Kelime adedi 1316,
- Ayet adedi 62 (Medeniyyân, Mekkî), 63 (Hımsî), 64 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 3.²⁸⁹

25.Furkân Sûresi

- Mekkî sûredir.

²⁸⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 24

²⁸⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 24

²⁸⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 25

²⁸⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 25

- Harf adedi 3783,
- Kelime adedi 892,
- Ayet adedi 77 (bütün aded imamlarına göre),
- Müşabih adedi 9.²⁹⁰

26.Şuarâ Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 5542,
- Kelime adedi 1297,
- Ayet adedi 226 (Medeniyyü'l-Âhir, Mekkî, Basrî), 227 (Medeniyyü'l-Evvel, Kûfî, Şâmî),
- İhtilaf adedi 4.²⁹¹

27.Neml Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 4770,
- Kelime adedi 1149,
- Ayet adedi 93 (Kûfî), 94(Basrî, Şâmî), 95 (Medeniyyân, Mekkî),
- İhtilaf adedi 2,
- Müşabih adedi 3.²⁹²

28. Kasâs Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 5800,
- Kelime adedi 1441,
- Ayet adedi 88 (bütün aded imamlarına göre),
- İhtilaf adedi 4.²⁹³

29.Ankebût Sûresi

²⁹⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 25

²⁹¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 26

²⁹² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 27

²⁹³ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 27

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 4195,
- Kelime adedi780,
- Ayet adedi 69 (bütün aded imamlarına göre),
- İhtilaf adedi 5.²⁹⁴

30.Rûm Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 3534,
- Kelime adedi 819,
- Ayet adedi 59(Medeniyyü'l-Âhir, Mekkî), 60 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 5.²⁹⁵

31.Lokmân Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 2110,
- Kelime adedi 548,
- Ayet adedi 33 (Medeniyyân, Mekkî), 34 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 2.²⁹⁶

32.Secde Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi1518,
- Kelime adedi 330,
- Ayet adedi 29 (Basrî), 30 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 1,
- Müşabih adedi 4.²⁹⁷

33.Ahzâb Sûresi

²⁹⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 28

²⁹⁵ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 28

²⁹⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 28

²⁹⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 29

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 5796,
- Kelime adedi 1280,
- Ayet adedi 73 (bütün aded imamlarına göre).²⁹⁸

34. *Sebe Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 3512,
- Kelime adedi 893,
- Ayet adedi 55 (Şâmî), 54 (diğçerleri),
- İhtilaf adedi 1,
- Müşabih adedi 4.²⁹⁹

35. *Fâtır (Melâike) Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 3130,
- Kelime adedi 797,
- Ayet adedi 46 (Medeniyyü'l-Âhir, Şâmî), 5 (diğçerleri),
- İhtilaf adedi 9.³⁰⁰

36. *Yâsin Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 3020,
- Kelime adedi 727,
- Ayet adedi 83 (Kûfî) , 82 (diğçerleri),
- İhtilaf adedi 1.³⁰¹

37. *Sâffât Sûresi*

- Mekkî sûredir.

²⁹⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 29

²⁹⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 29

³⁰⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 29

³⁰¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 30

- Harf adedi 3826,
- Kelime adedi 860,
- Ayet adedi 180 (Basrî), 182 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 4,
- Müşabih adedi 6.³⁰²

38.Sâd Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 3069,
- Kelime adedi 732,
- Ayet adedi 85 (Basrî- Asım el-Cahderi), 86 (Medeniyyân, Mekkî, Şâmî, Eyyûb b. Mütevekkil), 88 (Kûfî),
- İhtilaf adedi 5,
- Müşabih adedi 4.³⁰³

39.Zümeer Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 4708,
- Kelime adedi 1172,
- Ayet adedi 75 (Kûfî), 73 (Şâmî), 72 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 7,
- Müşabih adedi 5.³⁰⁴

40.Mü'min Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 4960,
- Kelime adedi 1199,
- Ayet adedi 82 (Basrî), 84 (Medeniyyân, Mekkî), 85 (Kûfî), 86 (Şâmî),
- İhtilaf adedi ,
- Müşabih adedi 9.³⁰⁵

³⁰² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 30

³⁰³ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 31

³⁰⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 31

41.Fussilet Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 3350,
- Kelime adedi 796,
- Ayet adedi 52 (Basrî, Şâmî), 53 (Medeniyyân, Mekkî), 54 (Kûfî),
- İhtilaf adedi 2.³⁰⁶

42.Şûrâ Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 3588,
- Kelime adedi 866,
- Ayet adedi 54 (Kûfî), 50 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 4.³⁰⁷

43.Zuhruf Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 3400,
- Kelime adedi 833,
- Ayet adedi 88 (Şâmî), 89 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 2.³⁰⁸

44.Dûhan Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 1431,
- Kelime adedi 346,
- Ayet adedi 59 (Kûfî), 57 (Basrî), 56 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 4.³⁰⁹

45.Câsiyye Sûresi

³⁰⁵ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 32

³⁰⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 32

³⁰⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 33

³⁰⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 33

³⁰⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 33

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 2191,
- Kellime adedi 488,
- Ayet adedi 37 (Kûfî), 36 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 1.³¹⁰

46.Ahkâf Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 2600,
- Kelime adedi 644,
- Ayet adedi 35 (Kûfî), 34 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 1.³¹¹

47.Muhammed Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 2349,
- Kelime adedi 539,
- Ayet adedi 38 (Kûfî), 39 (Medeniyyân, Mekkî, Şâmî), 40 (Basrî),
- İhtilaf adedi 6.³¹²

48.Fetih Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 2438,
- Kelime adedi 566,
- Ayet adedi 29 (bütün aded imamlarına göre).³¹³

49.Hucurât Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 1496,

³¹⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 34

³¹¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 34

³¹² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 34

³¹³ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 34

- Kelime adedi 343,
- Ayet adedi 18 (bütün aded imamlarına göre).³¹⁴

50. *Kâf sürsi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 1474,
- Kelime adedi 375,
- Ayet adedi 45 (bütün aded imamlarına göre).³¹⁵

51. *Zâriyât Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 1287,
- Kelime adedi 360,
- Ayet adedi 60 (bütün aded imamlarına göre).³¹⁶

52. *Tûr Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 1500,
- Kelime adedi 312,
- Ayet adedi 47 (Medeniyyân, Mekkî), 48 (Basrî), 49 (Kûfî, Şâmî),
- İhtilaf adedi 2.³¹⁷

53. *Necm Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 1405,
- Kelime adedi 360,
- Ayet adedi 62 (Kûfî), 61 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 3.³¹⁸

³¹⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 34

³¹⁵ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 35

³¹⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 35

³¹⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 35

³¹⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 35

54.Kamer Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 1423,
- Kelime adedi342,
- Ayet adedi 55 (bütün aded imamlarına göre).³¹⁹

55.Rahmân Sûresi

- İbn Abbas'a göreMekkî,Kata'de'ye göre Medenî sûredir.
- Harf adedi 1636,
- Kelime adedi 351,
- Ayet adedi 76 (Basrî), 77 (Medeniyyân, Mekkî), 78 (Kûfî, Şâmî),
- İhtilaf adedi 5.³²⁰

56.Vâkıa Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 1703,
- Kelime adedi 378,
- Ayet adedi 96 (Kûfî), 97 (Basrî), 99 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 15.³²¹

57.Hadîd Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 2476,
- Kelime adedi 544,
- Ayet adedi 29 (Kûfî, Basrî), 28 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 2.³²²

58.Mücadele Sûresi

- Medenî sûredir.

³¹⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 36

³²⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 36

³²¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 36

³²² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 37

- Harf adedi 1792,
- Kelime adedi 473,
- Ayet adedi 21 (Medeniyyü'l-Âhir, Mekkî), 22 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 1.³²³

59.Haşr Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 1993,
- Kelime adedi 445,
- Ayet adedi 24 (bütün aded imamlarına göre).³²⁴

60.Mümtehine Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 1510,
- Kelime adedi 348,
- Ayet adedi 13 (bütün aded imamlarına göre).³²⁵

61.Sâff Sûresi

- Medenî sûredir. Kata'de, İbn Abbas, Mücahid , Ata'ya göre Mekkî sûredir.
- Harf adedi 926,
- Kelime adedi 221,
- Ayet adedi 14 (bütün aded imamlarına göre).³²⁶

62.Cuma' Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 748,
- Kelime adedi 180- Münafikûn sûresi gibi,
- Ayet adedi 11 (bütün aded imamlarına göre).³²⁷

³²³ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 37

³²⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 37

³²⁵ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 37

³²⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 37

³²⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 37

63. Münafikûn Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 776,
- Kelime adedi 180,
- Ayet adedi 11 (bütün aded imamlarına göre).³²⁸

64. Teğabun Sûresi

- Medenî sûredir. Kata'de, İbn Abbas, Mücahid'e göre Mekkî sûredir.
- Harf adedi 1070,
- Kelime adedi 241,
- Ayet adedi 18 (bütün aded imamlarına göre).³²⁹

65. Talâk Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 1060,
- Kelime adedi 249,
- Ayet adedi 11 (Basrî), 12 (diğerleri).³³⁰

66. Tahrim Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 1160,
- Kelime adedi 247,
- Ayet adedi 22 (bütün aded imamlarına göre),
- İhtilaf adedi 1.³³¹

67. Mülk Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 1313,
- Kelime adedi 335,

³²⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 37

³²⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 38

³³⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 38

³³¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 38

- Ayet adedi 31 (Medeniyyü'l-Âhir, Mekkî), 30 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 1.³³²

68.Kalem Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 1256,
- Kelime adedi 300,
- Ayet adedi 51 (bütün aded imamlarına göre).³³³

69.Hâkka Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 1480,
- Kelime adedi 256,
- Ayet adedi 51 (Basrî, Şâmî), 52 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 3.³³⁴

70.Meâric (Seele)Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 861,
- Kelime adedi 219,
- Ayet adedi 43 (Şâmî), 44 (diğerleri).³³⁵

71.Nûh Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 929,
- Kelime adedi 224,
- Ayet adedi 28 (Kûfî), 29 (Basrî, Şâmî), 30 (Medeniyyân, Mekkî),
- İhtilaf adedi 5.³³⁶

³³² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 38

³³³ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 38

³³⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 38

³³⁵ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 39

³³⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 39

72.Cîn Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 759,
- Kelime adedi 285- Müzzemmil sûresi gibi,
- Ayet adedi 28 (bütün aded imamlarına göre),
- İhtilaf adedi 2.³³⁷

73.Müzzemmil Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi838,
- Kelime adedi 285,
- Ayet adedi 18 (Medeniyyü'l-Âhir), 19 (Mekkî,Basrî), 20 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 4.³³⁸

74.Müddessir Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 1010,
- Kelime adedi 255,
- Ayet adedi 55 (Medeniyyü'l-Âhir, Mekkî, Şâmî), 56 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 2.³³⁹

75.Kıyâme Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 852,
- Kelime adedi 199,
- Ayet adedi 40 (Kûfî), 39 (diğerleri),
- İhtilaf adedi1.³⁴⁰

76.İnsân Sûresi

³³⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 39

³³⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 39

³³⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 40

³⁴⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 40

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 1054,
- Kelime adedi 240,
- Ayet adedi 31 (bütün aded imamlarına göre),
- Müşabih adedi 5.³⁴¹

77.Mürselât Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 816,
- Kelime adedi 181,
- Ayet adedi 50 (bütün aded imamlarına göre).³⁴²

78.Nebe Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 890,
- Kelime adedi 173,
- Ayet adedi 41 (Basrî), 40 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 1.³⁴³

79.Nâziât Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 753,
- Kelime adedi 179,
- Ayet adedi 46 (Kûfî), 45 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 2.³⁴⁴

80.Abese Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 523,

³⁴¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 40

³⁴² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 40

³⁴³ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 40

³⁴⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 41

- Kelime adedi 133,
- Ayet adedi 40 (Şâmî), 41 (Basrî), 42 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 3.³⁴⁵

81. *Tekvîr Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 533,
- Kelime adedi 104,
- Ayet adedi 29 (bütün aded imamlarına göre),
- İhtilaf adedi 1.³⁴⁶

82. *İnfitâr Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 327,
- Kelime adedi 60,
- Ayet adedi 19 (bütün aded imamlarına göre).³⁴⁷

83. *Mutaffifîn Sûresi*

- Mekkî sûredir. İkrime'ye göre Medenî'dir.
- Harf adedi 730,
- Kelime adedi 169,
- Ayet adedi 36 (bütün aded imamlarına göre).³⁴⁸

84. *İnşikâk Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 430,
- Kelime adedi 109,
- Ayet adedi 23 (Basrî, Şâmî), 25 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 5.³⁴⁹

³⁴⁵ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 41

³⁴⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 41

³⁴⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 41

³⁴⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 41

85. *Burûc Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 430,
- Kelime adedi 109,
- Ayet adedi 28 (bütün aded imamlarına göre).³⁵⁰

86. *Târık Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 239,
- Kelime adedi 61,
- Ayet adedi 16(Medeniyyü'l-Evvel), 17 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 1.³⁵¹

87. *A'lâ Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 271,
- Kelime adedi 72- Alâk sûresi gibi,
- Ayet adedi 19 (bütün aded imamlarına göre).³⁵²

88. *Gâşiye Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 391,
- Kelime adedi 92,
- Ayet adedi 26 (bütün aded imamlarına göre).³⁵³

89. *Fecr Sûresi*

- Mekkî sûredir. İbn Ebu Talha'ya göre Medenî'dir.
- Harf adedi 597,
- Kelime adedi 137,

³⁴⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 42

³⁵⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 42

³⁵¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 42

³⁵² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 42

³⁵³ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 42

- Ayet adedi 29 (Basrî), 30 (Şâmî, Kûfî), 32 (Medeniyyân, Mekkî),
- İhtilaf adedi 5.³⁵⁴

90.Beled Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 331,
- Kelime adedi 82,
- Ayet adedi 20 (bütün aded imamlarına göre).³⁵⁵

91.Şemş Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 246,
- Kelime adedi 54,
- Ayet adedi 16 (Medeniyyü'l-Evvel, Mekkî), 15 (diğerleri).³⁵⁶

92.Leyl Sûresi

- Mekkî sûredir.İbnEbu Talha'ya göre Medenî'dir.
- Harf adedi 310,
- Kelime adedi 71,
- Ayet adedi 21 (bütün aded imamlarına göre).³⁵⁷

93.Duhâ Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 172,
- Kelime adedi 40,
- Ayet adedi 11 (bütün aded imamlarına göre).³⁵⁸

94.İnşirah Sûresi

- Mekkî sûredir.

³⁵⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 42

³⁵⁵ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 43

³⁵⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 43

³⁵⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 43

³⁵⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 43

- Harf adedi 103,
- Kelime adedi 27,
- Ayet adedi 8 (bütün aded imamlarına göre).³⁵⁹

95. *Tîn Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 150,
- Kelime adedi 34,
- Ayet adedi 8 (bütün aded imamlarına göre).³⁶⁰

96. *Alâk Sûresi*

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 280,
- Kelime adedi 72,
- Ayet adedi 18 (Şâmî), 19 (Kûfî, Basrî), 20 (Medeniyyân, Mekkî),
- İhtilaf adedi 2.³⁶¹

97. *Kadir Sûresi*

- İbn Abbas ve Mücahid'egöre Medenî,Kata'de'ye göre Mekkî sûredir.
- Harf adedi 112,
- Kelime adedi 30,
- Ayet adedi 6 (Mekkî, Şâmî), 5 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 3.³⁶²

98. *Beyyine Sûresi*

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 396,
- Kelime adedi 94,
- Ayet adedi 9 (Basrî, Şâmî), 8 (diğerleri).³⁶³

³⁵⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 43

³⁶⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 43

³⁶¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 43

³⁶² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 43

99.Zilzâl züresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 149,
- Kelime adedi 35,
- Ayet adedi 8 (Medeniyyü'l-Evvel, Kûfî), 9 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 1.³⁶⁴

100.Adiyât Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 163,
- Kelime adedi 40,
- Ayet adedi 11(bütün aded imamlarına göre).³⁶⁵

101.Kâria Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 152,
- Kelime adedi 36,
- Ayet adedi 8 (Basrî, Şâmî), 10 (Medeniyyân, Mekkî), 11 (Kûfî).³⁶⁶

102.Tekâsûr Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 120,
- Kelime adedi 28,
- Ayet adedi 8 (bütün aded imamlarına göre).³⁶⁷

103.Asr Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 68,
- Kelime adedi 14,

³⁶³ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 43

³⁶⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 44

³⁶⁵ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 44

³⁶⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 44

³⁶⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 44

- Ayet adedi 3 (bütün aded imamlarına göre),
- İhtilaf adedi 2.³⁶⁸

104.Hümeze Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 133,
- Kelime adedi 33,
- Ayet adedi 9 (bütün aded imamlarına göre).³⁶⁹

105.Fîl Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 96,
- Kelime adedi 23,
- Ayet adedi 5 (bütün aded imamlarına göre).³⁷⁰

106.Kureyş Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 73,
- Kelime adedi 17,
- Ayet adedi 4 (Kûfî, Basrî, Şâmî), 5 (Medeniyyân, Mekkî),
- İhtilafı ayet adedi 1.³⁷¹

107.Mâûn Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 112 veya 113, Atâ'ya göre 125,
- Kelime adedi 25- Fatiha sûresi gibi,
- Ayet adedi 7 (Kûfî, Basrî), 6 (diğerleri).³⁷²

³⁶⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 44

³⁶⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 44

³⁷⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 44

³⁷¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 44

³⁷² Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 44

108.Kevser Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 42,
- Kelime adedi 10,
- Ayet adedi 3 (bütün aded imamlarına göre).³⁷³

109.Kafirûn Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 94,
- Kelime adedi 26,
- Ayet adedi 6 (bütün aded imamlarına göre).³⁷⁴

110.Nasr Sûresi

- Medenî sûredir.
- Harf adedi 77,
- Kelime adedi 19,
- Ayet adedi 3 (bütün aded imamlarına göre).³⁷⁵

111.Tebbet (Mesed, Leheb) Sûresi

- Mekkî sûredir.
- Harf adedi 77-Nasr sûresi gibi,
- Kelime adedi 23- Fîl ve Felâk sûresi gibi,
- Ayet adedi 5 (bütün aded imamlarına göre).³⁷⁶

112.İhlâs Sûresi

- İbn Abbas'a göre Medenî,Kata'de veMücahid'e göreMekkî sûredir.
- Harf adedi 47,
- Kelime adedi 15,
- Ayet adedi 5 (Mekkî, Şâmî), 4 (diğerleri),

³⁷³ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 44

³⁷⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 44

³⁷⁵ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 44

³⁷⁶ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 45

- İhtilaf adedi 1.³⁷⁷

113.Felâk Sûresi

- İbn Abbas ve Mücahid'e göre Medenî, Kata'de'ye göre Mekkî sûredir.
- Harf adedi 97- Nâs sûresi gibi,
- Kelime adedi 23- Fîl ve Mesed sûresi gibi,
- Ayet adedi 5 (bütün aded imamlarına göre).³⁷⁸

114.Nâs Sûresi

- İbn Abbas ve Mücahid'e göre Medenî, Kata'de'ye göre Mekkî sûredir.
- Harf adedi 97-Felâk sûresi gibi,
- Kelime adedi 20,
- Ayet adedi 7 (Mekkî, Şâmî), 6 (diğerleri),
- İhtilaf adedi 1.³⁷⁹

Mahrec Tertîbi Açısından Kur'an'daki Harflerin Adedi

Ca'berî, eserin son kısmında mahreç tertibi üzere harflerin isimlerini ve bu harflerin Kur'an'daki adedini zikretmiştir.³⁸⁰ Biz de müellifin bu tasnifi aynen aktarıyoruz.

الهمزة:48872

الالف:4709

الهاء:1790

العين:9419

الحاء:4130

الغين:1219

الخاء:2503

القاف:6813

³⁷⁷ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 45

³⁷⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 45

³⁷⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 45

³⁸⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-Meded*, vrk. 46

الكاف:10522

الجيم:3322

الشين:2125

اليا:25729

الضاد:1682

اللام:33522

النون كالميم:26922

الراء:12240

الطا:1264

الذال:5798

التا:10477

الصاد:2087

السين:11599

الزاي:1508

الظاء:842

الذال:5698

الثا:1440

الفاء:8499

البا:11408

الميم:26922

الواو:25085

SONUÇ

Kur'an, Müslümanları ilk vahiyle birlikte günümüze kadar her zaman öğrenmeye ve öğretmeye yönlendirmiştir. Ulûmu'l-Kur'an, birçok ilim de bu yüce kitabı insanlığa anlatmak, onları aydınlatmak varoluş gayesinin anlaşılmasına yardımcı olmak amacıyla asırlar boyu İslam'a hizmet etmiştir.

Kur'an'a dayanan ve ona hizmet eden ilimlerin tamamı Ulûmu'l-Kur'an'ın alanına girmektedir. Amacı ise Kur'an'ın anlaşılmasına yardımcı olmak, muhafazasını sağlamak ve insanlığa hizmet etmektir. Ulûmu'l-Kur'an'la ilgili Hz Peygamber döneminden itibaren her dönemde çalışmalar yapılmış ve sayısız eserler telif edilmiştir.

Çalışmamızda hayatını, ilmi kişiliğini ve *Husnü'l-Meded Fî Ma'rifeti Fenni'l-Aded* isimli eserini ele aldığımız Halil b. Ca'berî, yaşadığı dönemde ve sonraki dönemlerde Ulûmu'l-Kur'an'ın önemli temsilcilerinden olmuştur.

İlme olan arzusu Ca'berî'nin birçok ilim yolculuğu yapmasına sebep olmuştur. Özellikle meşhur âlimlerin toplanma merkezi olan Bağdat'ın en parlak döneminde burada yaşamış, dönemin en meşhur hafızları, kurruları, fakihleri, muhaddisleri, daha birçok ilim erbabı ile bir arada bulunma fırsatı yakalamış, onlarla ilmi müzakerelerde bulunup istifade etmiş ve yaşadığı dönemin etkili âlimleri arasında yerini almıştır.

Ömrünün kırk yılını aşkın zamanında el-Halil şehrine yerleşerek eser yazmakla ve talebe okutmakla meşgul olan Ca'berî'nin, büyük çoğunluğu Ulûmu'l-Kur'an ile ilgili 150 civarında eserinin bulunduğu kayıtlara geçmiştir. Ca'berî, el-Halil'de yaşadığı sürede birçok âlim kendisinden istifade etmiş ve ders alma fırsatı bulmuştur.

Kur'an ilimlerinin en önemlilerinden birisi de **aded ilmi**'dir. Aded ilmi, hiçbir zamanda yüce kitabımız Kur'an'ı Kerim'e ziyade ve noksanlık gibi tahrifata imkan vermeyecek şekilde kaideleri ve esasları tespit edilmiş, Hz Peygamber'e ve onun ashabına isnadı sabit bir ilimdir. Başta Kur'an-ı Kerim'in ayetleri olmak üzere, Kur'an'ın harflerinin, kelimelerinin, ayetlerinin ve sûrelerinin adedini öğreten, sınırlarını belirleyen ve öğrenmenin yollarını gösteren bu ilmi, Kur'an'ı gerçek

manada okumak, anlamak ve muhafaza etmek isteyen herkesin bilmesi gerekmektedir.

Aded ilmi konusunda en önemli eserler arasında yerini alan eserlerden birisi şüphesiz Ca'berî'nin *Husnü'l-Meded Fi Marifeti Fenni'l-Aded* isimli eseridir. Ca'berî eserinde öncelikle aded ilmini dayandırdığı rivayetlere yer vermiştir. Sonrasında harf, kelime, ayet, sûre ve Kur'an kavramlarının tanımını yapmıştır. Aded ilmiyle meşgul olan imamların ihtilaf ettikleri hususlar gibi aded ilminin konusuna giren meseleleri bâb başlıkları altında ele almıştır. Son bâbda ise Hz Osman'ın istinsah ettirdiği mushafın Fatiha sûresinden başlayarak Nâs sûresine kadar önce sûre başlıklarını, Mekkî-Medenî oluşunu, sûrenin harf, kelime, ayet adedini, aded kabul etmedeki ihtilaf edilen ayetleri ve sûre içerisindeki müşabih ayetleri zikretmiştir. Daha sonrada başlığın ait olduğu sûrenin bütün fasılalarını kaleme almıştır.

İslam'dan önceki kutsal metinlerin tahrif edilip insan ürünü haline getirildiği girişimler elbette ki Kur'an-ı Kerim için de söz konusu olmuştur. Zira bunda başarılı olunmamıştır. Ancak Cenab-ı Hakk'ın "O'nu biz indirdik muhakkak biz koruyacağız"³⁸¹ ayeti kerimesinin tecellisi olsa gerek ki Kur'an-ı Kerim Hz Peygamberle birlikte yazıya geçirilmiş, hangi ayetin nereye konacağı bizzat Hz Peygamber tarafından bildirilmiş, Hz Peygamberin vefatı sonrasında cem ve istinsah edilmiştir. Aded ilminin geliştirilmesiyle harfleri, kelimeleri, ayetleri tek tek sayılıp Kur'an'ın, yarısının, 3'te 1'inin, 4'te 1'inin10'da 1'inin hangi sûrenin hangi ayetinin hangi harfine rast geldiği dahi kayıtlara geçmiştir. İşte Kur'an'ın eşsiz özelliklerinden birisi ilk nazil olmaya başladığı andan itibaren hem yazı ile hem de ezberlenerek korunmuş olmasıdır.

Kur'an-ı Kerim üzerinde, Hz Peygamber döneminde ve sonrasında var olan tartışmalar onun eksik veya fazla olduğu üzere değil kıraat dediğimiz Kur'an-ı Kerim'in fonetiği üzerinedir. Kur'an-ı Kerim her şeyden önce bir ibadet kitabıdır. Nitekim Hz Peygamber namazda iken Kur'an-ı okumuş, sahabe Hz Peygamberden öğrendiği gibi ezberlemiş ve bu tertip üzere namazlarda okumaya başlamıştır. Hz Peygamber döneminden itibaren de ayet tertibi ile ilgili ümmetin en ufak bir ihtilafi

³⁸¹ Hicr/9

söz konusu olmamıştır. Kur'an ayetlerinde en ufak bir ziyadelik veya noksanlık olsa yahut ayet tertibi içtihadî olsa bu konuda elbette ihtilaflar baş gösterirdi. Sonucunda ise namazda okunan Kur'an ayetlerinin tertibi birbirinden farklı olurdu. "Falanca ayet falanca sûreye aitti oysa sen falanca sûrede okudun" gibi sonu gelmez tartışma ve ihtilaflara sebep olurdu. Nitekim kaynaklar incelendiğinde aşıkardır ki ne ayet tertibi ne de ayetlerin metni konusunda ümmetin en ufak bir ihtilafı olmamıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Kur'an metni ilk günkü haliyle korunmuştur. Var olan ihtilaflar sadece Kur'an'ın kıraati yani seslendirilmesi ile ilgilidir. Bu durumunda işin erbabı tarafından Kur'an'da herhangi bir eksiklik veya fazlalık meydana getirmediği bilinir.

Sonuç olarak şunu ifade etmek gerekir ki çalışmamızda Ulûmu'l-Kur'an'da aded ilminin önemini ve aded ilminde otorite kabul edilen âlimlerimizden Ca'berî'nin aded ilmi konusundaki eserini gün yüzüne çıkarmaya çalıştık.

KAYNAKÇA

- ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fatih, *el-Mü'cemü'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kerîm*, Kahire 1944
- Abdurrâzık Ali İbrahim Musa, *el-Müharreru'l-Vecîz fî Addi Âyi'l-Kitabi'l-Aziz*, Şerh; Erzüce Muhammed Mütevellî, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut 1988.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned I-VI*, İstanbul 1992.
- Asım Efendi, *Kâmus Tercemesi*, İstanbul h.1304
- BAŞ, Erdoğan, *Kur'an İlimlerinin Doğuşu ve Tarihi Gelişi (I-IV.asır)*, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları Dergisi III, Ensar Neşriyat, İstanbul 2002.
- BİRİŞİK, Abdulhamit, "Kur'an" , DİA, İstanbul 1982.
- BUHARÎ, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, İstanbul 1992.
- CA'BERÎ, İbrahim b. Halil, *Hüsnü'l-Meded fî Ma'rifeti Fenni'l-Aded*, Süleymaniye ktp. Yazma Eserler.
- el-Hibâtü'l-Heniyyat fî Musannefâti'l- Caberiyât*, (Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, Mecâmî, nr.50).
- Rusûhü'l-Ahbâr fî Mensûhü'l-Ahbâr*, Nşr. Hasan Muhammed Makbûlî, Beyrut 1988.
- Kenzü'l-Meânî fî Şerh-i Hirzü'l-Emânî ve Vechi't-Tehâmî*, Rabat 1998.
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1983.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif, *Ta'rifât*, İstanbul 1909.
- ÇELİK, Ömer, *Hicri v-xı Asırlarda Kur'an İlimleri*, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları Dergisi III, Ensar Neşriyat, İstanbul 2002.
- ÇETİN, Abdurrahman-TOPUZOĞLU, Tevfik Rüştü, "Fasıla", DİA, İstanbul 1995.
- DÂNÎ, Ebu Amr Osman b. Said, *el-Beyân fî Addi Âyi'l-Kur'an*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yazma Eser.
- DÂVUDÎ, Ahmed, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, Thk. Ahmed Muhammed Ömer, Kahire 1972.

- DEMİRCİ, Muhsin, *Kur'an Tarihi*, İstanbul 1997.
- DURMUŞ, İsmail, "Harf" DİA İstanbul 1997.
- Ebu ŞEHBE, Muhammed, *el-Medhal li Dirâseti'l-Kur'ani'l-Kerim*, Mısır t.s.
- FÂRÂBÎ, Ebu Nasr Muhammed, *Kitâbü'l-Hurûf*, Daru'l-Meşrik, Beyrut 1990.
- HASNAVÎ, Muhammed, *Fâsıla fi'l-Kur'an*, el-Mektebetü'l-İslamî, Beyrut 1986.
- ISFEHÂNÎ, Râgıp, *el-Müfredât fi Garîbü'l-Kur'an*, k-l-m md., t.s.
- İBN AŞÛR, Muhammed Tahir, *Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir*, Daru Sahnun, Tunus 1997.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Nüzhetü'lUyuni'n-Nevâzir fi Ulûmü'l-Vucûhi ve'n-Nezâir*, Beyrut 1984.
- İBN MANZÛR, Cemalüddin Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l-Arab*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, Muhammed b. Muhammed, *Gâyetu'n-Nihâye fi Tabakâtü'l-Kurra*, Kahire 1933.
- İBNÜ'L-FARADÎ, *Thk. İzzet Attar Hüseyini, Tarihu'l-Ulema*, Kahire 1988.
- İBN HACER, *ed-Düreru'l-Kâmine*, Beyrut 1993.
- İBN KESİR, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1981.
- İBNÜ'L-İMÂD, *Şezerâtü'z-Zeheb*, *Thk. Abdulkâdir Arnaut, Mahmûd Arnaut*, Beyrut 1986.
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid, *Sünenü İbn Mâce*, "ikâme" 11, İstanbul 1992.
- KARAÇAM, İsmail. *Kur'an'ı Kerim'in Faziyetleri ve Okuma Kaideleri*, İstanbul 2013.
- Katib Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hacı Halife (ö.m.1656), *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, İstanbul 941
- KUTUBÎ, *Fevâtü'l-Vefeyât*, *Thk. İhsan Abbas*, Beyrut 1973.
- MENNAÛ'L-KATTÂN, *Mebahis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 1986.
- MÜSLİM, İbn Haccâc, *Sahîhü'l-Müslim*, "salat" 41, İstanbul 1992.

- NUVEYHIZ, Adil, *Mu'cemu'l-Müfessirin*, Müessesetü Nuveyhız, es-Sekafiyye 1988.
- PALUVÎ, Hamid b. Hâce Abdulfettah, *Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l- Kur'an* t.y.
- SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *et-Tıbyân fî Ulûmi'l-Kur'an*, el-Mektebu'l-Hanefiyye, İstanbul 2006.
- SAÇAKLIZÂDE, Muhammed Mer'âşî, *Cühdü'l-Mukill*, Konya 1872.
- SAFADÎ, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Verlag 1982.
- SİNANOĞLU, Mustafa, "Kelime", DİA, cilt 25, İstanbul 2002.
- SUBHÎ'S-SÂLİH, *Mebâhis fî Ulûmu'l-Kur'an*, Şam 1980.
- SÜYÛTÎ, Celaluddin, *Tabakatü'l-Huffâz*, (Nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1973.
- el-Itkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır 1951.
- el-Itkân fî Ulumi'l-Kur'an*, çev. Sakıp Yıldız- H. Avni Çelik, *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi*, İstanbul 1987.
- EŞ'AŞ, Süleyman b. Eş'aş, *Sünenü Ebu Davud*, İstanbul 1992.
- TAHANEVÎ, Ali b. Muhammed Hamid, *Keşşafü Istılahati'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, Kaltuba 1862.
- TAŞKÖPRİZÂDE, Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-Saâde*, Beyrut.
- Mevzuâtü'l-Ulûm*, İstanbul 1978.
- TURAYHÎ, Fahreddin, *Mecmau'l-Bahreyn*, Beyrut 1985.
- TURGUT, Ali. *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1991.
- VADİAŞÎ, Muhammed, *Bernâmecu İbn Câbir el-Vadiaşi*, Thk. Muhammed el-Habib Heyle, Mekke 1981.
- YAVUZ, Yusuf Şevki- ÇETİN, Abdurrahman, "Ayet" DİA, İstanbul 1991.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *HakDini Kur'an Dili*, İstanbul t.y.
- YILDIRIM, Suat, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İstanbul 1985.

ZEHEBÎ, *Ma'rifetü'l-Kurrai'l-Kibar Ale't-Tabakât ve'l-Â'sâr*, Thk. Muhammed Seyyid Cadelhak, Kahire 1962.

Tezkiretü'l-Huffâz, Beyrut 1956.

ZEMAŞSERÎ, Ebu'l-Kâsım Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakaikü't-Tenzî'l*, Kahire 1987.

ZERKÂNÎ, Muhammed Abdulaziz, *Menâhilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'an*, Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1990.

ZERKEŞÎ, Bedreddin Muhammed, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 1990.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Yasin BEDİR
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 12.05.1993-Zara
e-posta : yasin-bedir@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi	2014
Yüksek lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	2019

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
16.11.2012	Diyanet İşleri Başkanlığı	D.H.S.

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı KPDS () ÜDS () TOEFL () IELTS ()